

EESTI ÜLIKOO LI ALGUS

TARTU ÜLIKOO LI UUESTISÜND
RAHVUSÜLIKOO LI NA 1919

EESTI ÜLIKOO LI ALGUS

EESTI ÜLIKOOLI ALGUS

**Tartu Ülikooli
uuestisünd rahvusülikoolina
1919**

I

**Koostanud
Helmut Piirimäe**

Tartu

Kaanel V. Tõnissoni puugravüür
"Ülikooli peahoone" (1982)

Kaane kujundanud
Andrus Peegel

ISBN 9985-56-083-3

© Tartu Ülikool, 1994

Tartu Ülikooli Kirjastuse trükikoda
Tiigi 78, EE2400 Tartu
Tellimus nr. 355.

Sisukord

Eesti rahvusülikooli eellugu	9
------------------------------------	---

Dokumendid

I. Tartu Ülikooli ülevõtmine Saksa sõjaväevõimudelt ja saksa ülikooli administratsioonilt

Dokument 1. 5. detsember 1918 — Ülikooli hoolekandja Peeter Põllu ringkiri kõikidele Tartu Ülikooli asutustele teatega ülikooli ülevõtmise kohta Saksa sõjaväe ülemkomando käest.	31
Dokument 2. 12. detsember 1918 — Ülikooli hoolekandja Peeter Põllu ringkiri ülikooli seniste töötajate vallandamise ja uuesti tööle võtmise kohta.	32
Dokument 3. 11.–23. detsember 1918 — Tartu Ülikooli ülevõtmise komisjoni protokollid.	33

II. Ülikooli taasavamise eeltööd

Dokument 4. 16. mai – 8. juuli 1919 — Tartu Ülikooli taasavamise eeltööde komisjoni istungite protokollid.	41
Dokument 5. 3. juuni 1919 — Haridusminister J. Kärtau kiri Tartu Ülikooli valitsusele järelepärimisega ülikooli avamise eeltööde ja kavatsuste kohta.	49
Dokument 6. 1. juuli 1919 — Tartu Ülikooli hoolekandja Peeter Põllu kiri EV Haridusministeeriumile eesti ülikooli avamise ettevalmistuste kohta.	51
Dokument 7. 5. august 1919 — Ülikooli Valitsuse otsus loodavate õppetoolide ja koosseisuliste õppejõudude arvu kohta.	56

III. Õppejõudude ametisse kinnitamine

Dokument 8. 20. august 1919 — EV haridusministri käskkiri Tartu Ülikooli õppejõudude ametisse kinnitamise kohta.	61
Dokument 9. 7. september 1919 — EV haridusministri käskkiri Tartu Ülikooli õppejõudude ametisse kinnitamise kohta.	64
Dokument 10. 10. september 1919 — EV haridusministri käskkiri Tartu Ülikooli õppejõudude ametisse kinnitamise kohta.	67
Dokument 11. 1. oktoober 1919 — EV haridusministri käskkiri Tartu Ülikooli õppejõudude ametisse kinnitamise kohta.	69
Dokument 12. 21. oktoober 1919 — EV haridusministri käskkiri Tartu Ülikooli õppejõudude ametisse kinnitamise kohta.	71

Dokument 13. 17. november 1919 — EV haridusministri käskkiri Tartu Ülikooli õppejõudude ametisse kinnitamise kohta.....	72
Dokument 14. 30. aprill 1920 — Tartu Ülikooli hoolekandja Peeter Põllu aruanne Haridusministeeriumile õppejõudude arvust, jaotumisest teaduskondade kaupa ja rahvuse järgi ning keele- ja majandusprobleemidest.....	74
Dokument 15. 12. juuni 1920 — EV Haridusministeeriumi kiri Tartu Ülikoolile välismaa õppejõudude teenistuslepingute tingimuste kohta.....	79
Dokument 16. 13. august 1920 — Tartu Ülikooli hoolekandja Peeter Põllu aruanne EV haridusministrile õppejõudude kohtade täitmisest	80

IV. Üliõpilased ja vastuvõtt ülikooli

Dokument 17. 31. juuli 1919 — Sõjavägede ülemjuhataja päevakäsk õppursõduritele hariduse andmise kohta riigi kulul.....	85
Dokument 18. September 1919 — Tartu Ülikooli teatis EV Haridusministeeriumile ülikooli astuda soovijate arvust	87
Dokument 19. 30. september 1919 — EV Haridusministeeriumi kiri Tartu Ülikooli hoolekandjale EV keskkoolidest, mille lõpetamine annab õiguse ülikooli astumiseks.....	88
Dokument 20. Pärast 6. oktoobrit 1919 — Tartu Ülikooli hoolekandja kiri EV sõjaministrile palvega vabastada Tartu Ülikoolis õppida soovijad sõjaväe tegevteenistusest või tuua üle Tartu tagavara-pataljoni	89
Dokument 21. Kokkuvõtte üliõpilaste arvu kohta teaduskondade ja rahvuse järgi 1. detsembril 1919 ja 1. detsembril 1920	90
Dokument 22. 26. mai 1920 — Tartu Ülikooli immatrikuleeritud üliõpilaste ja vabakuulajate arv (<i>incl.</i> mai 1920)	91
Dokument 23. 2. juuni 1920 — Tartu Ülikooli hoolekandja Peeter Põllu kiri EV Haridusministeeriumile immatrikuleeritud üliõpilaste arvu kohta.....	92
Dokument 24. 24. juuli 1920 — EV Haridusministeeriumi kiri Tartu Ülikooli Valitsusele keskkoolide kohta, mille lõpetanutel on õigus astuda Tartu Ülikooli.....	93
Dokument 25. 27. september 1920 — Tartu Ülikooli hoolekandja Peeter Põllu kiri EV sõjaministrile selgituse saamiseks üliõpilaste mobilisatsiooni asjus	95
Dokument 26. 1920 — Määrused Eesti Vabariigi Tartu Ülikooli astumiseks	96

V. Õppimine välismaal ning teaduslik koostöö välismaa ülikoolidega

Dokument 27. 15. juuli 1919 — EV saadiku Carl Robert Pusta kiri EV haridusministrile ülevaatega ettevalmistustest eesti üliõpilaste koolitamiseks välismaal	101
--	-----

Dokument 28. September 1919 — EV haridusministri J. Kartau kiri EV saadikule Pariisis raskustest üliõpilaste õppima lähetamisel välismaale.....	103
Dokument 29. 3. september 1919 — EV Haridusministeeriumi määrus abiraha (stipendiumi) maksmise kohta õppejõu ametiks ja teaduskraadi kaitsmiseks valmistujatele.....	104
Dokument 30. Juuli 1920 — Balti riikide kuluurialase koostöö konventsiooni kava.....	106
Dokument 31. 20. august 1920 — Prof. Johan Kõpu poolt koostatud projekt teaduslikuks koostööks Tartu ja Helsingi ülikoolide vahel .	108

VI. Tartu Ülikooli pidulik avamine Eesti Vabariigi Tartu Ülikoolina 1. detsembril 1919

Dokument 32. 27. november 1919 — Taru Ülikooli hoolekandja Peeter Põllu kiri EV Haridusministeeriumile palvega eraldada raha Tartu Ülikooli pidulikuks avamiseks.....	111
Dokument 33. Prof. Gustav Suitsu õnnesoov eesti ülikooli piduliku avamise puhul 1. dets. 1919.....	114
Dokument 34. 22. november 1919 — Uppsala Ülikooli Suure Konsistoriumi ja rektori õnnitluskiri Tartu Ülikooli inauguratsiooni puhul.....	116
Dokument 35. 29. november 1919 — Prantsuse diplomaatilise missiooni juhi Tallinnas kolonel Hursteli õnnitluskiri Tartu Ülikooli hoolekandjale inauguratsiooni puhul.....	117
Dokument 36. 30. november 1919 — Rootsi konsuli Hedmani õnnitluskiri Tartu Ülikooli hoolekandjale (kuraatorile).....	118
Dokument 37. 1. detsember 1919 — Ülikooli hoolekandja Peeter Põllu kõnest avaaktusel.....	119
Dokument 38. 1. detsember 1919 — Tartu Eesti Põllumeeste Seltsi õnnitlus eesti ülikooli avamise puhul.....	124
Dokument 39. 1. detsember 1919 — Õnnitlustelegramme Eesti Vabariigi Tartu Ülikooli piduliku avamise puhul.....	125

VII. Tartu Ülikooli varanduste tagasitoomine Venemaalt

Dokument 40. 13. veebruar 1920 — Tartu Ülikooli Valitsuse kiri EV Haridusministeeriumile Tartu Ülikooli varanduste tagasitoomise seisust ja võimalustest.....	133
Dokument 41. Märts 1920 — EV Valitsuse teatis Haridusministeeriumile Tartu Ülikooli varanduste tagasitoomise komisjoni määramisest	135
Dokument 42. Veebruar 1920 — EV haridusministri kiri EV Sõjamineisteriumile Tartu Ülikooli varanduste järele sõitva komisjoni relvastamiseks.....	136
Dokument 43. 7. juuni 1920 — Voroneži üliõpilase Aleksander La(a)guse kiri Tartu Ülikooli varanduste saatusest Voronežis.....	137

Dokument 44. 6. aprill 1920 — EV Valitsuse Ülikooli varanduste tagasitoomise komisjoni aruanne EV Valitsusele Tartu Ülikooli varanduste Venemaalt tagasitoomise komisjoni tegevusest	140
Dokument 45. 14. juuni 1920 Moskva — Professor Nikolai Maimi kiri ülikooli hoolekandjale Tartu Ülikooli varanduste kinnipidamise ja varjamise kohta Venemaal.....	143
Dokument 46. 27. oktoober 1920 — Tartu Ülikooli hoolekandja kiri haridusministrile ülikooli varanduste Voronežist äratoomise asjus	147
Dokument 47. 6. oktoober 1920 — EV Valitsuse otsus Tartu Ülikooli varanduste kohta.....	149

Eesti rahvusülikooli eellugu

Probleem

1. detsembril 1994. a. tähistab 1632. a. rajatud Tartu Ülikool traditsiooni-päraselt oma 75. sünnipäeva eesti rahvusülikoolina. Sellel päeval 75 aastat tagasi toimus Eesti Vabariigi Tartu Ülikooli ehk eesti ülikooli avaaktus. Õppetöö algas küll juba 6. oktoobril 1919, kuid Eesti Vabariigis kujunes traditsioon tähistada eesti rahvusülikooli aastapäeva just 1. detsembril. Aastakümnete jook-sul, kui Eesti oli okupeeritud Nõukogude vägede poolt, võis rahvusülikooli meenutada ainult väga ustavate sõprade kitsas ringis. Euroopa ühinemise ja ühendamise tuhinas ei kõla mõiste rahvusülikool ka praegu hästi. Tundub, nagu oleks tegemist mingi mõistega möödunud sajandist või vähemalt selle sajandi algusest, sest siis oli üle Euroopa omal kohal ka kõik muu rahvusega seotu (rahvuskirjandus, rahvusteater, rahvusraamatukogu jne.). Ajaloost ei ole aga võimalik ega vaja midagi välja lõigata. Tartu Ülikooli uuestisünd 1919. a. ei olnud ainult õppetöö muutumine eestikeelseks.¹ See oli oluline samm ühe väikerahva eneseteostuses ja rahvusliku identiteedi säilitamisel. Ta lõi oma rahvusliku haritlaskonna, kellel oli suur osa rahvuskultuuri arengus. Eesti koolides töötasid head õpetajad, meil oli küllalt pastoreid, juriste, arste, looma-arste, agronoome, metsateadlasi, majandusteadlasi jt. spetsialiste.

Tähistades eesti rahvusülikooli 75. aastapäeva, anname endale aru, et 20. sajandi oludes on emakeelne kõrgharidus hädavajalik eeltingimus rahvuse püsimiseks. Unikaalse Islandi järel on ühemiljonilise eesti rahva oma ülikool ja kõikidel aladel antav kõrgharidus fenomenaalne nähtus Euroopas, võib-olla isegi maailma ulatuses.

Seetõttu ei ole meie ülikooli sünnilugu ainult ajaloo teema, vaid see on probleem, mis pakub suurt huvi paljudele rahvastele, kes võitlevad oma rahvusliku identiteedi säilimise eest. Väga oluline on emakeelse kõrghariduse probleem olnud endise Nõukogude Liidu, nüüd Venemaa rahvastele, aga ka näiteks Aafrikas. Mitukümmend rahvust, kellele "Venemaa rahvaste õiguste deklaratsioon" teatas, et "kõik Venemaa rahvused vabastatakse mitte ainult sotsiaalsest, vaid ka rahvuslikust rõhumisest", on juba lakanud olemast. Tsaari-Venemaa oli tuntud kui rahvaste vangla, sellele järgnenud riik kujunes nende kalmistuks. Sellel ajal, kui tänapäeva Vene poliitikud teevad panuse vene "vähemuse" inimõiguste kaitsmisele naabermaades, jätkub vene keele pealesurumine paljudele rahvastele. Osal nendest rahvastest on probleemiks isegi emakeelne algkool, teised taotleavad oma ülikooli loomist, kuid on pörkunud vastuseisule ja seisavad silmitsi murega, kuidas läbi murda vene keele kõikehaaravusest, millest alustada. Nii on mitme soome-ugri rahva haritlased pöördunud meie poole küsimusega, kuidas meil sai võimalikuks rahvusülikooli loomine.

¹ Lähemalt: H. Piirimäe. Mis aastapäev meil on? Eesti Üliõpilaste Selts 1870–1990. Album XVI. Stockholm, 1990, lk. 135–137.

Aastapäeva künnisel tuleb tõdeda, et rahvusülikool on probleem ka meie enda kultuurielus ja poliitilises võitluses. Noore demokraatia kisklemistes ja kildkondlike huvide kaitsel kipub ununema ülikooli tähendus rahvuse ja rahvuskultuuri säilimise aspektist, vahel aga isegi ülikooli (*universitas*) mõiste.

Eesti ülikooli loomise eeldused valmisid Tartu Ülikooli pika ajaloo jooksul. Millised need olid, seda püüame jälgida käesolevas kirjatükis.

Historiograafilist

Rahvusülikooli sünnilugu on kõige paremini käsitlenud Peeter Pöld², kes hoolekandja ametis juhtis ettevalmistustöid ülikooli taasavamiseks eesti ülikoolina ja kellele oleme tänu võlgu suure ja kordaläinud töö eest. P. Pöld rõhutab õigustatult eesti ülikooli tekkeloo seost Eesti riikliku iseseisvusega. Tagasivaatena kirjutab ta, et rahvuslikul ärkamisajal puudusid eesti ülikooli jaoks veel kõik eeldused.³ P. Pöld väitis, et eestikeelse ülikooli idee tekkis väga äkki seoses Eesti iseseisvuse väljakuulutamisega. Karl Laagus, kes ülikooli sekretärina ja P. Põllu abilisena eesti ülikooli loomise eeltöödele kaasa elas, rõhutab oma mälestustes, et see idee oli palju vanem.⁴ Pikemalt ajadistantsilt võime anda õiguse K. Laagusele. Rahvusülikooli idee ei saanud tekkida tühjal kohal. Eeldused eesti keele kasutamiseks ülikooli õppe- ja teaduskeelena valmisid Tartu Ülikooli pika ajaloo jooksul.

Nõukogude okupatsiooni aja ajalookirjutus seostas eesti rahvusülikooli tekkimist nn. Oktoobrirevolutsiooniga (bolševike riigipöördega Vene revolutsioonis). Kontseptsiooni esitas tolle aja juhtivaid ajaloolasi Karl Siilivask.⁵ Autor püüdis revolutsiooni õilistada "Venemaa rahvaste õiguste deklaratsiooniga", milles kõik Venemaa rahvad kuulutati võrdseks ja suveräänseks. Artikli ilmumise ajal kõlas selline kommunistlik liturgia kurja naljana, kuid autor lisas: "Sellel ja teistel nõukogude võimu aktidel oli määrav poliitiline tähtsus ka eesti rahva ajaloo ja kultuuri arenemise seisukohalt."⁶ Tõestuseks nn. Oktoobrirevolutsiooni tähtsusest Tartu Ülikoolile toob autor Tartu venekeelses bolševistlikus ajalehes "Molot" detsembris 1917 ilmunud artikli "Vaba Eesti peab saama oma rahvusliku ülikooli". Artiklist selgub, et see ülikool pidi olema internatsionaalne.

Seni kõige põhjalikum üldkäsitlus Tartu Ülikoolist kui eesti ülikoolist on esitatud Tartu Ülikooli 350. aastapäevaks ilmunud "Tartu Ülikooli ajaloo" III köites.⁷ Karl Siilivaski juhtimisel töötanud autorid on andnud põhiliselt positiivse hinnangu teaduse arengule Eesti Vabariigi ajal 1918–1940, tõstes seejuures esile rahvusteaduste arengut. Teosele on siiski vajutanud oma pitseri nõukogulikud kontseptsioonid kodusõjast Vabadussõja asemel, vene teaduse jäägitu ülistamine ja "kodanlike natsionalistide" ründamine. Rahvusülikooli

² Eesti Vabariigi Tartu Ülikool 1919–1929. Toimetanud P. Treiberg ja H. Kruus. Tartu, 1929. Raamatu esimene osa ilmus eraldi: P. Pöld. Tartu Ülikool 1918–1929. Ülevaade Eesti Ülikooli kujunemisest tema esimesel aastakümnel. Tartu, 1929.

³ Samas, lk. 1.

⁴ K. Laagus. Eesti ülikool Tartus. Memuaare ja ajaloo andmeid ülikooli arengust 1632–1932. Tartu, 1932, lk. 184.

⁵ K. Siilivask. Oktoobrirevolutsioon ja Tartu Ülikooli kujunemine rahvusülikooliks. Tartu Ülikooli ajaloo küsimusi I. Tartu, 1975, lk. 176–183.

⁶ Samas, lk. 178.

⁷ Tartu Ülikooli ajalugu III. 1918–1982. Koostanud Karl Siilivask ja Hillar Palamets. Tallinn, 1982.

tekkelugu varjutab Eesti Tööraha Kommuuni nime kandnud nukuvalitsuse kiitmine. Parteidogmaatilises laadis on kirjutatud historiograafiline osa. Selle autor Karl Martinson ründab eriti P. Põllu ja teiste Eesti Vabariigi aegsete autorite käsitlusi. Paljude süüdistuste hulgas kõlab jälle K. Siilivaski motiiv: "Vaikitakse maha Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni tähtsus hariduselu demokratiseerimisel Eestis ning Tartu Ülikooli muutumisel eesti rahvusliku kõrgkooliks."⁸

K. Martinson on jäänud endale truuks veel 1988. a., kui ta annab endiselt eitava hinnangu Eesti eraldumisele Venemaast.⁹ Teaduse internatsionaalsust rõhutades vaatleb autor selle arengut läbi suurvene prisma; internatsionaalsuse termin katab kinni venestamise.

Oluline tähendus Tartu Ülikooli ajaloo, sealhulgas 1919. a. alanud eesti ülikooli ajaloo uurimisel on olnud Tartu Ülikooli Ajaloo Muuseumi organiseeritud konverentsidel ja publikatsioonide seerial "Tartu Ülikooli ajaloo küsimusi" (I–XXVII, 1975–1993). Ajalooliselt aus ja hindav suhtumine Eesti Vabariigi Tartu Ülikoolisse säilis paguluses ilmunud raamatutes ja artiklites. Sisutiheduse, ülevaatlikkuse ja arvukate illustratsioonide tõttu väärib eriti esiletõstmist Bernard Kangro koostatud raamat "Universitas Tartuensis".¹⁰ Autor lõpetab Eesti Vabariigi Tartu Ülikooli vaatluse 1944. aastaga lootuses, et "see kunagi jälle jätkuda võiks täiesti meie oma rahva juhtimisel ja selle hüveks".

Rootsiaegne ülikool

Ülikooli rajamine Tartus 1632. a. pani aluse kõrghariduse traditsioonile seni barbaarseks peetud Liivimaal. Seda ei juurunud välja ka järgnenud sõjad ega koguni Tartu hävitamine Peeter I käsul 1708. a. ning pikk vaheaeg ülikooli töös 1710–1802. Oli väga oluline, et Tartu Ülikool kujunes rootsi ajal euroopaliku taseme ja teiste ülikoolidega tihedalt seotud akadeemiliseks asutuseks.¹¹

Õppetöö rootsiaegses ülikoolis toimus ladina keeles, nagu see oli kombeks kõigis Euroopa ülikoolides. Selles keeles kirjutati ja trükiti teadustööd. Eri rahvaste keeli, sealhulgas eesti ja läti keelt ei õpetatud, kuid see ei tähendanud eitavat suhtumist. Ülikooli avamise eel 21. septembril 1632 avaldatud plakatis teatas Liivimaa kindralkuberner ja ülikooli kantsler Johan Skytte, et uue ülikooli teaduskondade ukseid on avatud rikastele ja vaestele, sakslastele ja mittedakslastele¹² (mitedakslasteks — *undeutsche* nimetati eestlasi ja lätlasi). Veel selgemini ütles uue ülikooli esimene kantsler sama mõtte välja ülikooli avamisel peetud kõnes: ülikool ei ole mõeldud mitte ainult aadlile ja linnakodanikele, vaid ka vaestele talupoegadele.¹³

⁸ Tartu Ülikooli ajalugu III, lk. 12.

⁹ K. Martinson. Teadustegevuse institutsionaliseerumine Eestis XVII sajandist 1917. aastani. Tallinn, 1988, lk. 295.

¹⁰ Universitas Tartuensis. Eesti Vabariigi Tartu Ülikool ja üliõpilaskond sõnas ja pildis. Koostanud *mag. phil.* Bernard Kangro. Eesti Kirjanike Kooperatiiv. (Lund, 1970).

¹¹ G. v. Rauch. Die Universität Dorpat und das Eindringen der frühen Aufklärung in Livland 1690–1710. Essen, (1943); Tartu Ülikooli ajalugu I. 1632–1798. Koostanud H. Piirimäe. Tallinn, 1982; A. Tering. Album Academicum der Universität Dorpat (Tartu) 1632–1710. Tallinn, 1984.

¹² Tartu Ülikooli ajaloo allikaid I. Academia Gustaviana. a) ürikuid ja dokumente ... Koostanud Juhan Vasar. Tartu, 1932, dok. 10, lk. 19.

¹³ Tartu Ülikooli ajaloo allikaid I. Academia Gustaviana, dok. 11, lk. 23.

Need olid humanismi ideaalid, mille J. Skytte oli kaasa toonud Euroopa ülikoolidest. Kantsler esitas avatud ülikooli idee: ülikoolis saagu õppida ka kohalike rahvaste pojad.

Neid kõrgeid ideaale ei suutnud Johann Skytte kohalike talupoegade suhtes ise küll ellu viia. Peale tuli pärisorjus ning eriti keeruline oli probleem, kuidas talupoeg saaks ülikooli astumiseks vajalikku eelharidust. Seetõttu ongi rootsiaegsetest üliõpilastest teada ainult üks lätlane: Janis Reiters, hilisem pastor ja kultuuritegelane, kes astus välja läti talupoegade kaitseks. Võib-olla oli eestlane Johannes Freyer Tallinnast.¹⁴

Kuigi eesti keelt rootsiaegses ülikoolis ei õpetatud, oskasid seda paljud üliõpilased ja professorid.¹⁵ Esiteks läks seda vaja selleks, et suhelda teenijate ja talupoegadega. Kohalikud baltisaksa päritolu üliõpilased ja professorid oskasid eesti või läti keelt lapsepõlvest saadik, teistel tuli kohalik keel ära õppida. Eestlased ei pidanud õppima härrade keelt (osalt seda muidugi tehti), härrad õppisid maakeelt.

Teine asjaolu, mis sundis Tartu Ülikooli üliõpilasi õppima kohalikke keeli, oli Rootsi võimude poliitika. 1. juulil 1690 avaldati plakat (avalik teadaanne), millega tehti teatavaks kuninga korraldus, et kõik, kes taotlevad Baltimail mingit ametikohta, peavad õppima vähemalt kaks aastat Tartu Ülikoolis.¹⁶ Plakati tagapõhjaks ei olnud ainuüksi soov kindlustada Tartu Ülikooli üliõpilastega, vaid sihiteadlik taotlus, et kirikuõpetajad ja riigiametnikud oskaksid eesti keelt.

Korralduse elluviimisel tekkis siiski raskusi. 27. juulil 1698 pöördus Liivimaa kindralkuberner Erik Dahlbergh kuningas Karl XII poole kaebusega, milles kurtis maale tulnud võõramaalaste üle, kes nõuavad vabanevaid pastorkohti ja on neid ka saanud.¹⁷ Kaebusele vastas Karl XII 1. detsembril 1698 resolutsiooniga, milles antakse kõige tõsisem käsk, et vakantsete pastorkohtade täitmisel tuleb vältida võõramaalasi ja soovitada neid, kes on end selleks ametiks ette valmistanud.¹⁸ Mida ettevalmistuse all mõeldi, näitab korraldus Tartu Ülikooli usuteaduskonnale, et see hoiaks varuks üliõpilasi, kes on õppinud nii eesti kui ka läti keelt.

Ülikooli soovituskirjad näitavad, et eesti keele oskust ei nõutud mitte ainult pastoritelt, vaid ka paljudesse teistesse ametitesse astujatelt.¹⁹ Vähemalt oli see oluliseks eelduseks ametisse määramisel. Arhiivimaterjalid näitavad, et ka mitmed professorid õppisid eesti keelt. Arutlused soovitusel andmisel üliõpilastele näitavad, et professorid mitte ainult ei saanud aru eesti keelest, vaid suutsid ka otsustada selle taseme üle.²⁰

¹⁴ E. Blumfeldt. *Academia Gustaviana*. Sihte ja saavutusi. Tulimuld, 1959, nr. 4, lk. 253; H. Toll. Freibrief für einen estnischen Bauer zwecks akademischen Studiums. Sitzungsberichte der Gesellschaft für Geschichte und Altertumskunde der Ostseeprovinzen Russlands aus dem Jahre 1902. Riga, 1903, S. 73.

¹⁵ Vt. lähemalt: H. Piirimäe. Kas XVII sajandil ja XVIII sajandi algul osati Tartu Ülikoolis eesti keelt? Keel ja Kirjandus, 1982, nr. 9. lk. 451–457; H. Piirimäe. The use of the Estonian language during the Swedish rule. Die schwedische Ostseeprovinzen Estland und Livland im 16.–18. Jahrhundert. *Studia Baltica Stockholmensia* 11. Acta Universitatis Stockholmensia. Stockholm, 1993, p. 367–382.

¹⁶ Riksarkivet. *Livonica* II 461.

¹⁷ Carolina Rediviva (Uppsala Ülikooli Raamatukogu). Käsikirjade osakond. E 470.

¹⁸ Samas.

¹⁹ Riksarkivet. *Livonica* II 458. Ülikooli kirjad kantslerile 8. veebr. 1697, 15. nov. 1701.

²⁰ TÜ Raamatukogu käsikirjade ja haruldaste raamatute osakond, s. 25, l. 3p–4p.

Eesti keele oskust üliõpilaste ja professorite seas näitab ka eestikeelse ilmaliku juhuluule viljelemine nii ülikoolis kui ka ülikooli kasvandike poolt. Eraldi rühma selles moodustavad eestikeelsed pühendussalmikud, trükitud ladinakeelsete väitekirjade ees.²¹ Kui luuletusi trükiti, võib arvata, et neid loeti ja neist ka aru saadi. Kahtlemata annab see aga tunnistust estofiilsest õhkonnast.

Rootsi ajal kujunes eesti keel kiriku- ja koolikeeleks ning ta oli kirjakeeleks saamise tee algul.

Eesti keel saksa ülikoolis

1802. a. taasavatud Tartu Ülikool oli saksakeelne ja -meelne. Ta oli tihedates seostes Saksamaa paljude ülikoolidega, oli silmapaistvalt kõrgel teaduslikul tasemel ja aitas vahendada Euroopa kõrgkultuuri. Valdav enamus üliõpilasi olid sakslased, kuid kõrgharidust said ka esimesed eestlased. Juba 1805–1819 immatrikuleeriti 10 eestlast,²² nende arv kasvas järgnevatel aastatel.

Alates 1803. a. oli Tartu Ülikoolis ametis eesti keele lektor, kuid see ei tähendanud emakeelset haridust eestlastele. Lektori ülesandeks oli anda tulevastele pastoritele praktilist keeleoskust. Esialgu olid lektorid kohalikud baltisaksa pastoriid ja koolimehed, neist esimestena Friedrich David Lenz (1803–1809) ja Georg Philipp August Roth (1810–1817).²³ Esimene eestlasest eesti keele lektor oli Dietrich Heinrich Jürgenson (1837–1841), kes ise oli õppinud Tartu Ülikoolis 1823–1826 ja oli põhikohaga Tartu Õpetajate Seminari inspektor. Tartu Ülikoolis esitas ta esimesena ülevaate eesti kirjandusest. Oma kirjutistes käsitles ta ka eesti keele murdeid ja andis ülevaate eesti kirjakeele ajaloost.²⁴

Kõige silmapaistvam eesti keele lektor Tartu Ülikoolis 19. sajandi esimesel poolel oli Friedrich Robert Faehlmann, kes kutsuti sellele kohale 1842. a. Ta õpetas nädalas ühe tunni eesti keele grammatikat ja juhendas teise tunni konversatsiooniharjutusi.²⁵

Uus samm eesti keele ja rahvuskultuuri arendamisel oli Õpetatud Eesti Seltsi asutamine 1838. a. 19 asutajaliikme seas olid tooniandjad Tartu Ülikooli professorid ja kasvandikud. Seltsi eesmärgiks oli seatud "edendada teadmisi eesti rahva minevikust ja olevikust, keelest ja kirjandusest kui ka eestlaste asustatud maast".²⁶

Piibli täistõlke ilmumine 1739. a. oli tõstnud eesti keele küll juba kultuurkeelte ritta, kuid eesti keele eluõigus oli haritud ringkondades veel suure küsimärgi all. Seoses Õpetatud Eesti Seltsi tegevusega esitas Luunja parun Nolcken Faehlmannile küsimuse: mida taotleb selts talupojakeele arendamisega ja

²¹ V. Altoa, A. Valmet. 17. sajandi ja 18. sajandi alguse eestikeelne juhuluule. Tallinn, 1973, l. 46–47; TÜ KHO, f. 7, s. 32, l. 3, 5, 16 p.

²² K. Siilivask ja K. Martinson loetlevad 9 eestlast (Tartu Ülikooli ajalugu II. 1798–1918. Koostanud K. Siilivask. Tallinn, 1982, lk. 60). Loetelust puudub 1812–1815 õppinud Järva-Madise pastori poeg Robert Heinrich Ploschkus, kes hiljem oli Märjamaa pastor (Universitas Tartuensis, lk. 7).

²³ Vt. lähemalt: P. Ariste. Eesti keele ja soome-ugri keelte õpetamisest ja uurimisest Tartu Ülikoolis. Ajaloo-Keeleteaduskonna töid. TRÜ Toimetised, vihik 35. Tallinn, 1954, lk. 78–81.

²⁴ A. Kask. Fr. R. Faehlmann Tartu Ülikooli eesti keele lektorina. Keel ja Kirjandus, 1982, nr. 9, lk. 457–458.

²⁵ Samas, lk. 458.

²⁶ H. Ligi. Poolteist sajandit Õpetatud Eesti Seltsi asutamisest. Kleio, nr. 1, 1988, lk. 94.

päris: "Kas ei oleks parem, kui see kaoks täiesti ära."²⁷ Fr. R. Faehlmann põhjendas küll eesti keele tundmaõppimise vajadust ja tegi ise selleks väga palju, kuid ilmselt ei olnud temagi kindel selle keele tulevikus. Nolckenile vastates kirjutab ta, et kui rahvas on jõudnud kõrgemale kultuuritasemele, vabanenud ebausust ja eelarvamustest, siis hakkab ta igatsema valgustatust ja liituma harituma rahvaga ning eestlane hakkab tundma kalduvust sakslaseks muutuda. Kas oli see vastus ikka pooldiplomaatiline, nagu arvas Arnold Kask, või pidas ise oma rahvale truuks jäänud mees seejuures silmas seda, mida ta nägi: paljud saksakeelses ülikoolis hariduse omandanud eestlased saksastusid. Eesti keele tulevikku kuulutas üliõpilasena küll ka Kr. J. Peterson ("Kas siis selle maa keel..."). Ka Fr. R. Faehlmann pidi kogema tõrjuvat hoiakut baltisakslaste poolt eesti keele õpetamise suhtes ja koguni salakaebusi riigivõimudele. Sama parun Nolcken käis Liivimaa kindralkubernerile kaebamas, nagu oleks Faehlmann talupoegade ässitaja.²⁸

Eesti keele rikkusi ja võimalusi näitas Fr. R. Kreutzwald "Kalevipoja" koostamisega. Kulus aga palju aega, enne kui eesti keele õpetus Tartu Ülikoolis jõudis filoloogiani. Esimene filoloogi haridusega eesti keele lektor Tartu Ülikoolis oli Mihkel Veske, kes Leipzigi Ülikoolis oli kaitsnud doktoriväitekirja soome-ugri keelte alal. Olles saanud 1874. a. eesti keele lektoriks, alustas ta juba esimesel õppeaastal loenguid eesti, soome ja liivi keele võrdlevast grammatikast. 1876. a. hakkas M. Veske Tartu Ülikoolis õpetama soome keelt, kaks aastat hiljem algas loengusari soome-ugri keelte võrdlevast grammatikast. Lisaks keeleteadusele töi M. Veske Tartu Ülikooli ka eesti rahvaluule õpetamise.

1870. aastatel tõstatasid eesti rahvusliku liikumise tegelased juba eesti professuuri asutamise vajaduse. Teadaolevalt tegi seda esimesena Jakob Hurt, kes Liivimaa pastorite sinodil 1874. a. esitas nõude: "Ülikooli juurde tahaksime meie eesti keele lektoraadi asemele selle keele jaoks korralist professuuri."²⁹ Eesti rahvusliku liikumise tegelaste nõupidamisel 1878. a. septembris esitati sama soov resolutsiooni eri punktina: "Meie soovime Tartu universiteedi päälle täielist prohessori õpetustooli soomesugu keelte ja iseäranis Eesti keele ja vana aja uurimiseks."³⁰ Nagu tekstist võib aru saada, arvestati professuuri loomise nõudes juba ka Eesti ajalugu. Professori kandidaadina peeti silmas Jakob Hurta, kelle tagasilükkamisel võidi aga viidata doktorikraadi puudumisele. Ei aidanud korduvad palvekirjad ega see, et eesti keele professuuri loomist toetas Õpetatud Eesti Seltsi koosolekul 1882. a. saksa ja võrdleva keeleteaduse professor Leo Meyer. Kui J. Hurt 1886. a. kaitses Helsingi Ülikooli juures *dr. phil.* kraadi, oli õpperingkonna kuraatori vastus ikka eitav.

Eesti üliõpilaskond

19. sajandi jooksul õppis Tartu Ülikoolis u. 430 üliõpilast,³¹ 1843.–1900. a. immatrikuleeriti 410.³² Kuni 1870. aastateni olid korraga ülikoolis siiski ainult

²⁷ A. Kask. *Op. cit.*, lk. 458.

²⁸ Faehlmanni ja Kreutzwaldi kirjavahetus. Tartu, 1936, lk. 210.

²⁹ R. Põldmäe. Noor Jakob Hurt. Monograafia. Tallinn, 1988, lk. 117; Jakob Hurda kõned ja avalikud kirjad. Tartu, 1939, lk. 169.

³⁰ A. Kruusberg. Venestamise tulekul. Eesti Ajaloo Arhiiv II. Tartu, 1922, lk. 49; Tartu Ülikooli ajalugu II, lk. 128.

³¹ Tartu Ülikooli ajalugu II, lk. 134.

³² Tartu üliõpilaskonna ajalugu seoses eesti üliõpilaskonna ajalooga. Toimetanud Juhan Vasar. Tartu, 1932, lk. 99.

mõned eestlased. On oletatud, et 1875. a. võis ülikoolis olla 25–35 eestlasest üliõpilast, 1880. a. u. 50 ja 1890. a. juba üle 100³³ (Priit Hänni andmetel 145,³⁴ teistel andmetel 1890.–1892. a. u. 70).³⁵ Venestuse tingimustes vähenes 19. sajandi lõpul küll eestlaste arv (madalseis 1901. a. — 93), kuid hakkas 20. sajandi alguses uuesti tõusma. 1914. a. õppis Tartu Ülikoolis 439 eestlast, nad moodustasid 18% kogu üliõpilaskonnast.³⁶ 1918. a. oli eestlasi 343. Ajavahemikul 1889–1916 on Tartu Ülikoolis õppinud eestlaste nimekirjas 1114 nime.³⁷ Üliõpilastele lisanduvad vabakuulajad (1916. a. 63, 1918. a. 17).³⁸ Tuleb aga arvestada, et eestlasi õppis rohkesti ka Peterburi ja Moskva ülikoolis, Riia Polütehnikumis ning vähemal määral teistes ülikoolides (Saksamaal, Helsingis, Varssavis jm.). Villem Ernitsa kokkuvõtete järgi oli eestlastest üliõpilasi 1915. a. 830.³⁹ Toomas Karjahärm on selle alusel ümardanud eestlastest üliõpilaste arvu 1000-ni,⁴⁰ mida võib pidada veidi liialdatuks. Kahtlemata oli aga eesti üliõpilaskonna olemasolu rahvusülikooli loomise oluliseks eelduseks.

Eesti üliõpilaskonna kasvu aluseks oli rahva majanduslik edenemine. Eriti oluline oli jõuka talupoegkonna esilekerkimine talude pärisestomise järel, sellega kaasnev tung hariduse järele ja Tartu Ülikooli hea maine rahva silmis.

Oluliseks eelduseks eesti üliõpilaskonna kujunemisel oli võimaluste arenemine ülikooli astumiseks vajaliku keskhariduse saamiseks. Esialgu oli ainus võimalus saksakeelne gümnaasium. 19. sajandi alguses õppisid mitmed eestlased 1804. a. rajatud Tartu Kubermangugümnaasiumis: Sangaste köstri poeg C. G. G. Masing (1805–1808), Fr. R. Faehlmann (1814–1817) jt.⁴¹ 1858. a. lõpetas Tartu Kubermangugümnaasiumi Jakob Hurt. Tallinna Kubermangugümnaasiumis oli õppinud haridus- ja kultuuritegelane Dietrich Heinrich Jürgenson, rahvusliku liikumise tegelane arst Philipp Jakob Karell jt. Siiski olid kubermangugümnaasiumid, rääkimata Tallinna Toomkoolist, talupoegade lastele raskesti kättesaadavad. Õpilaste seas oli talupoegade lapsi 1837. a. 7,2%, 1857. a. 2,1%.⁴²

Eriline tähendus ülikooli astumiseks vajaliku eelhariduse saamisel oli Hugo Treffneri poolt 1883. a. rajatud ja 1884. a. tegevust alustanud eragümnaasiumil. Täieliku gümnaasiumi kursusega õppeasutuseks kujunes ta küll alles 1890. a., eragümnaasiumi õigused sai 1907. a. Ka selles koolis oli õppetöö eestlaste jaoks võõrkeelne: algul saksa, alates 1889. a. venekeelne, kuid just see kool kujunes õppeasutuseks, kus paljud vaesemad eestlased said ülikooli astumiseks vajaliku eelhariduse.

³³ Tartu Ülikooli ajalugu II, lk. 134.

³⁴ P. Hänni. Eesti üliõpilased Tartu Ülikoolis aastail 1889–1917. Tartu Ülikooli ajaloo küsimusi XIV. Tartu, 1983, lk. 35.

³⁵ Tartu Ülikooli ajalugu II, lk. 282.

³⁶ P. Hänni. *Op. cit.*, lk. 29.

³⁷ Samas, lk. 57–58.

³⁸ Samas, lk. 38–39.

³⁹ V. Ernits. Eesti üliõpilaste ja vilistlaste üldise nimekirja arvustikulised kokkuvõtted. Üliõpilaste Leht, 1915, nr. 7, lk. 175; nr. 8, lk. 206, 208.

⁴⁰ T. Karjahärm. Eesti rahvusliku haritlaskonna kujunemisest möödunud sajandi lõpul ja praeguse algul. Keel ja Kirjandus, 1973, nr. 10, lk. 628; T. Karjahärm. Eurooplus, eestlus ja "Noor-Eesti". Akadeemia, 1994, nr. 9 (66), lk. 1798.

⁴¹ Eesti kooli ajalugu. 1 köide. 13. sajandist 1860. aastateni. Toimetaja E. Laul. Tallinn, 1989, lk. 433 (autor A. Liim).

⁴² Eesti kooli ajalugu, lk. 453.

Naisüliõpilasi võeti Tartu Ülikooli vabakuulajatena alles 20. sajandi alguses seoses 1905. a. revolutsiooni survega valitsusele. Jaan Tõnissoni ja ta sõprade algatusel asutati 1906. a. Eesti Noorsoo Kasvatuse Seltsi Tütarlastegümnaasium, kus õppetöö toimus eesti keeles.⁴³ Võimaluse selleks lõi 19. aprillil 1906. a. antud kohalikes keeltes erakoolide asutamise luba.⁴⁴ Järgnesid mitmed teised erakoolid.

Eesti ülikooli mõte

Rahvusliku ärkamisaja kõrgetapil oli rahvusliku liikumise üks peamisi probleeme emakeelne kooliharidus. Nn. Aleksandrikooli komiteed moodustasid ülemaalse rahvaorganisatsiooni, nende suurkogu on võrreldud parlamendiga. Vene valitsuse vastuseisu tõttu ei tulnud Aleksandrikoolist eestikeelset linnakooli ega gümnaasiumi, vaid ainult venekeelne linnakool, kus õppeaine na õpetati ka eesti keelt. Ometi olid võitlused eesti kooli ümber äratanud mõtteid kaugematest perspektiividest.

Jakob Hurt arutles: "Universiteeti... ei ole meile omast käest ei tarvis, ei jõuaks meie teda ka kudagi viisi üles pidada. Seks on meil vaimu jõudu ja raha nõuu liiga vähe. Aga peaks tulevased põlved ja aastasaad teda siiski oma keeli tarvitama ja teha jõudma, siis ei või meie sellele midagi vastu ütelda. Mis tõesti tarviline loomuline, saab sündima."⁴⁵

Eesti Üliõpilaste Selts ja teised eesti üliõpilasorganisatsioonid

Rahvuslik liikumine üle Euroopa (eriti selgelt Saksamaal, Tšehhis, Iirimaa jms.) väärtustas eri rahvuste püsimist ja arengut. Jakob Hurt väitis jumalasõnale toetudes, et rahvuse olemasolu on jumalalt saadud väärtus, mida ei tohi vägivaldse ümberrahvustamisega rikkuda.⁴⁶ Ilmaliku põhjendusena esitas ta väite, et igal rahval on oma pärimuslik kultuuriline ühisvara, mis eristab ta teistest rahvustest.

Ometi oli 19. sajandi kesksaak kriitiline periood eesti rahva elus, sest saksakeelset haridust saanud haritlastest kasutasid paljud pidevalt saksa keelt. Nii mõnedki pidasid endale ja oma rahvale vajalikuks liituda saksa keele ja kultuuriga.

Analoogiline protsess toimus Iirimaa, kus rahvuslik liikumine oli muidu äge ja ulatuslik. Iirlased võtsid aga omaks inglise keele ning rahvusliku identiteedi aluseks jäi eelkõige katoliku usk. Alles 1893. a. asutati Gaeli Liiga, mis seadis sihiks kelti (iiri) keele uuesti äraõppimise. Need jõupingutused kandsid vilja aga ainult osaliselt.

Usku eesti keele püsimajäämisel aitas kindlustada esimese Eesti üldlaulupeo kordaminek 1869. a. Selle laulupeo järelkajana on vaadeldud ka eesti üliõpilaskonna organiseerumist Tartu Ülikoolis. Ühinemise mõtte algataja oli *stud. theol.* Andreas Kurrikoff. Alates 26. märtsist 1870 koguneti "Kalevipoja" õhtutele, seejärel 1873–1881 korporatsioon "Vironia" nime all. Alles 1883 õn-

⁴³ Vt. lähemalt: P. Põld. Eesti Noorsoo Kasvatuse Seltsi Tütarlaste Keskkool 1906–1916. Tartu, 1916; S. Kaljas. Arhiivifond "Eesti Noorsoo Kasvatuse Seltsi Asutatud Tütarlaste Gümnaasium" ajaloo allikana. Ajalooalaseid töid III. ÜTÜ Ajalooringi kogumik. Tartu, 1967, lk. 34–51.

⁴⁴ P. Põld. Eesti kooli ajalugu. Redigeerinud H. Kruus. Tartu, (1933), lk. 158.

⁴⁵ R. Põldmäe. Noor Jakob Hurt, lk. 117.

⁴⁶ Samas, lk. 114.

nestus end registreerida Eesti Üliõpilaste Seltsi nime all, alguseks peeti siiski esimest kokkutulekut 1870.⁴⁷

Eesti Üliõpilaste Selts väärtustas eestluse ja pani piiri saksastumisele. Seltsi 1884. a. Otepääl pühitsetud lipp kujunes eesti rahvuslipuks ja seejärel riigilipuks. Eesti keele ja ajaloo, laiemas mõttes aga üldse soome-ugri-alane uurimistöö oli seltsi liikmete otsene kohustus. Saksa keel oli eesti haritlaskonnas aga niivõrd juurdunud, et isegi selles kõige eestilikumas seltskonnas oli raskusi üleminekul emakeelele. Eesti keel oli seltsis ametlik asjaajamiskeel ja selles keeles kirjutati ka protokollid, kuid omavahel kiputi kõnelema ikka saksa keelt.⁴⁸ 1883. a. oli vastu võetud otsus, et kõned tuleb pidada eesti keeles, kuid mõned kaasvõitlejad tegid seda veel saksa keeles ja seda keelt kasutati ka "sügavamate mõtteavalduste" puhul. Eesti keel kippus jääma pidulikult pühapäevakeeleks.

1889. aastal, kui Tartu Ülikooli eesti keele lektoriks sai dr. Karl August Hermann, tehti EÜS-is eesti keele õppimine kohustuslikuks ning põhjuseta puudumist karistati laitusega. Oskar Kallas rõhutas: "Rääkigem enam eesti keelt kui me seda teinud oleme ja teeme..."⁴⁹ 1910. a. kehtestati kord, et seltsi liikmed on kohustatud nn. arvustuskomisjoni järelevalve all õppima eesti keelt, Eesti ajalugu ja kirjandust ning pidama kordamööda eesti keeles kõnesid (ettekandeid).

20. sajandi alguses tekkis mitu uut eesti üliõpilaste organisatsiooni. 1907. a. veebruaris kinnitati seltsi "Ühendus" asutamine, samal ajal ka esimene rahvuslik korporatsioon "Fraternitas Estica". 1909. a. eraldus Eesti Üliõpilaste Seltsist korporatsioon "Sakala", 1913. a. asutati kolmas eesti korporatsioon "Ugala". Eraldi organisatsioon oli Peterburi Eesti Üliõpilaste Selts.

Rahvusteadlikule üliõpilaskonnale muutus üha vastuvõtmatumaks venestuspoliitika, mille käigus ülikool oli 1889. a. muudetud venekeelseks. Ilmselt oli just venestussurve see, mis süvendas rahvustunnet. Ülikool oli laialt internatsionaalne, kuid domineeris suurvene šovinism. Kui revolutsiooni päevil 19. oktoobril 1905 tuli EÜS rongkäigule sini-must-valge lipu all, tekkisid seltsi liikmetel kokkupõrked Tartus õppivate võõramaalastest üliõpilastega.

Eestlastest õppejõud

20. sajandi alguses oli suurenenud eestlaste arv, kes olid jõudnud kaitsta teaduskraadi. Tartu ülikoolis oli neid professoritena tööle võetud küll ainult kaks või kolm. Need olid praktilise usuõpetuse professor Johan (Juhan) Köpp ja arstiteadlane Aleksander Paldrock. Tinglikult võis eestlaseks pidada slaavi keelte professorit G. L. Masingut, kes oli tugevasti saksastunud. Eradotsentidena töötasid meedikud Heinrich Koppel ja Oskar Eduard Rotberg. Õige mitmed eestlased olid õppinud Peterburi ülikoolis. Mittetäielikel andmetel töötas 1914. a. Venemaa ja välismaa ülikoolides 14 eesti professorit.⁵⁰ Rohkesti oli stipendiaate, abiõppejõude, dotsente ja adjunktprofessoreid. Paljud neist olid püüdnud kodumaal tööd leida, kuid olid põrkunud tõrjuvale hoiakule.

⁴⁷ J. Köpp. Eesti Üliõpilaste Seltsi ajalugu I. 1870–1905. Uppsala, 1953; I. Elling. Eesti Üliõpilaste Selts 1870–1891. Tartu, 1994 (diplomitöö, käsikiri TÜ üldajaloo õppetoolis).

⁴⁸ J. Köpp. *Op. cit.*, lk. 103.

⁴⁹ Samas, lk. 104.

⁵⁰ Tartu Ülikooli ajalugu II, lk. 271–272.

V. Ernitsa kokkuvõtete järgi töötas Venemaal üle kolmandiku eesti akadeemilisest intelligentsist.⁵¹ Venemaale mindi õppima ja jäädi teenistusse eeskätt majanduslikel põhjustel.⁵² Just Venemaal said haritud eestlased karjääri teha. Vene kultuuri keskkond, osalt ka segaabiellud tähendasid mingil määral venestumist.

Tundub, et venestamise rõhutamisega on siiski ka liialdatud. T. Karjahärm väidab, et vene mõju oli suurem, kui seda siis ja hiljem sooviti tunnistada.⁵³ Vaidlustatav on ta väide, nagu oleks vägivaldse venestamise surve möödunud sajandi lõpul nõrgenenud ja samal ajal tugevnenud vene kultuuri mõju. 1885. a. Eestimaa kuberneriks määratud vürst Šahhovskoi kirjutab Lii-vimaa kuberner Zinovjevile: "Pean hädavajalikuks toetada seda eestlaste parteid, mis on orienteeritud tihedamale ühendusele Venemaaga ja valitsusega. Seda tuleb teha aga varjatult, et mitte anda neile mingisuguseid lootusi."⁵⁴ Venestamine oli varjatud ja salakaval.

Orientatsioon Lääne-Euroopale

Oluliseks tõkkeks venestamisele 20. sajandi alguses sai eesti haritlaskonna uus orientatsioon Lääne-Euroopale. Lähenemispüüe Euroopale oli eesti rahvusliku liikumise liidritele juba ärkamisajal omane. Euroopalikku kultuurilaad, euroopalikku kultuuritaset propageeris C. R. Jakobson. J. V. Jannseni arvates tuli eesti rahvuskultuur kujundada "Õhtumaalik-saksalise" kultuuri eeskujul eesti etnilise aluse säilitamisega.⁵⁵ J. Hurt rõhutas vajadust distantseeruda Venemaast ja üldse Idast, sest tema meelest oli Ida Lääne kultuuriline anti-pood. See seisukoht tulenes eelkõige Jakob Hurda teoloogilisest haridusest ja tegevusest luterliku pastorina. Sellelt vaatekohalt oli väga suur tähtsus Rooma ja Bütsantsi lahknemisel. Ka meile on selge, et paljude sajandite jooksul oli vene kultuuri aluseks Bütsantsist lähtunud õigeusu kirik.

20. sajandi algul kujunesid eesti rahvuslikus liikumises välja uued suunad, milles omavahel ei olnud põhimõttelisi vastuolusid, kuid olid erinevad rõhuasetused. Tallinnas "Teataja" ümber koondunud rahvusliku liikumise liidrid rõhutasid õigustatult majandusliku arengu vajadust ja pidasid oluliseks poliitilist võimu. Rahvusliku liikumise Tartu suund eesotsas Jaan Tõnissoniga rõhutas rahvuskultuuri arendamist. Ta leidis, et ainuke võimalus võõrastele kultuuridele vastuseisuks on sellise rahvuskultuuri loomine, mis oleks konkurentsivõimeline saksa ja vene kultuuriga. J. Tõnissoni arvates on see ainuke tee ellujäämiseks slaavi ja germaani kultuuri vesikikivide vahel.

Uue kultuuriorientatsiooni andis peamiselt kirjanikke ja kunstnikke ühendav "Noor-Eesti". "Enam euroopalist kultuuri! Olgem eestlased, aga saagem ka eurooplasteks!" — need olid hüüdlauseid, mis said omaseks vähemalt ühele eesti intelligentsi põlvkonnale. Eelkõige tähendas see orientatsiooni Prantsusmaale ja prantsuse kultuurile, hiljem üha rohkem ka Inglismaale. Väärtuslikuks peeti kultuurisidemeid ka Skandinaaviamaade ja Soomega.

"Noor-Eesti" Euroopa-pürgimused aitasid vastu seista venestamisele. Rõhutades euroopaliku kõrgkultuuri tähtsust ja püüeldes kõrgvaimsuse poole,

⁵¹ V. Ernits. *Op. cit.* Üliõpilaste Leht, 1915, nr. 8, lk. 204, 208.

⁵² T. Karjahärm. Eurooplus, eestlus ja "Noor-Eesti", lk. 1807.

⁵³ Samas.

⁵⁴ Iz arhiva knjázja S. V. Shahovskogo I. St. Petersburg, 1909, s. 208.

⁵⁵ Vt. lähemalt: T. Karjahärm. Eurooplus, eestlus ja "Noor-Eesti", lk. 1795–1796.

väärtustas "Noor-Eesti" suund ka kõrgharidust. Kui aga 1919. a. tõusis päevakorda eesti rahvusülikooli rajamine, arvasid mõned "Noor-Eesti" suunast mõjutatud Eesti Vabariigi poliitikud ja diplomaadid, et Eestis ei ole võimalik vabaneda saksa ja vene mõjudest. Nad pidasid vajalikuks eesti üliõpilaste koolitamist Prantsusmaal ja Suurbritannias.⁵⁶

Vene revolutsiooni aeg

1917. a. veebruaris puhkenud Vene revolutsiooni algusaegadel püüti saavutada uutelt Vene võimudelt järeleandmisi. 25.–27. märtsini 1917. a. toimus esimene eesti üliõpilaste kongress, kus ettekannetega esinesid EÜS-i vilistlane Villem Ernits, Jüri Vilms Peterburi Eesti Üliõpilaste Seltsist ja Peeter Treiberg (hiljem Tarvel) üliõpilasseltsist "Ühendus". Kongress nõudis, et Tartu Ülikooli Ajaloo- ja Keeleteaduskonna juures avataks soome-ugri osakond kuue õppe-ooliga. Nõudmine ei toonud mingit tulemust, kuid ilmutas küpsenud arusaama rahvusteaduste vajalikkusest. See oli esimene samm eesti ülikooli poole.

Landesuniversität

Rahvuslik vaim eesti üliõpilaskonnas muutus määravaks faktoriks pärast Eesti iseseisvuse väljakuulutamist 24. veebruaril 1918. Kui Tartusse saabusid Saksa okupatsiooniväed ja sõjaväevõimud teatasid otsusest avada Tartus saksa-keelne *Landesuniversität*, tuli eesti üliõpilaskonnal otsustada, kuidas sellesse suhtuda. Asja tegi keeruliseks see, et seoses sakslaste edasitungiga Esimese maailmasõja rinnetel ja Saksa vägede jõudmisega Riia alla oli alanud venekeelse Tartu Ülikooli evakueerimine. Juba septembris 1915 väljus Tartust Venemaale esimene 13 vagunist koosnev ešelon Tartu Ülikooli varadega (1756 kasti).⁵⁷ Esialgu pidi ülikooli asupaigaks saama Perm, kuhu märtsis 1916 saadeti kaks ešeloni (40 vagunit 2851 kastiga) ülikooli vara. Tartu Ülikooli asupaigana olid arutlusel ka Jekaterinoslav, Ufa ja Tambov. 1917. a. valis ülikooli nõukogu õppetegevuse ajutiseks asupaigaks Jaroslavl. Kui see linn aga liiga koormatuks osutus, pöördus rektor Voroneži poole,⁵⁸ kust saadi ka positiivne vastus.

Saksa okupatsioonivägede saabudes oli suur osa venekeelsest ülikoolist Tartust evakueeritud, teine osa aga jätkas õppetööd. Okupatsioonivägede komandant kindral Adams lubas pidada venekeelseid loenguid ja võtta vastu eksameid kuni 20. märtsini 1918. Tegelikult lõpetas ülikool töö 31. mail, jättes tegutsema likvideerimiskomisjoni.

Seni Tartu Ülikoolis töötanud eestlastest õppejõudude (näiteks professorid Heinrich Koppel ja Aleksander Paldrock) suhtumine saksakeelsesesse *Landesuniversität*'i kujunes täiesti eitavaks.

Just sellel ajal küpses eesti ülikooli mõte. 1918. a. suvel, augusti lõpul või septembri alguses palus dr. Oskar Kallas ülikooli kantseleiametnikku K. Laagust valmistada majanduslik kava Tartu Ülikooli avamiseks eesti ülikoolina.⁵⁹ K. Laagus asus agaralt tegevusse. Ta hankis andmeid saksa *Landesuniversität*'i koosseisude jms. kohta. Üliõpilaste maksimumarvuks võttis ta 1500. Seega oli

⁵⁶ H. Piirimäe. 1919: ülikooliharidus Tartus või välismaal? Ülikool. Acta Publica Universitatis Tartuensis 1989, nr. 3, lk. 13–19.

⁵⁷ L. K. Eringson. Iz istorii evakuatsii Tartuskogo universiteta (1915–1918). Eesti ajaloo küsimusi VI. TRÜ Toimetised, vihik 258. Tartu, 1978, lk. 293.

⁵⁸ L. K. Eringson. *Op. cit.*, lk. 302–306.

⁵⁹ K. Laagus. *Op. cit.*, lk. 186–187.

Oskar Kallas üks eesti rahvusülikooli mõtte algatajaid, ülikooli avamise eel-
tööde ajal tegutses ta aga Eesti Vabariigi diplomaadina Soomes. Ta aitas kaasa
õppejõudude hankimisele Soomest.

O. Kalda ja V. Ernitsa eestvõttel asutati juulis 1918 Eesti Akadeemiline
Ühing. Selle liikmeks võisid olla ülikooli õppejõud, sealhulgas ka endised õp-
pejõud, samuti teistest rahvustest teadlased, kelle huvid olid seotud Eestiga.⁶⁰

Saksa ülikooli astumise küsimuses pidas Eesti Üliõpilaste Selts augusti
lõpul 1918 kaks koosolekut. Ühel häälel otsustati mitte astuda saksa ülikooli.⁶¹
Eesti korporatsioonides toimusid vaidlused, sest osa liikmeid pooldas saksa
ülikooli astumist. Neid võib mõista: hariduse omandamine võõrkeelses koolis
oli olnud eesti noorsoo eneseteostamise vorm. Vene ülikooli ei olnud enam,
saksa ülikool oli ainuke.

EÜS-i algatusel tuli kokku eesti üliõpilaskonna asemike kogu, kus 20. sep-
tembril 1918. a. langetati otsus mitte astuda saksa ülikooli. Otsust ei tunnis-
tanud enda kohta kehtivaks korporatsioon "Fraternitas Estica". Korporatsioon
"Sakala" esindaja teatas, et ta on jätnud oma liikmetele tegevusvabaduse. Or-
ganiseeritud üliõpilaskond kuulutas seega saksa ülikoolile boikoti, boikoteeriti
ka üliõpilasi, kes olid asunud õppima selles ülikoolis. Üliõpilaskonna nõudmi-
sel ei tunnustatud hiljem seal sooritatud eksameid.

Landesuniversität avati pidulikult 15. septembril 1918, järgmisel päeval al-
gasid kõikides teaduskondades loengud. Ülikool oli heatasemeline. Lisaks va-
rem Tartu Ülikoolis töötanud baltisakslastele, kes olid keeldunud Venemaale
evakueerumast, värvati Saksamaalt üle 30 professori ja dotsendi. Võib imet-
leda seda ülikooli boikoteerinud eesti üliõpilaskonna meelekindlust.

Tartu Ülikooli edasine saatus otsustati tegelikult Esimese maailmasõja
rinnetel. Saksamaa ja ta liitlaste lüüasaamise tulemusel sõlmiti 11. novembril
1918 Compiègne'i vaherahu, mille tingimuste hulka kuulus nõue, et Saksa
väed lahkuvad okupeeritud aladelt. 27. novembril toimus viimane saksa üli-
kooli õppejõudude koosolek Tartu Ülikoolis. 1. detsembril 1918 andis Saksa
sõjaväekomando komandör Helfritz Tartu Ülikooli üle Eesti Ajutise Valitsuse
moodustatud komisjonile, mida juhtis kauaaegne koolidirektor Peeter Põld
(1878–1930). Järgnevalt nimetati Peeter Põld ülikooli hoolekandjaks ehk kura-
toriks. 4. detsembril andis rektor professor K. Dehio hoolekandjale üle asja-
ajamise koos ülikooli pitsatiga.

Eesti üliõpilaste eestvõttel

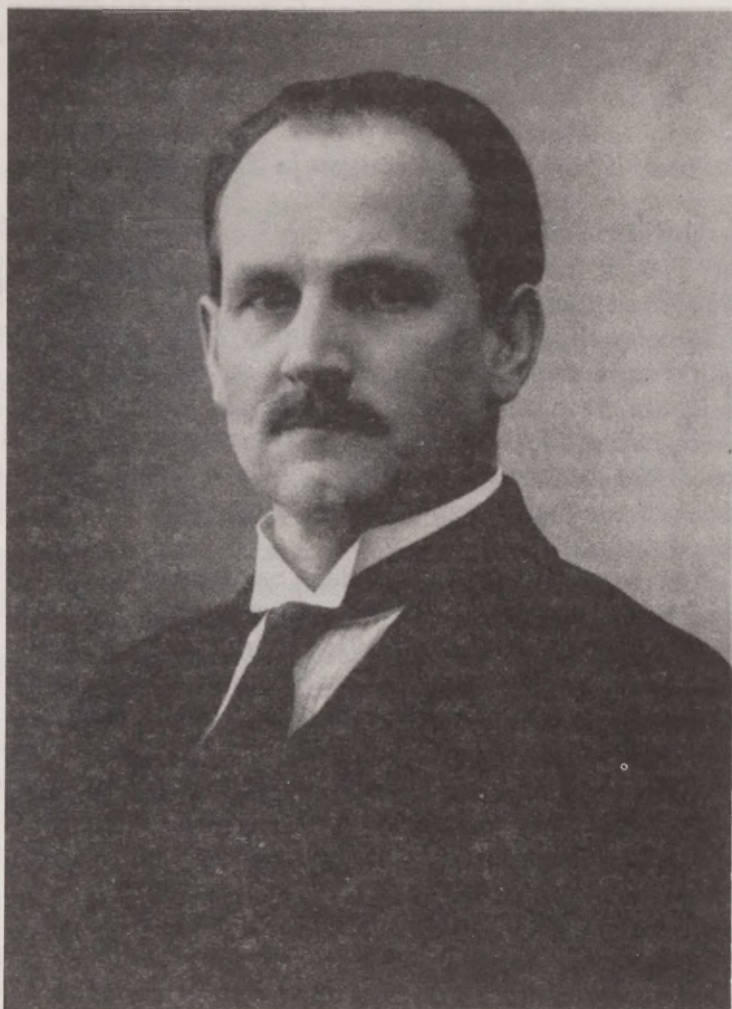
Eesti oma ülikooli mõte oli jõudnud haarata eesti üliõpilaskonda. Võib
arvata, et see mõte toitiski saksa ülikooli boikoteerivaid üliõpilasi. 17. novemb-
ril 1918 tuli Tallinnas kokku Tartu, Riia, Petrogradi ja Moskva eesti üliõpilas-
organisatsioonide esindajate koosolek, kus otsustati juba ülikooli ülevõtmine
ja töö alustamine. Koosoleku otsus esitati Tallinna Eesti Üliõpilaste Ringi ni-
mel Eesti Vabariigi haridusministrile.⁶² Üliõpilased soovisid, et ülikool alus-
taks tööd juba 1919. a. jaanuaris ja soovisid ka ise osaleda ülevõtmises.
13. detsembril 1918 avaldas Eesti Üliõpilaste Ring koguni protesti Peeter Põllu
tegevusetuse üle.⁶³

⁶⁰ Eesti Vabariigi Tartu Ülikool, lk. 3.

⁶¹ Eesti Üliõpilaste Selts 100 aastat 1870–1970. Ajalooline koguteos I. Koostanud Artur
Grönberg. Toronto, 1971, lk. 69–70.

⁶² Eesti Riigiarhiiv (ERA), f. 1108, n. 5, s. 4, l. 1–2.

⁶³ Samas, lk. 4.

Peeter Põld (1878–1930),
Tartu Ülikooli hoolekandja (kuraator) 1918–1925

Nii kiiresti eesti ülikooli avada oli täiesti võimatu. Nagu selgub Peeter Põllu kirjast haridusministeeriumile, lõpetati alles 1. detsembril saksakeelne õppetöö, mõned eksamid toimusid veel hiljemgi.⁶⁴ Ülikooli hoolekandjal oli suuri raskusi ülikooli hoonete korrashoiu, küttepuude muretsemise ja teiste igapäevaprobleemidega. Üliõpilaste osavõtu kohta ülikooli ülevõtmisest arvas P. Põld tagantjärele, et see oleks seganud.⁶⁵

Eesti ülikooli kiiret avamist takistas rida asjaolusid: ei jätkunud õppejõude, ülikooli varad, kaasa arvatud raamatukogu, olid Venemaal, valitses majanduslik laos. Eriti raskeks muutis olukorra 28. novembril 1918 alanud Vabadussõda, milles eesti rahvas võitles oma iseseisvuse, sündmusi tagantjärele analüüsides aga ka oma olemasolu eest.

Eesti Tööraha Kommuun ja Tartu Ülikool

21. detsembril 1918 vallutas Punaarmee Tartu. Kõrvuti sõjaväevõimudega tegutses Eesti Tööraha Kommuuni nime all Narvas loodud nukuvalitsus. Ülikooli juhtis Kommuuni päevil matemaatik (hilisem professor) Jaan Sarv, kes koostas ülikooli põhikirja projekti. K. Siilivask väidab, et selle projekti kohaselt oleks ülikool kujunenud demokraatlikuks rahvusülikooliks.⁶⁶ Professor Jaan Sarve kaudu on Eesti Tööraha Kommuuni püüdnud väärtustada ka Enn Tamme, kelle teeneks on Jaan Sarve päevikulistele märkmete⁶⁷ käibeletoomine ajalooallikana.⁶⁸ Välja on jäetud aga paljud olulised kohad, kus muu hulgas nähtub Jaan Sarve eitav suhtumine punasesse terrorisse ja seoses sellega ka Kommuunisse.

Tegelikult ei ole põhjust vastandada Jaan Sarve ülikooli juhatajana hoolekandja Peeter Põllule ning alusetu on tema tegevuse samastamine Eesti Tööraha Kommuuniga. 20. detsembril 1918 kandis P. Põld Eesti Vabariigi haridusministeeriumile ette, et enamlaste salgad on 19. detsembril Tartu külje alla jõudnud ja et linna langemine on mõne päeva küsimus.⁶⁹ Põllu seletuse kohaselt osutus ülikooli evakueerimine võimatuks, sest haigete pärast pidid kliinikud tööd jätkama. Leiti, et P. Põld peab enamlaste repressioonide ohu eest Tartust lahkuma. Enne seda (20. detsembril 1918) sai Jaan Sarv kutse tulla P. Põllu jutule. Küsimusele, mida teha, on J. Sarv vastanud: "Katsume oma igapäevast tööd rahulikult edasi teha."⁷⁰

Punaarmee poolt vallutatud Tartus tegutses Jaan Sarv esialgu P. Põllult saadud volituste alusel. Saabuvat okupatsiooni peeti niivõrd kindlasti ajutiseks, et volitused asjaajamiseks anti ainult hoolekandja äraoleku ajaks. P. Põld sõitis Tallinnasse, siis kaitseliidu kooliõpetajate roodu koosseisus rindele.

Detsembris ei olnud Jaan Sarvel Kommuuni võimumeestega mingeid kõnelusi ülikooli töö ümberkorraldamise asjus. Uus algatus tuli hoopis baltisakslaste poolt.

⁶⁴ Eesti Riigiarhiiv (ERA), f. 1108, n. 5, s. 4, l. 10–10p.

⁶⁵ Samas, l. 20.

⁶⁶ K. Siilivask. Oktoobrirevolutsioon ja Tartu Ülikool, lk. 180.

⁶⁷ EAA, f. 2100, n. 2, s. 1055.

⁶⁸ E. Tamme. Jaan Sarv Tartu Ülikooli juhatajana Eesti Tööraha Kommuuni perioodil. Tartu Ülikooli ajaloo küsimusi I. Tartu, 1975, lk. 184–193.

⁶⁹ Eesti Riigiarhiiv, f. 1108, n. 5, s. 4, l. 16–18p.

⁷⁰ EAA, f. 2100, n. 2, s. 1055, l. 30.

22. detsembril ilmus ülikooli juhataja Jaan Sarve juurde ülikooli kunstimuuseumi juhataja F. v. Stryck, kes tuli välja plaaniga, mille ta varem oli juba esitanud kohalikus saksa lehes "Dorpater Zeitung". Baltisakslase ettepanek oli rajada Tartus internatsionaalne ülikool, mille valitsemises osaleksid sakslased, lätlased ja venelased ning kus loenguid peetaks kõigis nendes keeltes. J. Sarv oli sel puhul teistsugusel arvamusel: "On päris loomulik, et Tartus endise ülikooli alusel Eesti rahvuslik ülikool kujuneb."⁷¹ Ta arvas, et osakondadena peavad sellega liituma loomaarstiinstituut ja polütehnikum, lätlastel tuleb luua oma ülikool Riia Polütehnikumi alusel.

Kommuuni võim Tartu Ülikooli üle algas tegelikult 31. detsembril 1918, kui Tartusse saabus Kommuuni kultuuri ja hariduse valitsuse juhataja Artur Vallner. J. Sarv märgib: "Ta pani mulle ette ülikooli juhatamist päriselt enda peale võtta."⁷² Seega oli J. Sarve senine staatus ebamäärane, ta täitis P. Põllult saadud ülesannet. A. Vallneri ettepanekut püüdis J. Sarv tagasi lükata mitmesuguste ettekäanetega, kuid uus võimumees teatas, et "...kommuunas inimesi ka sunniviisiliselt võib ametisse panna".⁷³ Nii sattus aus matemaatikaõpetaja nõukogude nukuvalitsuse teenistusse.

Mõistmaks probleemi poliitilist külge, arvestame, et eesti bolševikud olid algusest peale olnud iseseisva Eesti vastu ning olid seetõttu tagasi lükanud isegi Lenini taktikalistel kaalutlustel tehtud ettepaneku Eesti iseseisvaks kuulutamiseks. 1918. aasta lõpul, kui Eesti Vabariik oli juba reaalselt olemas ja rahvas alustas relvastatud võitlust Eestisse tungivate Nõukogude vägede vastu, läks sellist valitsust tarvis vastukaalu loomiseks Eesti Ajutisele Valitsusele, rahva petmiseks ja agressiooni õigustamiseks. Ajalookirjanduses on seda valitsust glorifitseeritud selleks, et muuta Eesti Vabadussõda kodusõjaks. Kui nukuvalitsus oma loodetud eesmärgi ei saavutanud, läks Kommuuna Dno jaamas laiali, fiktsioonist tuli loobuda ning Tartu rahu sõlmis Eesti Vabariik siiski Nõukogude Venemaa valitsusega.

Bolševike valitsus Tartus 21. detsembrist 1918 – 14. jaanuarini 1919 oli terrorirežiim, mille mälestuseks jäid süütult mõrvatud inimeste laibad Krediidkassa keldris jm. Tõsi küll, Tööraha Kommuuni kultuuri ja hariduse valitsuse juhataja A. Vallner on püüdnud ausameelset J. Sarve meelitada valega, et Eestimaa on tunnistanud iseseisvaks riigiks, kus Vene väed viibivad ainult liitlasena. See oli võte, millest ei loobunud ka aastakümneid hiljem. Meenutame, et sama fiktsiooni kasutati ka O. W. Kuusise Terijoe nukuvalitsuse puhul 1939 eitamaks sõda Soomega.

Rohkem J. Sarv A. Vallneriga ilmselt ei kohtunud. Oma töö tulemustest (ülikooli põhikirja projekt ja jaanuarikuu eelarve) teatas ta Vallnerile venekeelse telegrammiga.⁷⁴

Hindamaks igakülgset J. Sarve tegevust, tuleb märkida ka seda, et 12. jaanuaril avaldas ta nõrdimust teate puhul 14 inimese mahalaskmise kohta ja kirjutas eespool mainitud päevaraamatusse: "Tulen otsusele, et niisugustes oludes juhtival kohal ei tohi olla."⁷⁵ Järgnevalt paluski ta end ülikooli juhtimisest vabastada.

Tegelikult saab vaevalt üldse kõnelda Eesti Tööraha Kommuuni hariduspoliitikast. Aluseks olid Nõukogude Venemaa seadusandlikud aktid. Mil-

⁷¹ EAA, f. 2100, n. 2, s. 1055, l. 30; E. Tamme. *Op. cit.*, lk. 187–188.

⁷² EAA, f. 2100, n. 2, s. 1055, l. 33p.

⁷³ Samas.

⁷⁴ EAA, f. 2100, n. 2, s. 1055, l. 37.

⁷⁵ Samas, l. 36.

liseks oleks Tartu Ülikool kujunenud nende alusel? Vene SFNV Rahvakomis-
saride Nõukogu dekreet 2. augustist 1918 avas kõrgkoolide uksed kõigile soo-
vijaile alates 16. eluaastast, ilma et oleks nõutud mingit haridust tõendavat
dokumenti. K. Siilivask hinnangul likvideeriti seega ebavõrdsus ülikooli
astumisel.⁷⁶ Tegelikult oleks see kahtlemata madaldanud ülikooli taset alla-
poole kõrghariduse nivood.

Nõukogude Vene rahvahariduse rahvakomissari määrusega 1. oktoobrist
1918 kaotati ülikoolides õppejõudude teaduslike kraadide ja kutsete süsteem.
Õppejõud jagunesid õpetajateks ja professoriteks. Tartus oli esimese astme
õpetaja asemel lektor. Õppejõudude kohtadele määramiseks ei nõutud hari-
dust tõendavat dokumenti. K. Siilivask hindab seda kõigiti positiivselt: "See
korraldus võimaldas likvideerida vana konservatiivse professorkonna privili-
geeritud seisundi ja edutada professorite kohtadele hulgaliselt nooremaid
demokraatlikke õppejõude."⁷⁷ Jääb määratlemata, millised õppejõud on
demokraatlikud? Kas siin ei ole tegemist juba meile nii tuttavate poliitiliste
hinnangutega? Venemaal viis see igatahes intelligentsi hävitamisele. Jaan
Sarve koostatud põhikirjas ütles § 25: "Eesti Tööraha Kommuuna Tartu
Ülikooli lektoriteks kutsutakse teadlased, kes tegelikult on näidanud, et nad
oma eriala tunnevad ja selle ettekandmisega toime saavad, kuigi neil endisel
ajal nõutud diplomisi ei ole."⁷⁸ Seega oli J. Sarvel nõudeks vähemalt see, et
kutsutu oleks teadlane, kuid jäi lahtiseks, mis seda pidi näitama. Nii jäi tee
lahti subjektiivsusele ja politiseerimisele. On ilmne, et naaberriigi seadusaktide
alusel loodu ei oleks olnud akadeemiline kõrgkool, vaid seadusandjate
headest kavatsustest hoolimata rahvaülikool, mida me tunneme Skandinaa-
viamaades.

Mis keeles oleks töötanud Tartu Ülikool Kommuuna võimu all? Ülikooli
põhiseadus nägi ette "kolme kohaliku keele" — eesti, vene ja saksa keele ühe-
õigusluse. Sisuliselt oli see sama Strycki idee, mille J. Sarv esialgu oli tagasi lü-
kanud. Erinevus oli selles, et Strycki projekt nägi ette ka läti keele, Sarve arva-
mus oli, et Lätis tuleb rajada eraldi ülikool. Populaarteaduslikud loengud rah-
vale ("rahvalikud ettelugemised") pidid olema eestikeelsed "mõne tarviliku
erandiga".⁷⁹ Nende loengute jaoks pidi igas õppetoolis olema üks lektor, kes
suudab esitada ainet "rahuldavas eesti keeles". Olemasolevates tingimustes
oleks see keelte "võrdõiguslikkus", ilma eesti keele nõuet ülikooli enda töös
üles seadmata, tähendanud vene keele valitsemist.

"Tartu Ülikooli ajaloos" on avaldatud kahetsust, et Tartu langemise tõttu
valgete kätte 14. jaanuaril 1919 ei suudetud "suure põhimõttelise tähtsusega
kavatsusi" realiseerida.⁸⁰ Eesti Tööraha Kommuuni hariduspoliitika tulemu-
seks oli A. Vallneri eestvõttel Petrogradis rajatud Eesti Tööraha Ülikool (hili-
sem Eesti Pedagoogiline Instituut). See pidi ette valmistama õpetajaid eesti
koolidele Venemaal. Töö algas suure entusiasmiga, kuid lõppes 1930. aastast
kõigi eesti koolide sulgemise ja enamuse õpetajate mahalaskmise või vang-
laagrites hävitamisega, nagu tehti üldse eesti meestega Venemaa eesti asun-
dustes. Küllap see oleks olnud ka meie tee, kui me isad ja vanaisad ei oleks
suutnud Vabadussõjas vastu pidada.

⁷⁶ Tartu Ülikooli ajalugu III, lk. 27.

⁷⁷ K. Siilivask. Oktoobrirevolutsioon ja Tartu Ülikooli kujunemine, lk. 179.

⁷⁸ E. Tamme. *Op. cit.*, lk. 192.

⁷⁹ E. Tamme. *Op. cit.*, lk. 191.

⁸⁰ Tartu Ülikooli ajalugu III, lk. 29.

Eesti ülikooli sünni tagapõhjaks oli Eesti Vabadussõda. 1919. a. sügisel, kui õppetöö ülikoolis algas, oli olukord sõjatandril soodsam: Eesti väed ja vene Loodearmee tungisid peale. Seevastu ülikooli piduliku avamise ajal toimusid rängad tõrjelahingud, mis olid tingitud 17. novembril alanud Punaarmee suurest pealetungist.⁸¹ Vabadussõda tähendas ka seda, et suurem osa üliõpilasi ja väga palju vanemate klasside koolipoisse oli rindel. 2. septembri 1919 seisuga, s.o. õppetöö alguse eel, oli sõjaväes 470 üliõpilast.⁸²

Kui Tartu Ülikool suudeti 1. detsembril 1919 avada eesti ülikoolina, tähendas see väga paljude suurte probleemide ja tuhandete pisiasjade edukat lahendamist.⁸³ Ülalesitatust selgub, et eeldused 1632. a. rajatud Tartu Ülikooli muutumiseks eesti ülikooliks kujunesid meie *Alma Mater*'i sajanditepikkuse ajaloo jooksul. Rahvusülikooli loomine sai teoks ajaloo murrangulistel aastatel koos Eesti Vabariigi tekkimisega, kuni 1940. a. nimetati teda Eesti Vabariigi Tartu Ülikooliks. Rahvusülikooli loomine ei tähendanud endasse sulgumist, vaid tõi kaasa uute teadus- ja kultuurisidemete tekkimise maailma paljude rahvastega. Ülikooli tähtsaim saavutus oli euroopaliku silmaringiga rahvusliku haritlaskonna loomine.

Tähistades eesti ülikooli aastapäeva, mõtleme tänutundes tagasi nendele, kellel 75 aastat tagasi oli raskusi trotsides julgust, head pealehakkamist ja teotahet luua midagi nii suurt, mida ei suutnud murda ka kolm üksteisele järgnenud okupatsiooni. Tartu Ülikool on osa meie rahvuskultuurist, osa meist endist.

Käesolev dokumentide valimik toob lugejateni väikese osa arhiividokumentidest, mis omaaegses sõnastuses esitavad Eesti Vabariigi Tartu Ülikooli sünnilugu. Dokumendid on paigutatud temaatiliste gruppideni kronoloogilises järjekorras.

Käesoleva esimese vihiku dokumentide sündmustik algab ülikooli ülevõtmisega Saksa okupatsioonivõimudelt 1. detsembril 1918. Ülevõtja oli Eesti Vabariigi Ajutise Valitsuse poolt Tartu Ülikooli hoolekandjaks määratud kauaaegne koolidirektor ja haridustegelane, vahetult enne seda haridusministri ametis olnud Peeter Põld. 11. detsembril 1918 alustas tööd Tartu Ülikooli ülevõtmise komisjon, mille protokollid on lühikesed ja lakoonilised. Nad teatavad peamiselt ülikooli allasutuste ülevõtmisest ja isikutest, kelle hoole ja juhtimise alla need asutused lähevad. On loobutud kõigi protokollide esitamisest. Ülevõtmise komisjoni viimane istung toimus 27. märtsil 1919. Vahepeal oli töö katkenud Nõukogude Vene okupatsiooni tõttu.

16. mail 1919. a. alustas tööd Tartu Ülikooli taasavamise eeltööde komisjon. Selle komisjoni istungite protokollid on käesolevas vihikus avaldatud täielikult, viimane koosolek toimus 8. juulil 1919. a.

Ülikooli avamise eeltööde käigust oli huvitatud Haridusministeerium. Vastava järelepärimise peale (dok. 5) võis hoolekandja Peeter Põld 1. juulil 1919 anda juba väga konkreetseid vastuseid (dok. 6).

⁸¹ H. Walter. Eesti Vabadussõda 1918–1920. Vikerkaar, 1989, nr. 9, lk. 70–72.

⁸² ERA, f. 1108, n. 5, s. 4, l. 256.

⁸³ Vt. ka: H. Piirimäe. Väitlusi rahvusülikooli tekkeloos ümber. Akadeemia, 1990, nr. 5, lk. 989–1002.

Pärast eespool märgitud kahe ajutise komisjoni töö lõppu alustasid tegevust Ülikooli Valitsus ja Ülikooli Nõukogu. Enne, kui jõuti ülikooli töö alguseni ja piduliku avamiseni, tuli lahendada sadu üksikasju. Käesoleva valimiku raames ei ole ülikooli korraliste juhtorganite protokolle avaldatud nende mahukuse tõttu. Erandiks on Ülikooli Valitsuse otsus 5. augustist 1919, millega määrati kindlaks loodavad õppetoolid ja õppejõudude koosseis (dok. 7).

Dokumentide valimiku järgnevad osad on temaatilised. Üks suuremaid probleeme oli ülikooli õppejõudude koosseisu komplekteerimine. Mitmesugustest dokumentidest on põhilisteks võetud Eesti Vabariigi haridusministri käskkirjad, kus on toodud ametisse määratud teadlaste kohta kõige olulisemad eluloolised andmed, teenistuskäik ja teadustegevuse iseloomustus. Omaette suur probleem oli välismaa teadlaste palkamine, millega seotud dokumendid paljude üksikprobleemidega ei ole mahtunud käesolevasse valimikku.

Üliõpilaskonna puhul on esimesena esitatud statistilisi andmeid. Probleem oli selles, et suur osa koolipoisse oli sõjaväes ja võitles Vabadussõja rinnetel. Ülikooli hoolekandja taotles, et ülikoolis õppida soovijad vabastataks sõjaväest. Oluline dokument on sõjavägede ülemjuhataja päevakäsk (dok. 17), millega Vabadussõjas võidelnud õppursõduritele nähti ette soodustused ülikoolis õppimiseks.

Omaette probleem oli õppimisvõimaluste loomine välismaal ja teaduslik koostöö välismaa ülikoolidega. Poliitikute ja diplomaatide kavad olid väga suurejoonelised (dok. 27), tegelikud võimalused Vabadussõja tingimustes väga tagasihoidlikud (dok. 28). Siiski peeti hädavajalikuks abiraha (stipendiumi) maksmist neile, kes valmistusid saama õppejõuks või kaitsma teaduskraadi (dok. 29). Astuti esimesi samme teaduslikuks koostööks (dok. 30, 31).

Omaette rubriigi moodustavad dokumendid, mis on seotud rahvusülikooli piduliku avamisega 1. detsembril 1919. Säilinud on õnnitluskirjad või telegrammid maailma 45 ülikoolilt, paljudelt koolidelt, riigiasutustelt, välisesindustelt, majandusorganisatsioonidelt ja ettevõtetelt, rindel viibivatelt väeüksustelt, soomusrongidelt, üksikisikutelt.

Viimase temaatilise alaosa moodustavad dokumendid, mis on seotud ülikooli varanduste tagasitoomisega Venemaalt.

Käesoleva valimiku I osast on välja jäetud dokumendid ülikooli struktuurist, üliõpilaste õppemaksust, ülikooli majandustegevusest, õppejõudude kaadri täiendamisest, allasutuste loomisest, õppekavad jne. Koostaja loodab neid jõudumööda avaldada valimiku II osas.

* * *

Dokumendid on avaldatud omaaegses keeles. Erandina on ühtlustatud *v*-tähe kirjutust (*w*→*v*).

Käesoleva raamatu koostaja avaldab tänu Tartu Ülikooli teabetalituse töötajale Ene Kõresaarele, sama asutuse endisele töötajale, rektori referendile Katri Raikile ja üldajaloo õppetooli töötajale Ludmilla Meielile dokumentide arvutisse sisestamise eest. Tänu oleme võlgu ka Eesti Ajalooarhiivile ja Eesti Riigiarhiivile.

Helmut Piirimäe

DOKUMENDID

I

Tartu Ülikooli ülevõtmine Saksa sõjaväevõimudelt ja saksa ülikooli administratsioonilt

Dokument 1

5. detsember 1918 — Ülikooli hoolekandja Peeter Põllu¹ ringkiri kõikidele Tartu Ülikooli asutustele teatega ülikooli ülevõtmise kohta Saksa sõjaväe ülemkomando käest.

Ringkiri Kõikidele Tartu Ülikooli asutustele

1. detsembrist pääle on Tartu Ülikooli Valitsus ametlikult 8. sõjaväe Ülemkommando käest minu kui Eesti Ajutise Valitsuse esitaja kätte üle läinud. Seda Ülikooli asutustele teatades palun kuni lähema määruseni kõiki ametnikka oma kohtadele jääda.

Et Ülikooli Valitsusel praegu ülevaade selle kohta puudub, kes silmapilk tema teenistuses on, siis palun kõiki asutusi **rutulikult** minule üles anda:

- 1) kõikide asutustes ametis olevate ja teenivate isikute ees- ja perekonna nimed;
- 2) mis ajast pääle nemad ülikooli teenistuses on;
- 3) kui suur on nende kuu palk.

Ülikooli hoolekandja: P. Põld /allkiri/
Sekretär: /allkiri/

EAA, f. 2100, n. 16, s. 4, l. 80.

¹ Põld, Peeter Siegfried Nikolaus (sünd. 12. juulil 1878 Jõhvi vallas, surn. 1. septembril 1930 Tartus). Õppis Tartu Ülikooli usuteaduskonnas 1898–1906, töötas seejärel Eesti Noorsoo Kasvatuse Seltsi tütarlastegümnaasiumi direktorina. Oli Eesti Ajutise Maavalitsuse haridusosakonna juhataja 1917 ja Eesti Vabariigi Ajutise Valitsuse haridusminister, kellena juhtis Tartu Ülikooli ülevõtmise komisjoni. Tartu ülikooli hoolekandjaks määrati 4. dets. 1918. Oli 1925–1927 prorektor. 1920 kuni surmani oli Tartu Ülikooli pedagoogikaproffessor. 1927 valiti Tartu Ülikooli audoktoriks. Oli Riigikogu liige 1920–1923 ja 1926–1929, Eesti Karskusliidu esimees 1926–1930.

Dokument 2

12. detsember 1918 — Ülikooli hoolekandja Peeter Põllu ringkiri ülikooli seniste töötajate vallandamise ja uuesti tööle võtmise kohta.

Ringkiri

Kõikide Tartu ülikooli õpeasutuste juhatajatele

Et A. O. K. 8 poolt korraldatud Tartu ülikool 1. detsembril ametlikult üle anti ja oma tegevuse lõpetas, siis teatan Teile, v.a. Herra ja palun seda ka Teile all oleva asutuse ametnikkudele teatada, et sellega kõik nimetatud ülikooli ametnikud oma teenistusest vabastatud on arvates 31. detsembrist 1918, kui mitte nende kohustused enne seda aega teiste isikute kätte ei ole üle antud.

Vabastatud isikutel on õigus, kui nad ametisse tahavad jääda, oma ametisse jäämise soovi ülikooli valitsusele teatada, mille kohta ülikooli valitsus tarvidust mööda oma otsuse teeb.

Ülikooli hoolekandja P. Põld /allkiri/
Sekretär /allkiri/

EAA, f. 2100, n.16, s. 4, l. 82.

Dokument 3

11.–23. detsember 1918 — Tartu Ülikooli ülevõtmise komisjoni protokollid.

Ülikooli ülevõtmise komisjoni koosolek 11. detsembril 1918.

Koos olid: Ülikooli hoolekandja, direktor P. Pöld, hoolekandja poolt määratud komisjoni liige K. Laagus¹ ja Akademia Ühingu poolt järgmised herrad: advok. J. Ostrat², lektor J. Jõgever³, ülemkooliõpetajad: J. Varik⁴, J. Sarv⁵, H. Reichenbach⁶, V. Ernits⁷; arstid: Dr. A. Schulzenberg, Dr. R. Elken, Dr. R. Bernakoff⁸ ja Dr. Prisko.

Koosolekut juhatas Ülikooli hoolekandja P. Pöld, protokollu kirjutas K. Laagus.

Päevakorras on Ülikooli mitmesuguste asutuste ja kliinikute Saksa sõjapäe valitsuse, A. O. K. 8., juures oleva Ülikooli valitsuse poolt ametisse pantud isikute käest ülevõtmise ja tuleviku korralduse küsimused.

- I Et Ülikooli majanduslise korralik juhtimine väga tarvilik on, siis võeti selle osakonna juhataja ehk eksekutori küsimus kõige päält harutamise alla, nimelt, kelle kätte majanduslise osakonna juhatust anda.
Otsus: Pikemate läbirääkimiste järele otsustati uut eksekutori ametisse panna ja määrati selle koha pääle, kuni edaspidiste uute korraldusteni, endine eksekutori abi herra Ed. Meltsar.*
- II Haavakliiniku ülevõtmise küsimus.
Otsus: Ülevõtma volitatakse Dr. J. Prisko. Ülevõtmine peaks võimalikult rutemini sündima.
- III Sisehaiguste kliiniku ülevõtmise küsimus.
Otsus: Ülevõtma volitatakse Dr. R. Elken, kes kliiniku oma äranägemise ja olude järele kuni 31. detsemb. 1918 üle peab võtma. Sellest ajast arvates otsustatakse kliinik ajutiselt kinni panna.
- IV Poli-, naha- ja suguhaiguste kliinikute ülevõtmine.
Otsus: Ülevõtma volitatakse Dr. A. Schulzenberg. Kliinik ise otsustatakse ajut. kinni panna.
- V Naiskliiniku ülevõtmise küsimus.
Otsus: Ülevõtma volitatakse Dr. R. Bernakoff ja Dr. A. Sossi. Selle juures otsustatakse gүнäkoloogia osakond kinni panna, kuna gүнäkoloogia ambulatorium edasi tuleb lasta töötada.

* Hilisem märkus protokollu serval: Ed. Meltsar'i teenist. astumise aeg on 14. dets. 1918. a. (V. Ülikooli/ajut/ise/hoolekandja aruanne haridusm/inistrile/30. XII 1918. a. Sekretär A. Sonka 25. X 1929. a.)

- VI** Silmakliiniku ülevõtmine.
Otsus: Silmakliinik otsustatakse ajutiselt kinni panna, kuna kliiniku varandust ülevõtma Dr. R. Bernakoff volitatakse.
- VII** Närvikliiniku ülevõtmine.
Otsus: Otsustatakse: kui Dr. Bresowsky soovib edasi töötama jääda, siis teda ametisse jätta; vastasel korral volitatakse kliinikut ülevõtma Dr. J. Ottas.
- VIII** Laste-, kõrva- ja kurguhaiguste kliinik.
Otsus: See kliinik otsustatakse ajutiselt kinni panna, kuna kliiniku varandust ülevõtma Dr. F. Lepp volitatakse.
- IX** Anatoomia, farmakoloogia, võrdleva-anatoomia, operativ-kirurgia ja kohtulik-arstiteaduse institutide ülevõtmine.
Otsus: Ülevõtma volitatakse Dr. Jüriado ja Dr. Söber.
- X** Füsioloogia, patoloogia ja hügenia institutide ülevõtmine.
Otsus: Ülevõtma volitatakse Dr. Lepp ja mag. Kessler.
- XI** Kliiniku apteegi ülevõtmine.
Otsus: Otsustatakse Dr. Elkeni hoolde jätta.
- XII** Rohuteaduse institudi ülevõtmine.
Otsus: Ülevõtma volitatakse provisor Pedel.
- XIII** Keemia, füüsika ja matemaatika kabinetide ülevõtmine.
Otsus: Ülevõtma volitatakse ülemkooliõpetajad J. Sarv ja K. Loskit.
- XIV** Mineraloogia kabineti ülevõtmine.
Otsus: Ülevõtma volitatakse H. Bekker.
- XV** Zooloogia ja botanika kabinetide ja botanika aia ülevõtmine.
Otsus: Ülevõtma volitatakse H. Reichenbach.
- XVI** Meteroloogia observatoriumi ja kabineti ülevõtmine.
Otsus: Otsustatakse endise juhataja herra Kochi kätte jätta, seda silmaspidades, et kaua[a]jagset jaama tegevust mitte soovitav ei ole katkestada.
- XVII** Tähetorni (observatooriumi) ülevõtmine.
Otsus: Ülevõtma volitatakse ülemkooliõp. H. Jaakson.
- XVIII** Kunstide museum, ajaloo- ja keeleteaduse seminaride ülevõtmine.
Otsus: Ülevõtma volitatakse herrad Edg. Eisenschmidt ja V. Ernits.
- XIX** Ülikooli raamatukogu ülevõtmine.
Otsus: Ülevõtma volitatakse V. Ernits ja õpetaja M. J. Eisen.

/Allkirjad/ P. Pöld K. Laagus

Koosolek 17. detsembril 1918.

Koos olid: Ülikooli hoolekandja P. Pöld, komisjoni liikmed: A. Schulzenberg, J. Sarv, H. Jaakson. J. Jõgever, H. Reichenbach, K. Laagus, Dr. Prisko, J. Varik, Dr. Bernakoff.

- I** Silmakliiniku kinnipaneku ja ülevõtmise küsimus.
Otsus: Läbirääkimiste järele otsustati silmakliinikut ikka kinni panna, kuid silmahaigete ambulatorium avatuks jätta. Kliiniku varanduse ülevõtmine jääb siis selle arsti hoolde, kes ambulatoriumi juhatama saab.
- II** Teenijate ametisse määramise küsimus.
Otsus: Lõpulik teenijate ametisse kinnitamine sünnib, sellekohaste asutuste juhatajate ettepaneku järele, üldise komisjoni koosoleku otsuse järele.
- III** Kas tuleb anda võimalust isikutele, kes varem juba ülikooli juures tegevad on olnud, teaduslike tööde jätkamiseks ülikooli raamatukogusid ja laboratooriumisi tarvitada.
Otsus: Otsustatakse seda lubada, kui sellekohase asutuse juhataja oma äranägemise järele sarnast tarvitust oma hoolde all seisvas asutuses võimalikuks peab.
- IV** Bakterioloogiliste kollekt[s]ionide alal hoidmise küsimus rohuteaduse ja hügieeni institutides.
Otsus: Otsustatakse esialgselt mag. Stammi hoolde jätta, kui viimane sellega nõus on.
- V** Haavakliiniku juhataja ja arstide ametisse määramise küsimus.
Otsus: Kliiniku tegelik ja majanduslike osakonna juhatajaks määratakse Dr. J. Prisko. Hirurgiks-konsultantiks otsustatakse Dr. Walent kutsuda. Kliiniku ambulatoriumi juhatajaks määratakse Dr. Jannsen, kuna kliiniku naisosakonna peale Dr. Sorgenfrei määratakse.
- VI** Haavakliiniku ülevõtja Dr. Prisko teatab, et haavakliinikust arstirohtu-si, haavasidemeid ja muud ravitsemise kraami on kohaliku Saksa sõa-väe osa jaoks välja viidud ja, nagu kuulda, Mellini kliinikus olla.
Otsus: Otsustatakse seda kraami kohe tagasi nõuda ja see asi Ülikooli hoolekandja herra Pöld'i ja Dr. Prisko hoolde jätta.
- VII** Maarja mõisa valitsemise ja juhatamise küsimus.
Otsus: Otsustatakse herra Rass kuni 1. märtsini 1919. edasi valitsejaks jätta. Aednikuks Saksa valitsuse poolt määratud prl. Koppel tuleb ametist lahti lastuks tunnistada.
- VIII** Naiskliiniku arstide ametisse võtmise küsimus.
Otsus: Arstiks, kes alaliselt kliinikus peab elama, määratakse Dr. A. Sossi, kuna kliiniku tegelikuks juhatajaks ajutiselt Dr. R. Bernakoff määratakse.

Koosolek 19. detsembril 1918.

Koos olid: Ülikooli hoolekandja P. Pöld, komisjoni liikmed: Dr. A. Schulzenberg, J. Jõgever, J. Sarv, pr. M. Olesk, J. Ostrat, Dr. R. Bernakoff, H. Reichenbach ja Dr. R. Elken ning K. Laagus.

- I** Ülikooli kassas oleva vaba raha paigutamise ehk tarvitamise küsimus.
Otsus: Läbirääkimiste järele otsustatakse: kassas olev raha ametnikkudele ja teenijatele detsembri kuu palgaks välja maksta ja kliinikutele hädaliste tarviduste katmiseks anda.
- II** Ülikooli hoolekandja P. Pöld teatab, et tema mõnedel põhjustel kohale jääda ei või, kui linn vaenlase kätte peaks langema ja soovitab enese asemikuks hoolekandja volitustega herra J. Sarv'e.
Otsus: Ettepanekuga oldakse nõus.
- III** Sisehaiguste kliiniku ülevõtmise küsimuse uuesti harutamine.
Otsus: Kliinikut ülevõtma volitatakse Dr. Elken, kes ka kliiniku kinni paneb ja selle järele tema "Ühistööle" tarvitada annab.
- IV** Kliiniku apteegi ülevõtmise küsimus.
Otsus: Apteeki ülevõtmine antakse prov. Pedeli kätte, volitusega, et tarbekorral apteegi juhtimist võib herra Melkerti hoolde edasi jätta.
- V** Dr. Elken paneb ette sisehaiguste kliiniku uksehoidjaks Pehka't määrata.
Otsus: Ettepanekuga oldakse nõus.

/Allkirjad/ P. Pöld K. Laagus

Koosolek 23. detsembril 1918. a.

Koos olid: Ülikooli hoolekandja asemik J. Sarv, komisjoni liikmed: Dr. A. Schulzenberg, Dr. Bernakoff, Dr. R. Elken, pr. M. Olesk ja ülikooli asutuste ülevõtjatest — Dr. Prisko, Dr. Sõber, Dr. Jüriado, prov. Pedel, H. Jaakson ja eksekutor Meltsar.

- I** Harutusel oli mitmesuguste ülikooli institutide juurde teenrite ametisse jätmise küsimused. Institutide juhatajad panid ette ametisse jätta:
- 1) rohuteaduse instituti juurde — Joh. Kraani ja instituti majahoidjat;
 - 2) Võrdleva anatomikumi — Aleksander Ugur'it;
 - 3) Bakteriologia instituti — Jaan Silbermanni;
 - 4) Füsiologia " — Viktor Pooli;
 - 5) Patalogia " — Rudolf Pragi;
 - 6) Keemia laboratoriumi — Adalbert Sepa't;
 - 7) Füüsika kabineti — Elsa Simon;
 - 8) Silmakliinik — ametisse jäetakse ainult majahoidja
- Otsus:** Ettepanekutega oldakse nõus.

- II** Kas võib ja tuleb okkupatsiooni võimude poolt ametisse määratud teenijad nende kohtadelt lahti lasta?
Otsus: Otsustatakse jaatavalt.
- III** Ülikoolile rahamuretsemise küsimus.
Otsus: Otsustatakse homseks ülikooli häda-eelarvet kokku seada, Saksa ülikooli valitsuse eelarvet aluseks võttes.⁹

/allkiri/ P. Pöld

EAA, f. 2100, n. 4, s. 35, l. 1p–8.

- ¹ **Laagus, K.** töötas alates 1902. a. ülikooli kantseleis, Permi ülikooli asutamise järel oli seal raamatupidaja ja laekur. Juba 1918. a. hilissuvel koostas ta O. Kalda ülesandel plaani Tartu Ülikooli avamiseks eesti ülikoolina. Ülikooli ülevõtmise komisjonis ja järgmistes komisjonides oli K. Laagus sekretärina P. Põllu lähim abiline (vt. K. Laagus. Eesti ülikool Tartus. Memuaare ja ajaloo andmeid ülikooli arengus 1632–1932. Tartu, 1932).
- ² **Ostrat, Johannes (Juhan),** sünd. 5. märtsil 1883 Tartumaal Kudina vallas, õppis Tartu Ülikoolis 1906–1914 õigusteadust.
- ³ **Jõgever, Jaan** (sünd. 27. juunil 1860 Maasi vallas Saaremaal, surn. 6. nov. 1924 Tartus). Lõpetas Tartu Ülikooli vene filoloogia 1887, töötas H. Treffneri eragümnaasiumis vene, hiljem eesti keele õpetajana. Oli 1892–1903 Tartu tsensor, 1909–1918 Tartu Ülikooli eesti keele lektor, ajaloo-filosoofiateaduskonna esimene dekaan eesti ülikoolis, 1919–1924 eesti keele professor. Esimese loengu pidas 6. okt. 1919.
- ⁴ **Varik, Jaak.** Sündis 19. aug. 1886 Viljandimaal Tarvastus vallas. Õppis Tartu Ülikoolis 1903–1926 teoloogiat.
- ⁵ **Sarv, Jaan** (sünd. 12. dets. 1877 Saru vallas Võrumaal, surn. 23. aug. 1954 Tartus). Lõpetas H. Treffneri gümnaasiumi. Õppis Tartu Ülikoolis alates 1899 matemaatikat, lõpetas 1907. Töötas 1909–1918 gümnaasiumis õpetajana, 1919–1928 oli matemaatika-professori kohusetäitja, 1928–1945 professor, 1945–1951 geomeetriakateedri juhataja. Alates 1951 pensionil.
- ⁶ **Reichenbach** (alates 1924 Riikoja), Heinrich (sünd. 8. märtsil 1891 Rakkes, surn. 31. okt. 1988). Lõpetas Tartu ülikooli 1918, samast aastast zooloogiamagister. Oli 1815–1919 zoologiakateedri ajutine õppejõud, erakorraline professor 1926–1929, professor 1929–1958. Oli TÜ zoologiamuuseumi juhataja. Nõukogude okupatsiooni ajal määrati rektoriks, loobus aga sellest ametist.
- ⁷ **Ernits, Villem** (sünd. 16. juulil 1891 Tartumaal Pala vallas, surn. 10. mail 1982 Tartus). Lõpetas Tartu Ülikooli 1918, filoloogiamagister 1918. Oli 1919–1923 ja 1926–1930 eradotsent slaavi filoloogia alal, 1931–1933 Varssavi ülikooli eesti ja soome keele lektor, 1940–1949 vene ja slaavi keelte õppejõud, 1949–1959 õppeülesannete täitja. Oli Eesti Asutava Kogu liige.
- ⁸ **Bernakoff, Rudolf** (sünd. 18. september 1885 Tartumaal Rõngu vallas, surn. 21. okt. 1959 Tartus). Lõpetas 1914 Tartu Ülikooli arstiteaduskonna, oli 1918 aastast Tartu Ülikooli sünnitusabi ja günekoloogia vanemassistent, ühtlasi naistekliiniku juhataja. Professor alates 1946, 1944–1950 kateedrijuhataja.
- ⁹ Järgnevad koosolekud toimusid 11. veebruaril, 28. veebruaril, 13. märtsil, 27. märtsil 1919. Arutati ja lahendati mitmesuguseid üksikküsimusi: töötajatele palga maksmine, vanade arvete maksmine, eesti keele õpetajate kursuse korraldamine, Maarjamõisa aia rentimine prof. H. Koppelile, Toomemäe korrashoid, Maarjamõisa valitseja valimine jm. (EAA, f. 2100, n. 4, s. 35, l. 7p–17). Pärast dekaanide määramist algasid alates 12. juulist ülikooli valitsuse koosolekud.

II

Ülikooli taasavamise eeltööd

Dokument 4

16. mai – 8. juuli 1919 — Tartu Ülikooli taasavamise eeltööde komisjoni istungite protokollid.

Ülikooli kuraatori sellekohase kutse järele on ülikooli uuesti avamise eeltööde komisjoni volitanud esitajateks

- 1) Eesti arstide selts — Dr. A. Schulzenbergi, asem. Dr. R. Bernakoffi
- 2) Tartu linnavalitsus — linnanõun. Ed. Juhanson
- 3) Farmatsöitide päev — prov. J. Lilli, asem. mag. Metsapa
- 4) Akadeemiline Ühing ülikooli teaduskondade esitajateks:
 - a) usuteaduskonna — J. Varik
 - b) õigusteaduskonna — J. Ostrat
 - c) keeleteaduskonna — J. Jõgever, V. Grünthal¹ ja A. Sildnik²
 - d) füüsika ja matemaatika — J. Lang,³ H. Reichenbach, K. Trefner⁴ ja A. Luksepp
 - e) veterinaarteaduste —
- 5) T.E.Ü.O. asemikkude kogu⁵ — üliõp. A. Krulli, K. Tüüri, H. Visnapuu, nende asem.— V. Luik'i, A. Sterneldti ja E. Öessu.

Ülikooli valitsuse esitajateks on ülikooli hoolekandja P. Pöld ja majandusnõunik K. Laagus, kuna Haridusministeerium oma esitajaks komisjonis ülikooli hoolekandjat P. Pöld'i on volitanud.

I

Koosolek 16. mail 1919, kell 6 p.l.

Ilmunud olid: P. Pöld, Dr. A. Schulzenberg, H. Reichenbach, Dr. Bernakoff, J. Jõgever, H. Visnapuu, A. Krull, K. Tüür, Ed. Juhanson, K. Trefner, J. Lang, J. Metsapa ja K. Laagus.

Koosolekut juhatab ülikooli hoolekandja P. Pöld, protokolli kirjutas K. Laagus.

Juhataja tutvustab koosolejaid ülikooli tegevusega aja jooksul, kuna ülikooli okkupatsiooni võimudelt üle võeti, ja sellejärele nende kavatsustega, mis-sugune peaks avatav ülikool olema.

1. Pikemate läbirääkimiste järele võetakse ühiselt vastu, et ülikooli sihiks peaks olema: 1) teaduste edendamine ja arendamine, 2) nooresoo teaduslik kasvatus ja 3) kõrgema haridusega tegelaste ühiskonna teenistusele ette valmistamine.

Ülikooli tulevase tegevusega lähedases ühenduses olles, tulevad kaks eriküsimust harutuse alla ja nimelt — raamatukogusse uute raamatute juurde muretsemine ja "ühiselumaja"⁶ Tartu kohtuasutuste tarvitada andmine.

Otsustatakse: 1) Raamatukogu võimaluse järele saadaval olevate ja leiduvate raamatute ostmisega täiendada püüda ja 2) kuni ülikooli enese tarvidused veel välja pole kujunenud, siis võib "ühiselumaja" ainult 2–3 aasta pääle Tartu kohtuasutustele sellekohase tasu eest tarvitada anda.

/Allkiri/ K. Laagus

/Allkiri/ P. Pöld

Ülikooli ^{kuraatori} ~~valituse~~ sellekohane kutse järele
on ülikooli muuksi arvamise eelkõige komis-
joni volitanud esitajateks

1) Eesti arstide selts - dr. A. Schulzenbergi, asu. dr. R. Bernakoffi

2) Tartu linnavalitsus - linnarõõm. Ed. Suhanson

3) Farmatseutide päev - prot. T. Lilli, asu. mag. Metsapa

4) Akadeemiline ühing ülikooli teaduskondade esitajateks:

a) usuteaduskonna - T. Wariik

b) õigusteaduskonna - T. Ostrat

c) reaalteaduskonna - T. Fögewer, H. Grünthal ja A. Lildmire

d) füüsika ja matemaatika - T. Lang, H. Reichenbach, K.

Diefner ja A. Lurzepp.

e) veterinaar teaduste -

5) T. S. Ü. O. asunikkuide kogu - eilisp. A. Krulli, K. Püüri,

H. Wisnapuu, nende asu. - H. Luiki, J. Skermpelt ja G. Oessu.

Ülikooli valituse esitajateks on ülikooli hoole-
kandja P. Pöld ja majandusnõunik K. Laagus, kuna
Haridus- ja ministeerium oma esitajate komisjonis
ülikooli hoolekandja P. Pöldi on volitanud.

I

Koosolek 16. märts 1919, kell 6 p. l.

Linnuud olid: P. Pöld, dr. A. Schulzenberg,
H. Reichenbach, dr. Bernakoff, T. Fögewer
H. Wisnapuu, A. Krull, K. Püür, G. d.
Suhanson, K. Diefner, T. Lang, T. Metsapa
ja K. Laagus.

Koosolekut juhatab ülikooli hoolekandja
P. Pöld, protokolli kirjutab K. Laagus.

Juhataja tutvustab koosolejaid ülikooli
tegevusega ajajoomul, kuna ülikooli osko-
patsiooni võnnudelt üle võeti, ja sellegi

Näide ülikooli sekretäri K. Laaguse käekirjast

II

Koosolek 26. mail 1919. kell 6 pl.

Koos: P. Põld, V. Grünthal, mag. A. Metsapa, K. Tüür, A. Krull, J. Jõgever, Dr. A. Schulzenberg, K. Trefner, J. Lang, J. Sildnik, Dr. R. Bernakoff ja K. Laagus.

1.

Õpejõudude küsimus. Et oma rahva hulgast raske ehk pea võimata on tarvilikku arvu vastavate teadmiste ja ettevalmistusega õpejõudusid leida, siis tekitab küsimus, missuguste rahvuste hulgast oleks kõige soovitamam ülikoolile õpejõudusid kutsuda. Pikemate mõtevahetuse järele jõutakse otsusele, et õpejõududeks võiks kutsuda sündsaid isikuid Saksamaalt, Venemaalt ja Soomemaalt, pääle selle võiks ka kohalikka saksa teaduse mehi ametisse võtta, mille juures aga nende rahvuspoliitilist tegevust tuleb silmas pidada. Iseäraliselt soovitavaks tunnistati Soome teadusemeeste, kes kergesti Eesti keele ära võivad õppida, ametisse kutsumine.

2.

Õpekeele küsimus. Õpe- ja ametlikuks keeles ülikoolis tunnistatakse Eesti keel. Kuid esimestel aastatel, kuni võimalikuks saab olema täieliselt Eesti keele pääle (õpetamiseks) üle minna, võib abi-keeltena õpetamiseks ja loengutel Saksa, Vene ja teisi keelesid.

3.

Ülikooli allumise küsimus. Otsustatakse: Ülikool on autonoomne ja käib üleriiklise hariduse ühtlustamise ja korralduse suhtes haridusministeeriumi alla. Et aga vaba õpetegevus ja teaduse edendamine mitte ministrite vahetuse ja ühes sellega parteide võitlustest ära ripuvaks ei saaks, tuleb ülikooli põhikirjas haridusministri võimupiir täielikult ära tähendada.

4.

Isikute palved, kes soovivad teaduslisel otstarbel väljamaale sõita ja selleks valitsuse poolt stipendiumi saada.

- 1) loomaarst Gustav **Grünwaldi** asjas otsustatakse tema üle prof. Hap-pichi arvamist järele pärida.
- 2) Dr. Konstant. **Lellepit** otsustatakse ministeeriumile väljamaale saatmiseks soovitada.
- 3) Konstantin Rammuli kohta otsustati samuti soovitada.

5.

Edmund Spohri palve, et temale ülikooli avamise puhul mõni tenistuse koht botaanika õpetooli juures antaks. Otsustatakse Spohri õpejõudude määramise juures silmaspidada.

/Allkiri/ P. Põld

/Allkiri/ K. Laagus

III

Koosolek 14. juunil 1919.

Koos olid: P. Pöld, J. Jõgever, V. Grünthal, J. Lang, Ed. Juhanson, V. Krul, A. Sildnik, Dr. R. Bernakoff ja K. Trefner.

I.

Ülikooli teaduskondade küsimus. Otsustatakse teaduskondade nimetusi muuta ja nimelt: ajaloo-keeleteaduskond — ajaloo-filosoofiliseks, füüsika-matemaatikateaduskond — matemaatika-loodusteaduskonnaks. Uue teaduskonnana tuleks juurde asutada — põllumajandusline ühes veterinaärteadusde jaoskonnaga. Teaduskonnad tuleksid juba käesoleva aasta sügisel korraldada ja käima panna. Usuteaduskonna küsimus jäi häälte lahkumineku tõttu otsustamata.⁷

2.

Teaduskondade õpetoolide küsimus. Pikemate harutuste järele ei jõutud siiski millelegi kindlale otsusele.

3.

Abirahade küsimus. Loomaarst G. Grünwald soovib abiraha saada, et ennast väljamaal doktori aukraadi saamiseks ette valmistada. Otsustatakse palvet toetada. Karl Einbund⁸ soovib samuti abiraha ennast õigustead. entsüklopeedias ja filosoofias või valitsemise õiguses ülikooli õpejõuks ettevalmistada. Otsustatakse toetada K. Einbundi palvet.

4.

Otsustatakse cand. fil. Buuse ja prof. Jul. Kenneli⁹ raamatukogusid, kui hindadega kokku leppida saab, ülikooli raamatukogule ära osta.

/Allkiri/ P. Pöld

/Allkiri/ K. Laagus

IV

Koosolek 17. VI 19. kell 6 p.l.

Koos: P. Pöld, J. Jõgever, J. Sildnik, H. Reichenbach, mag. A. Metsapa, K. Tüür, V. Krull, H. Visnapuu, Dr. Bernakoff, J. Varik ja K. Laagus.

1.

Ajutiste dekanide küsimus. Tunnistatakse tarvilikuks, et igal teaduskonnal oma asjatundja esitaja või dekan oleks, kes siis fakulteedi asju, mis õpetegevuse algamiseks tarvis läheb, korraldaks, õpejõudusid kuulaks jne.

Ajut. dekanideks valitakse ja otsustatakse Haridusministeeriumile kinnituseks ettepanna:

Õigusteaduse fakulteedi jaoks — N. Maim,¹⁰

Ajaloo-filosoofia " " — J. Jõgever,

Matemaatika-loodusteaduse " " — J. Sarv,

kuna tema tagasijõudmiseni väljamaalt kohuseid täitma herra Piiper¹¹ volitatakse.

Arstiteaduse fakulteedi jaoks — Dr. med. J. Luiga¹²

2.

Et ülikoolile alalist raamatukogu hoidjat tarvis on, siis otsustatakse sellekohane kuulutus Tallinna ja Tartu ajalehtedes avaldada. Kohasoovija peaks kõrgema haridusega ja raamatukogu töodes juba vilunud isik olema. Pääle selle on soovitav, et ta võimalikult rohkem Euroopa keelesid tunneks.

3.

Abirahade küsimus. Et mitmed isikud on soovi avaldanud ennast teadusliselt täiendamiseks ja ülikooli tulevasteks õpejõududeks ettevalmistamiseks abirahasid saada ja et sarnaseid sooviavaldusi veelgi tulema saab, siis otsustatakse mainitud abirahade jaoks ministeeriumilt tulevase poolaasta jaoks 150.000 krediiti paluda. Ühtlasi tunnistatakse tarvilikuks, et abirahade määramine ülikooli otsustata jääks. Abirahade tarvitamise jaoks otsustatakse sellekohased määrused väljatöötada ja ministeeriumile kinnitamiseks ette panna.

/Allkiri/ P. Pöld

/Allkiri/ K. Laagus

Koosolek 28.VI 19. kell 6 p.l.

Koos: P. Pöld, J. Jõgever, A. Sildnik, J. Piiper, J. Varik, K. Trefner, V. Grünthal, H. Visnapuu, Dr. A. Schulzenberg ja K. Laagus.

1.

Keskkooli õpetajate ettevalmistuse kursustel olevate kursistidele ülikooli raamatukogust raamatute tarvitamiseks andmise küsimus. Läbirääkimiste järele otsustatakse põhjusemõtelikult nõus olla, et raamatuid kursistidele koha pääl (raamatukogus) tarvitada anda, misjaoks tuleks raamatukogusse mõni meesterahvas alaliselt ametisse määrata, kuna naisametnik ehk sarnase esialgse korraldusega toime ei saaks.

Herra Buse raamatute raamatukogule soovitusi pärida: agr. P. Köpp'u kohta agron. A. Luksepalt, agr. A. Jürmann'ilt ja agr. Nõmmik'ult; kapten E. Villmanni kohta — cand. jur. K. Parts'ilt, mag.-d. N. Maim'ilt ja cand. jur. J. Uluotsalt, ja prov. R. Valneri kohta — prov. A. Schnikerilt, prov. V. Kuik'ilt, mag.-d. Metsapa'lt ja Dr. med. K. Konik'ult.¹³

/Allkiri/ P. Pöld

/Allkiri/ K. Laagus

Koosolek 8. VII 19 kell 5 pl.

Koos: P. Pöld, V. Grünthal, H. Piiper, A. Sildnik, A. Luksepp, Dr. A. Schulzenberg, J. Jõgever, K. Trefner, H. Reichenbach, J. Varik, Ed. Juhanson, K. Laagus, Dr. Bernakoff ja üliõpil. Arak, Visnapuu ja K. Tüür.

Koosolekul viibis ka hariduseminister J. Kartau.

1.

Koosoleku avamise järele tähendas hariduseminister, et tänasel koosolekul tuleks katsuda kindlaks teha, missugune peaks meie tulevane Eesti ülikool olema; tuleks ära määrata, kunas nimelt, kui sõjalud lubavad, õpetööga võiks algust teha. Sellejärele teatab minister, et haridusministeerium on otsusele jõudnud, et nii hästi tööjõudude kui ka majandusliste kulude kokkuhoide mõttes tuleks ülikooli, kui hariduslise tsentrumi ümber kõik teised vähemad õpeasutused, nagu põllutöö-, veterinäär- ja teised instituudid koondada. Kui võimalik, siis ka kaubanduse osakond või instituut.

Ülikooli korralduse komisjoni poolt teatab kuraator P. Pöld, et komisjon samasugusele seisukohale ülikooli tuleviku kohta on jõudnud.

Harutatakse mitmesuguste seltskondliste asutuste nagu Eestirahva muuseumi, loodusteaduste seltsi jt. küsimust. Pikemate läbirääkimiste järele tunnistatakse tarvilikuks, et mainitud asutused tuleksid poolametlikkudeks arvata, kes Valitsuse poolt toetust saaksid, kuid seltskonna omanduseks ja nende hoole alla jäetakse.

Teaduskondade korralduse harutuse juures paneb haridusminister küsimuse ette, kas ei võiks viimaseid mitte herra J. Sarve poolt kavatsatud alustel uuendada, missugused uuendused õige sümpaatilised näivad olema.

Selle vastu selletab kuraator P. Pöld, et herra Sarve kavatsused teoreetiliselt küll kenad, kuid praktiliselt läbiviimata, iseäranis meie väheste õpe- ja teiste jõudude puudusel. Meil tuleb selle fakulteetide korralduse juure jääda, mis üleüldiselt maksev on.

Tunnistatakse tarvilikuks, et õpetegevus saaks nii korraldatud, et ühes teaduslise õpetuse juures ka üliõpilaste elule praktiliselt ettevalmistamise pääle tarvilikku rõhku pannakse, näit. kooliõpetajate, ametnikkude, keemikuste jne. ettevalmistust edendataks.

Pääle selle tunnistatakse tarvilikuks, et loomaarsti ülikool¹⁴ saaks ülikooliga ühendatud, ülikooli loomaarstiteadusefakulteediks muudetud, misjuures mainitud fakultee oma õpetegevuses täiesti autonoomne oleks. Samati arvati ka põllutöö osakonda laiemal alusel käima panna ühes metsaasjanduse ja piimatallituse osakondadega.

Õpejõudude küsimuses jõutakse otsusele, et pääle olemas olevate oma õpejõudude veel väljastpoolt võeraid õpejõude teatava lepingu põhjal tuleb ametisse kutsuda. Õpejõududeks tähendati esialgselt ära professor **Max Vasmer** — võrdleva keeleteaduse pääle, dotsent **Aleksander Kaelas** — filosoofia (psühholoogia) õpetoolile, **Aleksander Lipschütz** — füüsioloogia õpetoolile ja **Julius v. Kennel** — zooloogia õpetoolile.

Otsustatakse herra Buse teaduslikku raamatukogu ülikooli raamatukogu täiendamiseks ära osta, misjuures hind aga mitte üle 7000 marga ei või ulatada.

/Allkiri/ P. Pöld

/Allkiri/ K. Laagus

Märkus: Sellega lõpeb ülikooli uuesti avamise eeltööde komisjoni tegevus. Asemele astub ajutine ülikooli nõukogu ja valitsus. Esimene koosolek 12. juulil 1919.

/Allkiri/ P. Pöld

EAA, f. 2100, n. 4, s. 1, l. 1–6.

- 1 **Grünthal**, Vilhelm, (kirjanikupseudonüüm Villem Ridala, sünd. 30. mail 1885 Saaremaal Kuivastus, surn. 16. jaan. 1942 Helsingis). Õppis 1905 lühikest aega Tartu Ülikoolis filoloogiat, lõpetas 1909 Helsingi ülikooli. Osales "Noor-Eesti" tegevuses ja oli aastaks 1919 luuletajana tuntuks saanud. Töötas 1923–1942 Helsingi Ülikoolis eesti keele lektorina, kaitses 1941 *dr. phil.* kraadi.
- 2 **Sildnik**, August (sünd. 15. okt. 1886 Tartumaal Avinurme vallas, surn. 1955). Immatrileeritud 1908 1. semestril Tartu Ülikooli õigusteaduskonda, samal aastal läks üle ajalooüliõpilaseks, lõpetas ajaloolasena 1912. 1914 sai ajalookandidaadi kraadi. Oli Tartu Ülikooli eradotsent aastast 1919, dotsent alates 1938.
- 3 **Lang**, Johann (Juhan) (sünd. 31. aug. 1888 Tartumaal Sootaga vallas, surn. 3. nov. 1977 Tartus). Õppis Tartu Ülikoolis 1909–1913 matemaatikat. 1914–1930 oli õpetaja Tartu ja Valga koolides, 1919–1928 Tartu poeglaste reaalgümnaasiumi direktor, 1939–1940 EV Haridusministeeriumi koolide peainspektor, 1941 ja 1944–1957 oli Tartu Ülikooli füüsikakateedri õppejõud, aastast 1957 pensionil.
- 4 **Trefner**, õieti **Treffner**, Konstantin, sünd. 13. okt. 1885 Viljandimaal Koorküla vallas. Õppis Tartu Ülikoolis alates maist 1917 matemaatikat.
- 5 TEÜO asemike kogu — Tartu Eesti Üliõpilasorganisatsioonide asemike kogu, tuntud ka asemike kogu nime all. Moodustati 1914 Eesti Üliõpilasorganisatsioonide vahelise asemike kogu nime all asukohaga Tartus. Dr. O. Kalda algatusel hakkas see välja andma "Üliõpilaste Lehte" (hilisem "Üliõpilasleht"). Selle toimetajana tegutses eriti aktiivselt *cand. phil.* Villem Ernits. Organisatsioon oli aktiivne paljude rahvuslike ja kultuuriliste ettevõtmiste korraldamisel.
- 6 Ühiselamu, praegune Eesti Ajalooarhiivi hoone Tartus J. Liivi t. 4.
- 7 Usuteaduskonna loomise ümber toimus äge võitlus (vt. lähemalt H. Piirimäe. Väitlusi Eesti rahvusülikooli tekkeloo ümber. Akadeemia, 1990, nr. 5, lk. 1000–1002). Eraldi usuteaduskonna (usuteaduste fakulteedi) loomine oli ülikooli valitsuse päevakorras 21. augustil 1919 Haridusministeeriumi ettepanekul. Pärast pikki läbirääkimisi otsustati küsimus jaatavalt. Teaduskonna korraldajaks määrati usuteaduse professor Joh. (Juhan) Köpp (EAA, f. 2100, n. 4, s. 35, l. 39p–40).
- 8 **Einbund** (Eenpalu), Karl (Kaarel) (sünd. 28. mail 1888 Tartumaal Vesneri vallas, surn. 23. dets. 1942 Kirovi oblastis). Õppis Tartu Ülikoolis õigusteadust 1909–1914. Oli Eesti Vabariigi riigitegelane, 1934–1938 peaminister.
- 9 **Kenel**, Julius Thomas (1854–1939), saksa päritolu zooloog. Oli zooloogiaprofessor Tartu Ülikoolis 1887–1926.

- 10 **Maim, Nikolai** (sünd. 26. veebr. 1884 Tartus, surn. 10. jaan. 1976 New Yorgis), eesti õigusteadlane. Lõpetas 1909 juristina Moskva Ülikooli. Sai 1915 Tartu Ülikoolis *mag. jur.* kraadi. Oli 1919–1924 riigiõiguse professori kohusetäitja, 1924–1928 erakorraline professor. Kaitses 1928 *dr. jur.* kraadi, oli 1928–1944 korraline professor. Oli 1919–1924, 1931–1935 ja 1937–1940 õigusteaduskonna dekaan.
- 11 **Piiper, Johannes** (sünd. 12. apr. 1882 Tallinnas, surn. 5. okt. 1973 Tartus), zooloog. Lõpetas 1913 Peterburi ülikooli, oli 1913–1919 Tallinnas looduslooõpetaja. Oli 1919–1923 Tartu Ülikooli erakorraline zooloogiaprofessor, 1924–1959 professor.
- 12 **Luiga, Johannes (Juhan)** (sünd. 31. märtsil 1873 Tartumaal Ropka vallas, surn. 19. okt. 1927 Tallinnas), arst ja kultuuritegelane. Õppis Tartu Ülikoolis arstiteadust 1893–1898, oli 1899–1909 Tartu Ülikooli õppejõud, seejärel töötas Tallinnas arstina. Esimese maailmasõja ajal oli Soomes sõjaväearst.
- 13 **Konik, Konstantin** (sünd. 31. dets. 1873 Tartus, surn. 3. aug. 1936 Tartus). Õppis alates 1893. a. Tartu Ülikoolis arstiteadust, lõpetas 1899. Kaitses *dr. med.* kraadi 1908. Oli 1913–1915 ajakirja "Tervis" toimetaja. 1917. a. oli Eesti Maavalitsuse liige, 1918. a. koos Konstantin Pätsi ja Jüri Vilmsiga Päästekomitee (Eestimaa Päästmise Komitee) liige. 1918–1920 oli tervishoiu peavalitsuse juhataja. 1920–1936 oli Tartu Ülikooli kirurgiaprofessor, 1920–1931 arstiteaduskonna dekaan.
- 14 Loomaarsti ülikool — mõeldud Tartu Veterinaariainstituuti (1873–1918). Selle eelkäijaks oli Veterinaarkool 1848–1873. Veterinaariainstituudi alusel moodustati 1919 Tartu Ülikooli loomaarstiteaduskond.

Dokument 5

3. juuni 1919 — Haridusminister J. Kartau kiri Tartu Ülikooli valitsusele järelepärimisega ülikooli avamise eeltööde ja kavatsuste kohta.

Et ülevaadet Tartu ülikooli avamise eeltöödest ja kavatsustest saada, palub haridusministeerium võimalikult ruttu teatada:

I

- 1) Missugused kavatsused on ülikooli käima panemiseks olemas.
- 2) Mis on ju selleks tehtud.

II

- 3) Kui palju on õpetoolisid, seminaarisid, laboratooriume, instituute ja teisi asutusi üksikute fakultetide järele.
- 4) Missugustele õpetoolidele on professori kandidaadid olemas ning missuguste asutuste jaoks tarvilikud juhtivad jõud.
- 5) Kes nad on.
- 6) Missugused õpetoolid on vabad.
- 7) Mis on vabade õpetoolide täitmiseks tehtud või kavatsusel.
- 8) Missuguses seisukorras on üksikud ülikooli asutused (laboratooriumid, seminaarid, raamatukogud jne.).

III

- 9) Kui palju võiks oma maa jõududest ülikooli õpejõudusid saada.
- 10) Missuguste asjade peale.
- 11) Mis on ju selleks tänini tehtud.

IV

- 12) Kui palju võiks **oma maa jõududest** ülikooli õpejõududeks ettevalmistada.
- 13) Missuguste asjade (õpetoolide) peale.
- 14) Kui kaua ja kus kohal võib selleks ettevalmistada.
- 15) Mis on ju selles asjas tehtud.

V

- 16) **Keda tuleks veel väljamaale** ülikooli õpejõuks ettevalmistama saata.
- 17) Missuguste asjade peale.
- 18) Kuhu kohta ja kui kauaks saata.

VI

- 19) **Kes võiksid siin** valitsuse abirahaga ehk ilma endid ülikooli õpejõududeks ettevalmistada.
- 20) Missuguste asjade peale.

VII

- 21) Missugused kavatsused on olemas nende kohta, kes võiksid valitsuse abirahaga ülikooli juure ülikooli õpejõuks ettevalmistama jääda.

Haridusminister: J. Kartau /allkiri/

Sekretäär: S. Rebane /allkiri/

EAA, f. 2100 n. 4, s. 447, l. 6-6p.

Dokument 6

1. juuli 1919 — Ülikooli hoolekandja Peeter Põllu kiri EV Haridusministeeriumile eesti ülikooli avamise ettevalmistuste kohta.

Vastuseks küsimustele kirjas 3. juunist 1919. a. N 12650* on Tartu ülikooli valitsusel järgmist teatada:

I.

1) Kui maale rahu tuleb, on mõeldud ülikooli käesoleva aasta sügisel käima panna. Kestab aga sõda edasi, siis tõusevad avamisele mitmesugused raskused üliõpilaste ja keskkooliõpetajate mobilisatsiooni tõttu, kui ka võimaluse puudusel õpejõudusid Venemaalt kodumaale tagasi tuua või ülepää väljast kutsuda.

2) Et ülikooli käima saada, on sellekohane korraldamise komisjon loodud, teateid kogutud õpejõudude üle, materjalisid muretsesetud väljamaa ülikoolidest (Helsinki, Lund, Kristiania, Kopenhagen j.t.), eelarveid kokku seatud jne.

II.

3) Õpejõudude arv ei ole ülikoolis veel mitte lõpulikult kindlaks määratud, arvatavasti peaks aga neid olema: õigusteaduskonnas 8, ajaloo-filosoofilises teaduskonnas 15–18, matemaatika-loodusteaduskonnas 12–15, arstiteaduskonnas 16–19, usuteaduskonnas (kui see avatakse) 6, põllumajanduslises-veterinäärteaduskonnas 10, pääle selle mõned lektoraadid, kokku 67 kuni 76 õpetooli. Jurjevi ülikoolis oli professorite arv 60, okkupatsiooni aegses 45 professorit, 12 dotsenti.

Seminaarisid, kui selle alla mõelda fakulteetide juures asuvaid seminaraide raamatukogusid, on 3; laboratooriume, kabinette, muuseume, instituute, kliinikuid ja teisi asutusi on teaduskondade järel: arstiteaduskonnas 8, ajaloo-filosoofilises teaduskonnas 1, matemaatika-loodusteaduskonnas 10.

4, 5, 6) Professori kandidaate on meil vähe, enam juba asetäitjateks ja nooremateks õpejõududeks (dotsentideks) kohaseid isikuid. Kuid kindlat otsust selle kohta tegema, kas kedagi professoriks või dotsendiks määrata, ei ole ülikooli valitsus praegu ennast mitte kompetentseks pidanud ja ootab selleks ajutiste fakulteedikorraldajate kinnitamist. Arvele on võetud õpejõududeks järgmised isikud:

I. Õigusteaduskonnas

1) Riigiõiguse alal magistrand Nikolai Maim; 2) kodaniku õiguses ja protsessis Michail Poska, kes Tartu ülikoolis ennast professori ametile ette valmistas; 3) rahvusvahelises õiguses (mis esialgu aga puududa võib) mag. Hans Piip, Eesti asemik Londonis; 4) valitsemise õiguses — K. Einbund, Asutava Kogu liige; võiks ühtlasi ka õiguse entsüklopeedias lugeda; kaubandus ja finantsõiguses — Jüri Uluots, Asutava Kogu liige. Pääle selle on soovi avaldanud sozioloogiat lugeda — Jaan Tõnisson.

Vabad on: Rooma õiguse, kaelakohtu õiguse¹ ja politika ökonoomia ning statistika õpetoolid. Üles annud ennast viimasele on Ijuri Filippov, kes Vene

* Vt. dok. 5.

keeles terve rea praktilisesse kui ka teoreetilisesse õigusteadusesse puutuvaid töid on avaldanud, pääle selle Peterburi politehnikumis ökonoomia alalt ettelugemisi pidanud.

II. Ajaloo-filosoofilises teaduskonnas

1) Germaani keeled — kandidaat ei ole kindel; üles on annud endid endine Tartu ülikooli eradotsent Georg **Sabler** ja mag. **A. Jürgenson** (eestlane), Psühoneuroloogia instituudi juures Peterburis oleva ülikooli dotsent.

2) Saksa keele lektoraat — kandidaat ei ole kindel, üles annud on enese **Fr. Bettac**, kes 1906. a. pääle Peterburi ülikooli juures lektoriks olnud, viimasel ajal Tartus Saksa gymnasiumi kooliõpetaja, okkupatsiooni aegu direktor.

3) Romaani keelte pääle on arvatud kutsuda Oiva **Tallgreeni**, Helsingi ülikooli dotsenti.

4) Prantsuse ja Inglise keele lektoraatidele ei ole veel kandidaate ette nähtud.

5) Teadmata on ka kandidaat Ladina keele ja Rooma kirjanduse jaoks.

6) Greeka keele kirjanduse ja ajaloo jaoks on arvele võetud mag. **C. Recha**, endine rahvakoolide direktor Tallinnast, kelle asukoht aga praegu teadmata, või dotsent Lauri **Tudeer** Helsingist; noorema õpejõuna Pärtel **Baumann** Tallinnast, kes 2 aastat Peterburi ülikooli juures ennast professori ametile ette valmistanud.

7) Slaavi keeled — professor Leonhard **Masing**, kauaaegne Tartu professor, või noor Soome teadlane Jalo **Kalima**; professori ametile ettevalmistamiseks määratud kooliõpetaja Villem **Ernits**, Asutava Kogu liige.

8) Vene keele lektor — teadmata. On juttu olnud **D. Seleninist**.

9) Indo-Euroopa (võrdleva keeleteaduse) õpetoolile kandideerib endine Saratovi professor, hääde soovitustega Soome teadlaste poolt, **Max Vasmer**.

10) Eesti, naabrimaade ja Põhjamaade ajalugu — teadmata; ennast ettevalmistada sellele õpetoolile soovib cand.-hist. Hendrik **Sepp**, kooliõpetaja Tallinnas.

11) Üleüldise ajaloo õpetoolile oleks tarvis 2 meest, kuid läbi saada võiks ka ühega. Üheks kandidaadiks võiks olla Wiener ülikooli doctor Hans **Oldenkop**, kes praegu alamleitnandina 3. soomusrongil teenib, ja kodumaa ajaloo kohta on kirjutanud; juttu on olnud ka prof. **Curschmannist** Greifswaldis, kes okkupatsiooni aegu Tartus ametis oli.

12) Kunsti ajalugu ja ästeetika õpetool võib esialgu asutamata jääda ja Eesti ning üleüldise kirjanduse kateedriga ühendatud saada, kuhu mõeldud on kutsuda Gustav **Suitsi**.

13) Etnograafia, ajalooline geograafia ja archäoloogia kandidaati ei ole.

14) Filosoofia ja psüholoogia professurile tuleb vististi Moskva privatdotsent Aleksander **Kaelas**, kes praegu Irkutskis viibib ja Ameerika kaudu kodumaale mõtleb tulla; noorema õpejõuna võiks siin arvesse võtta Konstantin **Rammuli**, Tallinna tütarlaste kommerskooli õpetajat, kes kauemat aega filosoofiat õppinud ja soovi avaldanud stipendiumi saada.

Pääle nende on ülesannud endid: cand. phil. Walther **Freymann**, kes Tartu[s] filosoofiat õppinud ja Tartu koolides filosoofia propädeutikat õpetanud, ja Gregor von **Glasenapp**, endine rahukohtunik Venemaalt, kes lugupeetavates väljamaa filosoofilistes kuukirjades rea uurimisi ja mõned broshüürid on avaldanud.

15) Pädagoogika — arvesse võetud **P. Pöld**.

16) Urali keelte õpetool — Juulius **Mark**, kes Helsingis lähemal ajal doktori väitekirja mõtleb kaitsta.

17) Eesti keel — kandidaadid J. **Jõgever**, V. **Grünthal**, J. **Aavik**.

18) Lääne Soome keeled, Soome keel — Lauri **Kettunen**.*

19) Eesti, Soome ja üleüldine folkloor — Dr. **O. Kallas**, Eesti asemik Soomes, eriteadlane sellel alal, soomlased: **Väisänen** ja Dr. **Antti Aarne**.

III. Matemaatika–loodusteaduskonnas

1) Füüsika — arvatud Teaduste akadeemia assistent **Viilip**.

2) Geofüüsika ja meteoroloogia — **Vanarehe**, Peterburis Nikolai observatooriumi juures, küsitav.

3) Astronoomia ja astrofüüsika — Taavet **Rootsmann**, endine tähetorni assistent, kooliõpetaja Tallinnas.

4) Matemaatika (puhas); 5) Abinõu matemaatika — Hermann **Jaakson** — Tartu kommertskooli õpetaja ja direktor; Jaan **Sarv** — Valitsuse stipendiat; Villiam **Nano**, Rakvere gümnasiumi direktor; B. **Rägo**, Novotsherkasski politehnikumi lektor. Ülesannud ennast pääle selle magistrand Vassili **Kupffer**, venelane, endine Jurjevi ülikooli stipendiaat.

6) Mineraloogia, kristallograafia ja petrograafia — kandidaati ei ole; võib hädakorral ühendada geoloogiaga.

7) Geoloogia — teadmata; noorema õpejõuna arvel Hendrik **Bekker**, Valitsuse stipendiat, praegu Inglismaal.

8 ja 9) Zooloogia: a) selgroota loomad Johannes **Piiper**, stipendiaat, kooliõpetaja Tallinnas; b) selgrootalased — teadmata; noorema õpejõuna arvel Heinrich **Reichenbach**, kooliõpetaja Tartus. Ülesannud ennast veel magister V. **Petersen**, endine Tallinna reaalkooli direktor, Teaduste akadeemia korrespondeeriv liige. Silmas võiks olla ka tuttav zooloog, kauaaegne Tartu professor Julius v. **Kennel** (sakslane).

10 ja 11) Botaanika: a) morfoloogia ja sistemaaatik — teadmata; b) anatoomia ja füsioloogia — teadmata; nooremate jõududena võivad arvesse tulla: J. **Reeben**, kooliõpetaja Tartus, Edmund **Spohr**, kooliõpetaja Pärnus, ka Eesti koolis, sakslane, Moskva ülikoolist, kodumaa flora kohta kirjutanud; Arthur **Bach**, maakonnaavalitsuse haridusosakonna juhataja.

12 ja 13) Keemia (anorganiline, organiline, analüütiline, füüsiline, tehniline) — professor **Landesen**, Tartust, sakslane; noorem õpejõud P. **Kogermann**, Valitsuse stipendiaat, praegu Inglismaal.

14) Loomade füsioloogia ja füsioloogilise keemia üle võiks ettelugemisi pidada loodusteaduskonnas A. **Audova**, Valitsuse stipendiaat.

15) Geograafia õpetool — kandidaat teadmata; assistent A. **Mieler**, kooliõpetaja Tartus.

IV. Arstiteaduskonnas

1) Anatoomia — teadmata.

2) Võrdlev anatoomia ja histoloogia — teadmata; assistendiks Liidia **Poska**, kooliõpetaja Tallinnas, Edmund **Aunap**, senine assistent.

3) Füsioloogia ja füsioloogiline keemia — Aleksander **Lipschütz**, Berni ülikooli eradotsent.

4) Farmakoloogia — teadmata; noorema õpejõuna võiks olla arvele tulla Dr. M. **Vilberg**, Tartust, endine assistent.

* 17 ja 18 "Võivad ka ühendatud olla" (märkus originaalis).

5) Farmaatsia — mag. Johannes **Stamm**, endine dotsent, teadusemees, sakslane, kõneleb Eesti keelt; magistrand **Metsapa**, farmatsöitide instituudi assistent, praegu sõjaväeteenistuses; Ministeeriumilt abiraha palunud Rudolf **Vallner**.

6) Üleüldine patoloogia ja patoloogiline anatoomia — noorema õpejõuna Dr. **Waldes**, praegu Voroneschi ülikooli juures tegev.

7 ja 8) Spetsiaalne patoloogia (sisehaigused, diagnostika) dotsent Ernst **Masing** (sakslane), professor Heinrich **Koppel**, praegu Voroneschis; assistent Paul **Pedusaar**, Tallinnas, endine assistent sisehaiguste kliiniku juures.

9) Hirurgia — teadmata; noorem jõud Dr. **Priima**, praegu sõjaväes.

10) Operatiivne hirurgia — Dr. med. K. **Konik**, Asutava Kogu liige, Tervishoiu valitsuse juhataja.

11) Gүнäkoloogia ja sünnistusabi — Dr. med. J. **Mieländer** Pensast.

12) Hügieena — professor Aleksander **Rammul** Kaasanis.

13) Sifilidoloogia ja dermatoloogia — prof. Aleksander **Paldrock**, praegu Kuressaares.

14) Lastehaigused — võiks olla endine privatdotsent Dr. med. **Rothberg**, ettevalmistada Dr. F. **Lepp**, arst Tartus.

15) Silmahaigused — teadmata; kliiniku juhataja ajutiselt Dr. **Osolosins**, lätlane, kauaaegne ülem assist.

16) Nina, kurgu, kaela ja kõrva haigused — prof. **Koppel**, võrdle N 7 ja 8.

17) Psühiatria — Dr. med. J. **Luiga**.

18) Kohtulik meditsiin ja toksikoloogia — teadmata.

19) Bakterioloogia ja seroloogia — võib ära jääda, enne ei olnud.

20) Hambaarstimise õpetaja — teadmata.

Põllumajanduse teaduskonnas

1) Põllumajandusline füüsika ja keemia — noorem õpejõud Aleksander **Luksepe**, ametis Tartus, "Ühistöös".

2) Põllundus (agronoomia) võiks arvele tulla agronoom **Nõmmik**, Tallinna keskpõllutöökooli juhataja.

3) Põllumajandus (ökonoomia) agronoom Peeter **Kõpp**, Kõo põllutöökooli õpetaja, kes selleks abiraha palub.

4) Zootehnia (loomakasvatus) — Jaan **Mägi**, stipendiaat.

VI. Veterinäär-teaduskonnas või ülikoolis on õpejõud olemas, nagu Ministeeriumil teada.

VII. Usuteaduskonnas arvatud prof. J. **Kõpp**, mag. Olav **Sild**; teised isikud veel teadmata.

Vastus

II.

7) Vabade õpetoolide täitmiseks ei ole saadud midagi kindlat ette võtta päälle teadete kogumise. Kuulutamised ja ametlikud kuulamised ning järeldärimised nõuavad kindlamaid andmeid ülikooli avamise kohta, kui seni käes. Nende saavutamiseks tuleks ette pandud ajutine nõukogu luua.

8) Ülikooli üksikud asutused on seisukorras, mis õpetegevust võimaldab; lähemalt teatatud sellest ülevõtmise aruannetes.

Küsimised

III.

9, 10, ja 11) on lähemalt II 4, 5, ja 6 all ära vastatud. Õpejõudude saamiseks on katstud üksikuid kohaseid isikuid stipendiaatideks ette panna, uusi isikuid leida. Kõik kel vähegi teaduslisi kalduvusi, huvisid ja kes kodumaal viibivad, on teada, sellepärast ei ole enam palju lootust, kellegi seni tundmata jälgile pääseda. Ka on palju tüsedameid mehi ametites kinni, kust nad vabaks ei saa.

IV.

12–15) Kui palju võiks oma maa jõududest ülikooli õpejõududest ettevalmistada, selle pääle on praegustel tingimistel väga raske vastata. Pääle isikliku tutvuse puuduvad meil selleks andmed. Ülikooli, kus üliõpilaste võimist ja kalduvusi tundma võib õppida, ei tööta, ülikooli noorsugu viibib sõjaväljal. Tungi ennast teaduslikult avaldada kirjanduses, mis kõige loomulikum mõõdupuu kellegi teaduslikkude harrastuste ja huvide kohta, on meil väga vähe ilmutatud. Tarvis oleks meil ettevalmistada inimest 25–30: Rooma õiguse, kaelakohtu õiguse, politika ökonoomia, uute keelte (Inglise, Prantsuse, Saksa k.), Ladina k., üleüldise ajaloo, kodumaa ajaloo, etnograafia ja ajaloolise geograafia, kunstiajaloo ja ästeetika, mineraloogia, botaanika, füsilise ja tehnilise keemia, anatoomia, võrdleva anatoomia, farmakoloogia, bakterioloogia, pediatria, oftalmoloogia, kohtuliku meditsiini, odontoloogia, põllumajanduse harude jaoks, süstemaatilise usuteaduse, Semi keelte jaoks. Kus neid asju õppida saaks, on praegu, kus ühendus väljamaaga puudub, kus sõjaaegset kirjandust ei ole saadud, raske otsustada.

Ülikooli korralduse komisjonis on küsimust harutatud, kas ei peaks mitte soovijaid selleks üles kutsuma, kuid on sellest loobunud eelpool ettetoodud järeldakalumistel: ei oleks andmeid otsustamiseks suurema osa kohta muid, kui nende sooviavaldus, mis liiga väikene garantia kõlbulikkuse kohta on.

V ja VI.

Keda tuleks veel väljamaale saata, kes võiksid siin endid ettevalmistada, selle kohta järgnevad eraldi ettepanekud.

VII.

Kavatsusi nende kohta, kes ülikooli juures võiksid jääda endid ettevalmistada ülikooli õpejõududeks, võib teha ainult vastav fakultet, kui ta juba organiseeritud on. Praegusel ülikooli valitsusel on mõte neid stipendiaate, kes kaugemale edenenud, abijõududena erikursuste üle lugema panna, nagu see Põhjamaade ülikoolides viisiks, mis vististi ka hääkskiitmist leiab fakultetide poolt.

Tartu ülikooli hoolekandja P. Pöld
/Allkiri/
Sekretär-asjaajaja K. Laagus
/Allkiri/

ERA, f. 1108, n. 5, s.4, l. 83–88p. Originaal.
EAA, f. 2100, n. 4, s. 447, l. 7–12p. Ärakiri.

¹ Kaelakohtuõigus — kriminaalõigus.

Dokument 7

5. august 1919 — Ülikooli Valitsuse otsus loodavate õppetoolide ja koosseisuliste õppejõudude arvu kohta.*

Fakultetide esitajate poolt ettepanud ja kolmel koosolekul läbi harutatud õpetoolide ja õppejõudude arvude kavad otsustatakse järgmisel kujul vastu võtta:

I Õigusteaduse fakulteedi jaoks

a) Kateedrid ja õpeained, mis esialgul tingimata peavad olema	b) Õppejõudude arv			
	Professor	Dotsent	Lektor ja teised õp.	Assist.
1. Rooma õigus, õiguse teoria ja õiguse ajalugu	1	1		
2. Riigi ja administrativ õigus	1			
3. Kodaniku õigus ja tsiviilprotsess	1			
4. Kaelakohtu õigus ja protsess	1			
5. Politiline majandus ja finantsõigus	1	1		
6. Sotsioloogia	1			

II Ajaloo-filosoofia fakultet

a) Uraali keelte jaoks

1. Uraali keelte teadus	1			
2. Läänemere keelte teadus	1			
3. Eesti keel ja foneetika	1			
4. Eesti ja võrdlev folkloora	1			
5. Eesti ja üldine kirjanduse ajalugu	1**			

b) Indo-Euroopa keelte jaoks

6. Ladina keel, kirjandus, archeoloogia ja ajalugu	1			
7. Greeka keel, ajalugu ja kirjandus	1			
8. Saksa keel ja kirjandus	1		1	
9. Romaani keeled ja kirjandus	1			
10. Inglise keel ja kirjandus	1			
11. Slaavi keeled	1			
12. Võrdlev keeleteadus ja sanskrit	1			
13. Idamaa keeled	1***			
Prantsuse keele lektor			1	
Rootsi keele lektor			—	
Vene keele lektor			1	
Leedu-Läti keelte		1****		

* Koosolekul osalesid hoolekandja P. Pöld, dekaanid A. Schulzenberg, J. Piiper, J. Jõgever, prof. K. Happich, N. Maim, J. Köpp ja sekretär K. Laagus ning ka haridusminister J. Kartau.

** Ametisse seadmine lükatakse edasi, kuni G. Suits valmis saab (märkus originaalis).

*** Ametisse seadmine jääb edaspidiseks (märkus originaalis).

**** Esialgu jääb vabaks (märkus originaalis).

III Matemaatika ja loodusteaduse fakulteed

1. Matemaatika	2	1	
2. Mehaanika	1		
3. Astronoomia	1		1
4. Meteoroloogia ja geofüüsika	1 ^{**}		1
5. Füüsika	1	1	1
6. Keemia			
a) Anorgaaniline keemia	1		
b) orgaaniline —"—	1		2
c) tehniline —"—	1		
7. Mineraloogia ja petrograafia	1		1
8. Geoloogia	1 ^{**}		1
9. Botaanika	2		2
10. Zooloogia	2	1	2
11. Geograafia ja antropoloogia	1		
12. Loomade füsioloogia	1 ^{***}		

IV Loomaarstiteaduse fakulteed

1. Anatoomia, hüstoloogia, embrioloogia ja võrdlev anatoomia	1	1	1
2. Üldine spetsialne ja operatiivne kirurgia	1	1	1
3. Spetsialne patoloogia, teraapia ja diagnostika	1	—	1
4. Patoloogiline anatoomia, hüstoloogia ja kohtulik loomaarstitead.	1	1	
5. Epizootoloogia, bakterioloogia ja politseiline loomaarstiteadus	1	1	1
6. Üldine patoloogia ja teraapia, farmakoloogia, toksikoloogia ja retseptuura	1		
7. Zoohügieen ja loomakasvatuse	1		
8. Õpesepikoda		1	1 ^{****}
Apteek (osakond)			1 ^{****}
Piima uurimise laboratoorium			1

- * Professor võib esialgu ametisse panemata jääda, selle asemele dotsent (märkus originaalis).
- ** Mineraloogia ja petrograafia ning geoloogia professorid otsustati esialgu ühendada.
- *** Seada esialgne dotsent ametisse või stipendiaat (märkus originaalis).
- **** Sepp-tehnik (märkus originaalis).
- ***** Provisor (märkus originaalis).

V Põlluteaduse fakulteed

1. Taimekasvatuse, sordiparanduse, haigused ja putukad	1			
2. Mullateadus, põllumajandusline keemia ja taimede toitmine	1		1	
3. Karjakasvatuse ja koduloomade toitmine*				
4. Põllumajanduse teadus, raamatupidamine, ühistegevus ja agrarpolitika	1			
5. Piimaasjandus			1	
6. Põllutöömasinad, riistad ja pädagookik			1	
7. Põllumajanduslised ehitused ja joonistamine			1**	
8. Aiatöö ja mesilaste pidamine			1	
9. Metsahoid	1		1	
10. Metsataksatsioon	1		1	

VI Arstiteaduse fakulteed

1. Anatoomia	1		1***		
2. Histoloogia	1			1	
3. Füsioloogia	1			1	
4. Farmakoloogia	1				1
5. Farmakognoosia (farmacia)	1		1		
6. Patoloogiline anatoomia	1			1	
7. Kohtulik arstiteadus	1			1	
8. Hügieen (tervishoid)	1	1		1	
9. Patoloogia ja teraapia (sisehaigus.)	1	1		1	1
10. Psühiatria	1			1	1
11. Dermatoloogia (naha ja suguhaigused)	1			1	
12. Gynäkoloogia	1	1		2	1
13. Hirurgia	2	1	1****	2	2
14. Oftalmoloogia	1			2	
15. Pädiatria (lastehaigused)	1			1	
16. Kõrva-, nina ja kurguhaigused (O.R.L.)*****					
17. Polikliinik	1			1	2

Ülikooli hoolekandja P. Pöld /allkiri/
Dekaanid N. Maim /allkiri/
Sekretär K. Laagus /allkiri/

EAA, f. 2100, n. 4, s. 35, l. 28–32. Originaal.

- * Ühine loomaarsti fakult. (märkus originaalis).
** Ülikooli arhidekt (märkus originaalis).
*** Pros. (märkus originaalis).
**** M. õp. (märkus originaalis).
***** 16. ja 17. on originaalis ühendatud.

III

Õppejõudude ametisse kinnitamine

Dokument 8

20. august 1919 — EV haridusministri käskkiri Tartu Ülikooli õppejõudude ametisse kinnitamise kohta.

Haridusminister kinnitas ametisse 20. aug. arvates järgmised uued õpejõud Tartu ülikoolis:

1) Helsingi ülikooli Dr. phil. **Lauri Kettunen**'i ajaloo-filosoofia teaduskonnas Lääne-Soome (Läänemere) keelte professoriks. Soomlane, sünd. 1885. a., Helsingi ülikoolis dotsent olnud 1914. a. saadik.

2) Tartu ülikooli cand. phil. **Jaan Jõgever**'i ajaloo-filosoofia teaduskonnas Eesti keele professori kohusetäitjaks. Eestlane, sünd. 1861. a., Tartu ülikoolis Eesti keele lektor olnud 1909. a. pääle.

3) Phil. doktor **Johannes Bergmann**'i ajaloo-filosoofia teaduskonnas Ladinakeele, kirjanduse ja arhäoloogia professoriks. Rootslane, sünd. 1889. a., Rootsi riigipäeva I kambri liige, Södermalmi gümna. lektor, Stockholmi ülikooli klassilise filoloogia õpetajaks kutsutud; arhäoloogia kursusi Roomas juhatanud, kaevamistest osa võtnud, Saksa tead. akadeemia poolt Thesaurus linguae latinae kaastööliseks kutsutud, Prudentiuse tööde väljaandja j.n.e.

4) I. j. diplom. Peterburi ülikooli 1916 lõpet. **Pärtel Baumann**'i ajaloo-filosoofia teaduskonnas Greeka ajaloo ja arhäoloogia dotsendiks. Eestlane, sünd. 1890, Prof. Th. Zielinski, M. Rostovzevi ja Schabelevi seminaariumides Peterburis töötanud; prof. Schabelevi juures osa tööst Plaatoni "seadused kui greeka õigusteaduse ajaloolik-juriidiline hallikas" valmis teinud; 1916–1918 prof. Zereteli ja Rostovzevi töödest Peterburi papüüruste väljaandmiseks osa võtnud; magistri eksamile ennast Peterburis ette valmistanud.

5) Leipzigi ülikooli Dr. phil. 1876, 1886 magistri, 1890 võrdleva keeleteaduse doktori **Leonhard Masing**'i ajaloo-filosoofia teaduskonnas Slaavi filoloogia kateedril. Eestlane, sünd. 1845. a., kauaaegne Tartu õpetaja, ülikooli dotsent 1880. a., professor slaavi keele võrdleva grammatika õpetoolil 1902. a. pääle.

6) Vieni ülikooli Dr. phil. 1909. a. **Hans Oldekop**'i ajaloo-filosoofia teaduskonnas ajaloo professori kohuste täitjaks. Eestlane, sünd. 1883. a., töötanud Leipzigi prof. Lamprecht'i seminaaris väitekiri: "Die Anfänge der katholischen Kirche bei den Ostseefinnen. Eine Untersuchung über die Formen der religiösen Expansion im Mittelalter." 1911–1914 Peterb., Tartus, Kiievis, Varsavis, Helsingis arhiivides töötanud magistri tööks. Katoliku reaktsioonidamaades. 1914. a. pääle sõjaväes, polgu soomusrongide diviisis ohvitser.

7) Tartu ülikooli matemaat. kand. 1913 (kuld auraha) **Herman Jaakson**'i puhta matemaatika dotsendiks matemaatika-loodusteaduskonnas. Eestlane, sünd. 1891, Tartu kommetrskoolis matemaatika kooliõpetaja olnud, matemaatika magistri eksamile ettevalmistanud.

8) Keemia magistri 1906. **Georg Landesen**'i matemaatika loodusteaduskonnas keemia professoriks; eriti anorganilise, analüütilise ja füüsilise keemia õpetoolil. Sakslane, sünd. 1866. a., 1891–1895 laborant Tartu ülikooli keemia laboratooriumis, 1895. a. direktori abi. 1903 privatsentsent. 1909. a. saadik keemia professor, terve rea teaduslikka uurimisi avaldanud mitmedes teadusl. kuukirjades.

9) Petrogradi ülikooli cand. rer. nat. 1913. **Johannes Piiper**i matemaatika-loodusteaduskonnas Zoologia professori kohuste täitjaks (selgroota loomad). Eestlane sünd. 1882. a.; teaduste akadeemia füsiol. keemia kabineti assistent olnud 1½ a. Tallinnas realkooli õpetaja 1913–1919, valmistanud ennast magistri eksami vastu zoologia teaduses.

10) Dr. med. 1908. a. Tartu ülikooli juures **Ernst Masingi** arstiteaduskonnas spetsiaalse patoloogia ja teraapia (sisehaiguste) professoriks. Sakslane, sünd. 1879. a.; 1903–1904 sisehaiguste kliiniku assistent, 1904–1905 arstina Jaapani sõjas; 1906–1907 sisehaig. kliin. assistent; 1908. Berliinis prof. Krausi kliinikus; 1908–1910 ja suvel 1911 prof. Krehli assistent Heidelbergis; 1910–1917 privatdoksent Tartus; 1915–1917 assistent ja asetäitja sisehaiguste kliinikus. 1917–1918 spetsiaalse patoloogia dotsent, 1918 sügisel polikliiniku juhataja; terve rea teaduslikka töid avaldanud.

11) Veterinärteaduste magistri 1892. a. **Karl Happich**-i loomaarsti teaduskonnas epizootoloogia, bakterioloogia ja loomaarstilise politsei õpetoolile professoriks ja bakterioloogia jaama ning piimauurimise asutuse juhatajaks. Sakslane, sünd. 1863. a., 1891. a. dotsent, 1895. a. ülemäärane professor; 1909. a. pääle Tartu loomaarsti ülikooli korraline professor; viimasel ajal ka direktor olnud.

12) Veterinärteaduste magistri 1879. a. **Voldemar Gutmann**'i loomaarsti teaduskonnas üleüldise, spetsiaalse ja operatiivse hirurgia ja sünnitamise-teaduse professoriks, väikseloomade kliiniku juhatajaks. Eestlane, sünd. 1851. a., 1872. a. pääle loomaarsti instituudi teenistuses; 1876. a. pääle dotsent; 1893. a. saadik korraline professor olnud; emeritus.

13) Veterinärteaduste magistri 1895. a. **Ernst Schröder**'i loomaarsti teaduskonnas spetsiaalse patoloogia, teraapia ja diagnostika professoriks, sisehaiguste kliiniku juhatajaks. Sakslane, sünd. 1865., 1890. a. assistent; 1895. a. prosektor anatoomias, 1909. a. saadik professor patoloogia õpetoolil olnud.

14) Veterinärteaduste magistri 1892. a. **Johann Valdmanni** loomaarsti teaduskonnas patoloogilise anatoomia ja kohtuliku loomaarstiteaduse õpetoolile professoriks, patol. anat. instituudi juhatajaks. Eestlane. sünd. 1856. a., 1884. a. anatoomia prosektori abi, siis assistent; 1893. a. dotsent: professoriks olnud samal õpetoolil, 1895. a. pääle kui erakorralik 1907. a. saadik kui korralik professor.

15) Veterinärteaduste magistri 1882. a. **Ludvig Kundsini**'i loomaarsti teaduskonnas anatoomia, histoloogia, embrioloogia ja võrdleva anatoomia professoriks, anatoomia instituudi juhatajaks. Lätlane, sünd. 1855. a., 1882. a. prosektor, 1895. a. erakorraliseks professoriks olnud samal õpetoolil, 1900. a. saadik korralikuks¹; emeritus.

16) Tartu veterinarsteaduste magistri ja Berni ülikooli vet. tead. doktori **Ernst Paukul**'i loomaarsti teaduskonnas üleüldise patoloogia, üleüldise teraapia ja farmakoloogia professoriks; farmakoloogia instituudi juhatajaks. Lätlane, sünd. 1872. a., prosektori abi ja privatdoksent 1901. a., korralik professor olnud samal õpetoolil 1917. a. pääle.

17) Veterinärteaduste magistrandi **Artur Mahlmann**'i loomaarsti teaduskonnas anatoomia prosektoriks. Lätlane, sünd. 1863. a., 1888. a. pääle assistendiks, 1892. a. prosektori abiks ja hiljemalt prosektoriks olnud veterinaär ülikooli juures.

18) Veterinäärarsti 1869. a. **Karl Kalning**'i loomaarsti teaduskonnas õpe-sepikoja juhatajaks. Lätlane, sünd. 1846. a., varemalt sama asja õpetajaks olnud instituudi juures, siis kauemat aega ära olnud, 1918 II sem. samas ametis.

19) Tartu ülikooli matem. teaduste kandidaadi 1913. a. **David Rootsmann**¹ i matemat. loodusteaduskonnas astronoomia professori kohusetäitjaks. Eestlane, sünd. 1885, töötanud Tartus astronoomia observatooriumis, kooliõpetaja Tallinnas Tütarlaste kommerskoolis.

20) **M. Vitlich** i matemaat. loodusteaduskonnas keemia professoriks. 1905. a. pääle Riia politehnikumis tehnilise keemia professor olnud, keemia jaoskonna dekaan, I aasta rektor.

21) Moskva ülikooli botaanika magistri (1903) ja doktor 1912 **Theodor Buchholz** i matemaat. loodusteaduskonnas botaanika professoriks. Sakslane, sünd. 1872. a., 1897. a. pääle Riia politehnikumis botaanika ja zooloogia üle ettelugemisi pidanud. 1907. a. pääle professor-adjunkt, 1912 korralik professor; 1912. a. pääle põllumajanduse fakulteedi dekaan.

Haridusminister J. Kartau /allkiri/

ERA, f. 1108, n. 5, s. 9, l. 8–11.

¹ Korralik — korraline.

Dokument 9

7. september 1919 — EV haridusministri käskkiri Tartu Ülikooli õppejõudude ametisse kinnitamise kohta.

Haridusminister kinnitas ametisse 7. sept. järgmised uued õpejõud Tartu ülikoolis.

- 1) Tartu ülikooli Dr. med. **Alfred Richard Sommer**'i arstiteaduskonnas anatoomia professoriks ja anatoomia instituudi juhatajaks. Sakslane, sünd. 1858. a.; 1880–1885 Tartu ülikooli füsioloogia instituudi assistent; v. assistent naiskliinikus Dresdenis ja Tartu ülikoolis; 1886–1902 vaba praktiseerija arst Kremenschugis ja Taganrogis. 1902, 1903 zooloogia üliõpilane Berliinis prof. **Schultze** ja Osakar **Hertvig**'i juures; 1903–1905 1. assistent Breslau ülikooli anatoomia instituudis; 1905–1906 Vürzburgis era-dotsent anatoomias, histoloogias, 1909–1917 anatoomia professor Charkovis; 1915 aitas arstiteaduse naiskursusi Jekaterinolaavis korraldada. 1918 II p.a. oli histoloogia ja embrioloogia professoriks Tartus, aug. kuul 1919 Läti ülikooli arstiteaduskonna dekaaniks nimetatud. (Kinnitatud haridusministri poolt telegrafi teel 25. aug. 1919.)
- 2) Kiievi ülikooli keeleteaduse magistri **Rudolf Gutmann**'i ajaloo-filosoofilises teaduskonnas Romaani keelte professori kohuste täitjaks. Eestlane, sünd. 1868; 1892. aastast päale Prantsuse keele kooliõpetaja Pihkva gümnaasiumis ja realkoolis. 1919 Tallinnas Vene keele kooliõpetaja. Mitmed teaduslikud kirjutused ja tööd avaldanud keeleteaduse alalt.
- 3) Võrdlevas keeleteaduses magistri eksami teinud Kallistrat Schakov'i ajaloo-filosoofilises teaduskonnas sürjäani keele lektoriks Uraali keelte professuuri juures, prof. **Kaelase** tulekuni filosoofia professori asetäitjaks. Sürjäanlane, sünd. 1866, kaks aastat Peterburi ülikoolis Sürjäani grammatikat õpetanud. 1908. aastast päale filosoofia, psühholoogia ja loogika õpetaja ja pärast professor Psühoneuroloogia Instituudis Peterburis. 1918. a. päale Pihkva pädagoogika instituudis filosoofia ja pädagoogika õpetaja olnud. Terve rea teaduslikka töid avaldanud filosoofia ja etnoloogia alalt, ilukirjanik.
- 4) Tartu ülikooli lõpetanud, füüsika–matemaatika teaduskonnas **Jaan Sarv**'e matemaatika–loodusteaduskonnas puhta matemaatika professori kohuste täitjaks. Eestlane, sünd. 1877; matemaatika ja füüsika õpetajana tegev olnud 1907 II p. Eesti Aleksandri koolis, 1908/1909 Velishis, 1910–1918 Eesti tütarlaste gümnaasiumis. Kirjutanud "Füüsika õpetuse", "Elekter", "К вопросу о скорости света в движущихся средах" (Loodusuur. s. I. bulletin).
- 5) Tartu ülikooli cand. phys. math. **Konrad Koch**'i matemaatika–loodusteaduskonnas meteoroloogia dotsendiks. Sakslane, sünd. 1871; 1896. a. päale Tartu ülikooli meteoroloogilise observatooriumi vaatleja (observaator) ning vanem assistent. 1899. a. päale Tartu keskkoolides (Salamon, Zedermann, Treffner, Grass) matemaatikat, füüsikat ja kosmograafiat õpetanud.

- 6) Dr. phil. **Johannes Gabriel Granö** matemaatika loodusteaduskonnas geograafia õpetoolile professoriks. Soomlane, sünd. 1882; 1902–1907 ülemäärane assistent Helsingi ülikooli geograafia kateedri juures, määrane assistent 1908–1917; maadeteaduse dotsent 1911. a. pääle; maadeteaduse professori kohuste täitja sügissemestril 1911; õpetaja mitmesugustes koolides; 1902, 1905, 1906, 1907, 1909, 1911, 1913, 1913–1916 teaduslistel uurimisteedkondadel olnud Altais, Sajani mägestikus, Uralais,¹ Mongoolias, Tagabaikalis, Amurimaal, Jaapanis, Krimmis, Kaukasias, Turkestaanis, Tianschanis.
Avaldanud terve rea iseseisvaid uurimisi arhäoloogiliste ja geomorfoloogiliste tähelepanekute üle Mongoolias, iseäranis Altai mägestikus.
- 7) Tartu ülikooli Dr. med. **Konstantin Konik'u**, arstiteaduskonnas hirurgia õpetoolile ja haavakliiniku juhatajaks. Eestlane, sünd. 1873, 1897/8 subassistent Tartu ülikooli haavakliinikus. Ordin. Odessa Evang. haigemaja haava osak. 1904/5 Jaapani sõjas Odessa Pun. Risti haigemajas haava osak. 1905–1908 assistent Tartu haavakliinikus. 1909 Tallinnas. 1918–19 Vabariigi Tervishoiu Peavalitsuse juhataja.
- 8) Petrogradi hist. phil. fakulteedi lõpet. cand. phil. **Konstantin Rammul'i** ajaloo-filosoofilises teaduskonnas filosoofia dotsendiks. Eestlane, sünd. 1879; ajaloo, Ladina keele, filosoofia propädentika* õpetaja olnud. Peterburis, Orschas, Vilkomiris, 1916 a. Tallinna tütarlaste kommerskoolis, Vestholmi gümn. ja linna tütarlaste gümn. Prof. Lossky, Lapuchin'i, Lappo-Danilevsky juures filosoofia seminaariumidel töötanud, magistri eksamile ennast valmistanud.
- 9) Königsberg'i ülikooli lõpet. **Peeter Kõpp'u** põlluteaduskonnas dotsendiks põllumajanduse õpetoolile. Eestlane, sünd. 1888, 1914–1919 Aleksandri põllutöökoolis õpetaja olnud, selle kõrval ennast täiendanud põllumajanduse ökonoomias, trükis avaldamata väitekirja "Einfluss des Weltkrieges auf die Rentabilität des Kleingrundbesitzes in Estland" valmistanud. Põllutööministeeriumis nõuandjaks olnud viimasel ajal majandusteaduse alal.
- 10) Tartu ülikooli põllutöösakonna lõpet. **Aleksander Luksepp'a** põlluteaduskonnas määraliseks õpetajaks põllutööriistade tundma õppimise ja pädagoogika alal. Eestlane, sünd. 1875; põllutöökur[s]ustel Tartus õpetanud, piimatalitusi sisse seadnud, Tallinna linna mõisate valitseja olnud; Turkestaanis irrigatsiooni töödega ja partselle põllupidamisega ennast tutvustanud; Nälja Laane² põllutöö katsejaamas (Samarkandi obl.) töötanud; 1916–1917 Troitskis (Orenburgi kub.) liha konservide vabriku mehaanika töökoja juhataja olnud, rasva tehnoloog, seadnud shelantini vabriku sisse, konstrueerinud inglistina mahavõtmise pleki päält. Okupatsiooni aastatel tegelik põllumees maal.
- 11) Dr. med. **Aleksander Paldrok'i** arstiteaduskonnas dermatoloogia õpetoolile professoriks. Eestlane, sünd. 1871; 1895 arst, 1897 naiskliinikus assistendiks, 1898 Kaukaasias katku vastu võitlemas; 1903 eradotsent, 1904 Jaapani sõjas, 1910/11, 1912 väljamaal teaduslikul otstarbel; 1915 konsultant Punase Risti juures Tartus; 1915 dotsent; 1917 professor.

* propedentika — ilmselt trükiviga, pro: propedeutika

- 12) Antonius Piip'u³ õigusteaduskonnas Rahvusvahelise õiguse professoriks. Eestlane, sünd. 1884; Peterburi ülikoolis Rahvusvahelise õiguse magistri eksamid teinud 1916. a., 1917 eradotsent. Avaldanud terve rea artiklisi, Eesti, Vene, Prantsuse ja Inglise ajakirjades õigusteaduse, rahvusvahelise poliitika ja mereasjanduse alal.

ERA, f. 1108, n. 5, s. 9, l. 30–32.

- 1 Uralais — Uuralites (Uraalides)
- 2 Nälja Laas — Näljastepp
- 3 Piip, Antonius — tuntud Piip, Ants nime all, Tartu Ülikooli professor ja Eesti Vabariigi diplomaat.

Dokument 10

10. september 1919 — EV haridusministri käskkiri Tartu ülikooli õppejõudude ametisse kinnitamise kohta.

Tartu Ülikooli õpejõud

Haridusminister kinnitas ametisse 10. sept. järgmised uued õpejõud Tartu ülikoolis:

1) Dr. phil. Arno Rafael **Cederberg**'i ajaloo filosoofia teaduskonnas — põhjamaade ajaloo õpetoolile professoriks. Soomlane, sünd. 1885, 1913. a. saadik Helsingis Põhjamaade ajaloo dotsent, 1915. a. päale ühtlasi asekanstleri, 1917. a. kanstleri sekretär; 1904–1912 arhiivi uurinud suuremal osal Soome-maast, 1909 raamatu kogusid ja arhiive Stockholmis ja Upsalas, 1912–1913 Stockholmis, Upsalas, Linköpingis, Lundis, Kopenhagenis, Berlinis, Gothas, Marburgis, Kasselis, Göttingenis ja Hamburgis. 1915 ja 1916 lühemat aega Peterburis, 1918 Stockholmis. Rea kirjatöid avaldanud Põhja-Karjalaa ajalooost, Soome arhiivide materjalidest. Soome ajaloo seltsi sekretär.

2) I järgu õp. agr. **Jaan Mägi** — põlluteaduskonnas loomakasvatuse (zoo-tehnia) õpetoolile asetäitjaks professoriks. Eestlane, sünd. 1883, 1910 prof. Happichi piimatalituse ja bakterioloogia kursustel töötanud, 1910–1915 “Põllutöölehe” toimetaja. 1910. aastast päale kaastegev karjaparanduste komisjonides, 1913. P. L. Keskseltsi karja kasvatuse eriasjatundja, 1913 osa võtnud prof. Liskuni karjapidamise uurimisest, 1914 prof. Liskuni asemikuna sama tööd juhatanud ja siis 6 k. selle juhatusel Peterburi Põlluministeeriumi zootehnia laboratooriumis töötanud, 1910. a. päale mitmesugustel põllutöö, piimatalituse ja karja kasvatuse kursustel lektoriks olnud, 1918/19 Tartu põllutöö keskkoolis zootehnia õpetaja; rea ajalehe artiklid ja mitmed raamatud põllutöölise küsimustes avaldanud.

3) Mag. pharm. **Johannes Stamm**'i arstiteaduskonnas farmakognoosia ja farmaatsia õpetoolile professori kohustetäitjaks. Sakslane, sünd. 1881, 1905. üliõpilasena arstiteaduskonna auhinnatöö kirjutanud, 1906, 1907 assistent hügienas instituudi juures, kus gaasianalüüsiga ja toiduainete keemiaga tegemist tegi, 1911 pani Dresdeni tervishoiu näitusel ühes prof. Shepilevski mikroftogrammid välja, sai kliiniku apteeži juhatajaks, töötas selle kõrval prof. Shepilevski juures bakterioloogia alal, pidas 1912 farmatseutidele bakterioloogia kursust, 1913 asju välja pannud Peterburi hügienas näitusel, 1913 Hollandisse Hugo de Friesi ja Saksamaale prof. Gaffka juures ülikooli poolt kommandeeritud koleera vibrioonide muutumise üle aru pidama, 1912–1914 ettevalm. kursusi juhatanud apteekri abilise eksamiks, 1918. II. p.a. farmaatsia ja farmakognoosia õp[e]toolil Tartu ülikoolis 14 teaduslikku tööd avaldanud.

4) Cand. rer. nat. **Heinrich Reichenbach**'i matemaatika–loodusteadus-konnas zoologia dotsendiks. Eestlane, sünd. 1891, 1913 üliõpilasena Kovda bioloogia jaamas (Arhang. kub.) töötanud; 1915 põllutöö ja maakorrald. Departem. Volga delta uurimise ekspeditsioonist osa võtnud jaosk. ülema abilisena ja 1½ aastad Kaspia mere uurimise komisjoni kogutud planktoni proovisid (1000) läbi töötanud; 1916. departem. ülesandel Bakus, et eel-nimetatud ekspeditsiooni materjaali täiendada, 1917, 1918. I. p.a. zootoomia kabineti assistent; kooliõpetaja Treffneri gümnaasiumis.

5) 12. sept. s.a.: Mag. phil. **Julius Mark'i** ajaloo-filosoofia teaduskonnas Uraali keelte õpetoolile professori kohusetäitjaks. Eestlane, sünd. 1890, üliõpilasena 1912 õpereisil Ungaris käinud, kaks pikemat tööd kirjutanud: Mordva ajasõnadest ja Uraali keelte possessiivsuffiksidest. Haljala ranna murdest ja Pärnu-Jakobi murdest, Erza-Mordva ja Liivi keele kohta ülestähendusi kogunud; valmistab doktori väitekirja.

Sekretäär:

EAA, f. 1108, n. 5, s. 9, l. 27–29.

Dokument 11

1. oktoober 1919 — EV haridusministri käskkiri Tartu Ülikooli õppejõudude ametisse kinnitamise kohta.

Haridusminister kinnitas ametisse 1. Okt. järgmised Tartu Ülikooli õpejõud:

- 1) Helsingi ülikooli filosoofia doktori **Kalle Väisälä** matemaatika-loodusteaduskonnas puhta matemaatika õpetoolile professoriks. Soomlane, sünd. 1893. 1914–1916 Helsingi ülikoolis matemaatika assistendiks olnud, 1917. a. pääle dotsendiks, ühtlasi matemaatika õpetaja Suomalaises Lyseos ja lektor Helsingi politehnikumis 1918–1919; 1919. a. algusest saadik Helsingi ülikoolis matem. õpetaja metsahoiu üliõpilastele, Soome teaduste akadeemia abiliige. Soome vabadussõjas ballistlisi väljaarvamist toimetanud. 6 teaduslikku tööd saksa keeles avaldanud.
- 2) **Vladimir Kusmin-Karavajev**^{i*} õigusteaduskonda, kaelakohtu õiguse õpetoolile professoriks. Venelane, 60 a. vana. 1895–1905 Aleksandri Sõjaväe-juridilise Akadeemia korralik professor, 1908. a. pääle Petrogradi ülikoolis ja Kõrgematel Ajaloo-kirjanduslistel ning õigusteaduslistel kursustel ettelugemisi pidanud. Praegu Esimese Petrogradi ülikooli professori nimi; elab Helsingis.
- 3) Mag. **Nikolai Maim**^u õigusteaduskonna riigi õiguse õpetoolile professori kohuste täitjaks. Eestlane, sünd. 1884, riigi õiguse magistrand. 1915–1917 Peterburis siseministeeriumis olnud, kus omavalitsuse küsimuste kallal töötas ja ministeeriumi ülesandel mitmed kirjatööd kirjutas. Eestikeeles 1912 ja 1913 omavalitsuse kohta kaks tööd avaldanud. Eesti vabariigi siseministri abi olnud, praegu välisministeeriumi juriskonsult. Läänud suvel keskkooli õpetajate kursustel lektoriks olnud.
- 4) Finantsõiguse lektori **Eduard Berendts**ⁱ õigusteaduskonna finants- ja kaubanduse õiguse õpetoolile professoriks. Vene alam, sünd. 1860. a. 1891–1900 Demidovi lütseumis riigi- ja administrativ õiguse professor, 1900–1904 Peterburi ülikooli Soome õiguse professor; 1904–1905 Demidovi lütseumi direktor; 1906 Nikolai ratsaväe koolis riigiõiguse ettekandja, 1907–1918 professor õigusteaduse koolis, endine senaator 1. departemangus. 21 kirjatööd avaldanud vene keeles, 3 saksa keeles.
- 5) Loomaarst **Johannes Zimmermann**ⁱ Loomaarsti teaduskonna zoohügieenia õpetoolile dotsendiks. Eestlane, sünd. 1882. 3 kuud Viljandi loomaarsti assistent, 6 kuud Põltsama jaoskonna loomaarstiks olnud. 1911. a. septembrist Eestimaa Põll. keskseltsi karjakasvatuse instruktor ja loomakasvatuse spetsialist. 1911. a. 2-kuud Soomes karjapidamist õppimas, 1912. a. suvesemestri Berlinis, samal sügisel Schleswigis,^{**} Angelnis, Fühni¹ saarel karjaoludega tutvunemas; 1914–1917 lõpuni sõjaväes; 13. nov. 1918 a. Põllutööministeeriumis loomakasvatuse peavalitsuse juhataja.

* Vt. dokument 12.

** Tekstis Schlesvig.

- 6) Loomaarst **Johann Ainson**'i Loomaarsti teaduskonna patoloogilise anatoomia ja lihavaatuse õpetoolile dotsendi kohuste täitjaks. Eestlane, sünd. 1873. a. 1902 Riia tapamaja loomaarst, 1903 Pärnu maakonna loomaarst, 1904. a. saadik Saaremaa maakonna loomaarst, Kuresaare tapamaja direktor ja punkti arst, 1916. a. Riia maakonnas kopsutaudi vastu võitlemas; 1917 Eesti Maanõukogu liige, Eesti Asutava Kogu liige.

ERA, f. 1108, n. 5, s. 9, l. 41–42.

¹ Fühn — Fyn, Taani saar

Dokument 12

21. oktoober 1919 — EV haridusministri käskkiri Tartu Ülikooli õppejõudude ametisse kinnitamise kohta.

Haridusminister kinnitas ametisse 21. X. k.a. Tartu Ülikooli järgmised õpejõud:

- 1) Prof. **Kusmin-Karavajev**'i asemele, kes tagasi astus, Dr. jur. **Andreas Bjerre** õigusteaduskonnas kriminal õiguse õpetoolile professoriks. Rootslane, sünd. 1879. 1904–1906 töötas prof. F. Liszti juures, 1906 suvel jätkas kriminal psühholoogilisi uurimisi Rootsi keskvangimajas. 1907 avaldas "Bidrag till tjuvnads brottens psykologi, kriminal psykologiska studier". 1910. a. avaldas "Rättsstridighets rekvisitet vid förtals-förbrytelserna", 1910. a. omandas doktor juris teadusliku graadi. 1910–1915 töötas kriminal-psühholoogia alal Rootsi keskvangimajas. 1915–1918 Rootsi kriminalistide osakonna liige ja sekretäär. Praegu valmistab trükkimiseks oma teost "Tapmise psühholoogia" üle.
- 2) Dr. med. **Maksimilian Bresovski** arstiteaduskonna närvi- ja vaimuhaiguste õpetoolile prof. kohustetäitjaks. Sakslane, sünd. 1877, 1902–1904 Dr. Schönfeldti era kliinikus assistent, 1904. a. pääle assistent Tartu Ülikooli närvi- ja vaimuhaigete kliinikus. 1911. a. Tartus eradotsent. 6 teadusliku tööd avaldanud.
- 3) Looma-arst **Karl Sarali** Loomaarstiteaduskonnas, operatiivse hirurgia ja sünnitamise abi õpetoolile dotsendiks. Eestlane, sünd. 1880, 1904–1907 Tartu loomaarsti instituudis kliinikute assistent. 1907–1917 Harju maakonna loomaarst ja 1917 loomaarsti toimekonna juhataja Eesti Ajutise Maavalitsuse juures. 1917.–1918. a. Tallinna linna loomaarstina, 1919. a. vabatahtlikult Eesti Vabaduse sõjast osa võtnud ja pärast Tallinna Sõjaväe Hobuste Tagavara ja Laatsareti ülemaks nimetatud. Oli Maapäeva liige.

ERA, f. 1108, n. 5, s. 9, l. 56–57.

Dokument 13

17. november 1919 — EV haridusministri käskkiri Tartu Ülikooli õppejõudude ametisse kinnitamise kohta.

Haridusminister kinnitas ametisse 17. nov. s.a. järgmised õppejõud Tartu Ülikoolis:

- 1) **Aleksander Bulmerincg**'i usuteaduskonnas Vana Testamendi teaduse ja Semi keelte professoriks. Sakslane, sünd. 1868, omandas töö eest: "Die Auffassung des Heidentums bei Jesaja" 1889. a. kuld medali. Usuteaduskonna soovil käsitas 1891–1894 Leipzигis Vana Testamendi teadust. 1894. a. kaitses magistri väitekirja "Das Zukunftsbild des Propheten Jeremia aus Anathoth". Privatdotsent 1895–1898. 1898.–1916. a. professor Tartu ülikoolis.
- 2) Mag. **Adalbert Stromberg**'i usuteaduskonnas UUE TESTAMENDI professoriks. Sakslane, sünd. 1880, 1905–1906 töötas Berlinis. 1916–1910 Tallinna Doomkoolis usuõpetaja. 1910–1911 sealsamas direktori kohustetäitja. 1911–1912 töötas Berlinis. 1912–1913 tegi magistri eksami Tartu ülikoolis ja omandas mag. theol. väitekirja eest: "Studien zur Theorie und Praxis der Taufe in der christl. Kirche der ersten zwei Jahrhunderte". 1913–1915 Doomkooli direktor Tallinnas. 1915/1916 Uue seaduse era-dotsent, 1918. II. Kiriku ajaloo dotsent Tartu Ülikoolis.
- 3) Mag. **Olaf Sild**'i usuteaduskonnas ajaloolise usuteaduse professori kohustetäitjaks. Eestlane, sünd. 1879, kevadel 1904 usuteaduskonna, dets. 1904 ajalookeelee teaduskonna lõpetanud. 1906. a. abiõpetaja Võrus ja Peterburis, 1907–1911 Teshkova ja Jamburgi õpetaja, ühtlasi Jamburgi kommertsikooli usuõpetaja, 1912–1919 Valgas usuõpetaja, ajutiselt ka ajalooõpetaja. 1919 kuni okt. kuuni Valga Eesti poeglaste keskkooli juhataja ja ajaloo õpetaja.
- 4) Cand. theol. **Juhan Köpp**'u usuteaduskonnas tegeliku usuteaduse professoriks. Eestlane, sünd. 1874, 1907. II. kuni 1909. II. usu- ja Eesti keele õpetaja Pärnu gümnaasiumides. 1909 saadik Laiuse õpetaja ja 1917. I. ja 1918 I. Tartu ülikoolis tegev tegeliku usuteaduse dotsendina ja erakorralise professorina (Eesti keeles). 1910. saadik Eesti keelse Piibli komisjoni liige, 1914. a. saadik Eesti Kirjanduse Seltsi esimees; 1919 kevadest saadik Eestimaa Ev. Luth. konsistooriumi vaimulik assessor. Rea ajaloolikka ja kirikuajaloolikka töid kirjutanud.
- 5) Cand. theol. **Hugo Rahamägi** usuteaduskonnas süstemaatilise usuteaduse dotsendiks. Eestlane, sünd. 1886, 1914. a. saadik Kaarma õpetaja, 1915–1918 ühes ka Püha, Kuresaare linna (Kärla) õpetaja kohuste täitja. 1918/1919 usuõpetaja Kuresaare segagümnaasiumis. Ülikoolis eraldi süstemaatilise usuteadusega tegemist teinud ja ka kandidaadi töö sellelt alalt kirjutanud.
- 6) Tartu Ülikooli lõp. **Eduard Tennmann**'i usuteaduskonnas uskude ajaloo, usufilosoofia ja -psühholoogia dotsendiks. Eestlane, sünd. 1878, 1910/1911. Viljandis prooviaastal ja Hariduse Seltsi koolis usu- ja keelte õpetaja, 1911. a. saadik Pärnu gümnaasiumides Eesti keele ja usuõpetaja, 1915. a. saadik kaubandusekooli juhataja, 1917. a. sügisest

pääle Tallinnas usu-, keelte ja filosoofia propädeutika õpetaja, rahva ülikoolis mõtteteaduse ainete lektor.

- 7.) Mag. fil. **Gustav Suits**'u ajaloo-filosoofia teaduskonnas Eesti ja üleüldise kirjanduse professori kohustetäitjaks. Eestlane, sünd 1883, — Helsingis pääainena õppinud üleüld. kirjanduse ajalugu, esteetikat ning Soome keelt ja kirjandust. 1914 Helsingi ülikooli stipendiaadina Pariisis töötanud. 1913–1917 Helsingis Aleks. gümn. Soome ja Rootsi keele õpetaja, 1918 Eesti teadetebüroo juhataja Skandinaavias. Rea kirjandus. ajaloo töid, artiklid ja arvustusi avaldanud.
- 8.) Dr. fil. **Hans Scupin**'i matemaatika-loodusteaduskonnas mineraloogia professoriks. Sakslane, sünd. 1869, 1896–1898 Breslau ülikoolis paläontoloogia-geoloogia instituudis töötamas, 1899. a. saadik Halles eradotsent geoloogias, mineraloogias ja paläontoloogias. 1908 professori titel. 1918. II. Tartu ülikooli geoloogia ja mineraloogia professor. "Zeitschr. für Naturwissenschaften" toimetaja. Oma kirjatöodes (32) Sileesia geoloogiat käsitanud.

ERA, f. 1108, n. 5, s. 4, l. 75–76.

Dokument 14

30. aprill 1920 — Tartu Ülikooli hoolekandja Peeter Põllu aruanne EV Haridusministeeriumile õppejõudude arvust, jaotumisest teaduskondade kaupa ja rahvuse järgi ning keele- ja majandusprobleemidest.

Et seltskonnas mitmel pool arvamine maad võtnud, nagu oleks Tartu ülikoolis võim täiesti sakslaste kätte üle minemas, arvan tarvilikuks ülevaadet anda praeguse seisukorra üle ülikoolis riigipoliitilises suhtes, eriti Eesti ülikooli loomise seisukohalt valgustades neid teesid, mis seni korraldamistöös kinni peetud ja mida tulevikus peab kinni peetama.

Tartu ülikooli juure on ametisse seatud senimaani õpejõudusid, kellel põhikirja kava järele hääleõigus on teaduskondades ja kes sel viisil ülikooli saatuse kohta mõju saavad avaldada, järgmisel arvul:

I. Usuteaduskonnas: 2 sakslast (A. v. Bulmerincq ja A. v. Stromberg) ja 4 eestlast (J. Köpp, O. Sild, E. Tennmann, H. Rahamägi). Pääle selle apostliku õigeusu dogmaatika õpetoolil prof. k.t. K. Tiisik — eestlane.

II. Õigusteaduskonnas: 1 sakslane (E. Berendts), 1 rootslane (A. Bjerre), 1 venelane (Igor Tjutrumov), 3 eestlast (A. Piip, N. Maim, J. Uluots).

III. Arstiteaduskonnas: 8 sakslast (A. Sommer, W. Gross, J. Grober, A. Stieda, W. Löhlein — väljamaa sakslased, Joh. Stamm, E. Masing ja M. Brosowski — Balti sakslased), 1 juut (A. Lipschütz), 1 ungarlane (Peeter Rona) ja 4 eestlast (H. Koppel, K. Konik, A. Paldrock, J. Mieländer).

IV. Filosoofia teaduskonnas: 4 sakslast (Wilhelm Wiget, schveitslane, Upsala ülikooli lektor, Fr. Roeder, M. Vasmer, W. Anderson), 2 soomlast (L. Kettunen, A. Cederberg), 1 rootslane (J. Bergmann), 7 eestlast (J. Mark, J. Jõgever, P. Baumann, R. Gutmann, G. Suits, K. Rammul, A. Kaelas — kelle aset sürjäänlane K. Schakov täidab) ja 2 rahvusliselt määramatut, kas eestlast või sakslast (L. Masing, H. Oldekop).

V. Matemaatika–loodusteaduskonnas: 5 sakslast (G. Landesén, K. Koch, H. Scupin, Th. Bucholtz, Jul. v. Kennel), 2 soomlast (G. Granö, K. Väisälä), 1 leedulane (J. Narbut, I poolaasta pääle võetud, kuni P. Kogerman tagasi tuleb), 6 eestlast (J. Sarv, D. Rootsmann, J. Piiper, H. Jaakson, H. Reichenbach, M. Wittlich — perekondliselt saksas[ta]tud), 1 venestatud sakslane (W. Kupfer).

VI. Põllumajandusteaduskonnas: 4 eestlast (J. Mägi, P. Köpp, A. Luksepp, A. Mathiesen).

VII. Loomaarstiteaduskonnas: 2 sakslast (E. Schröder, K. Happich), 4 lätlast (L. Kundsins, E. Puukul, A. Mahlmann, K. Kalning), 4 eestlast (K. Saral, J. Ainson, V. Gutmann, J. Valdmann — kaks viimast värvita).

Nõnda jagunevad õpejõud rahvuste poolest järgmiselt:

	Professorid	Prof. koh. täitjad	Dotsendid ja nende õiguslised õpetajad	Kokku
Eestlasi:	8	11	12	31
Sakslasi:	20	2	1	23
Vahepäälseid:	3	1	—	4
Soomlasi:	4	—	—	4
Rootslasi:	2	—	—	2

Venelasi:	1	—	1	2
Lätlasi:	2	—	2	4
Juuta:	1	—	—	1
Leedulasi:	1	—	—	1
Ungarlasi:	1	—	—	1
	43	14	16	73

Nagu siit näha, tuleb terve ülikooli hääleõigusliste liikmete kohta 23 sakslast, kellest ainult üksikud ühel ja teisel puhul, võib olla poliitilist värvi esile toonud, osa veel täiesti tundmata on, sest et nad Tartu veel ei ole jõudnud, osa aga Eesti ülikooli mõttega päri on. Paljud saksa professoritest on Eesti ülikooli tulnud tingimisega, et nad kas Vene või Saksa keeli lugeda võivad (praegu kantakse umbes 41% Eesti keeles ette, niisama palju Vene k. ja 18% Saksa keeles) ja ei õpi vistist vanemate meestena enam Eesti keelt ära. Ei saa neid ka selleks enam mitte kohustada, kuna nad teatavate aastate pääle (5–10 pääle) nõus ei olnud ametisse astuma, et siis uuesti kokku leppida, ja mitmed otsekohe tingimiseks panivad, et amet kestev, eluaegne ja neil õigus antaks Saksa keeli lugeda. Ilma nendeta meie aga ülikooli (eriti arsti-teaduskonda) luua ei suuda, kui õpetus sääl vähegi teaduslik peab olema ja kui tahetakse kodumaal ka oma teadlaste põlve kasvatama hakata. Sest meil ei ole ka Venemaad arvesse võttes tarvilikul määral teaduslikult kvalifitseeritud jõude ja nõuab nende järelkasvatamine pikemat aega.

Peab tähendama aga, et osa Saksa jõududest tulevikus vististe ks Eesti keeli lugema hakkab, kellega kui nooremate meestega selle pääle kokku lepitud (W. Anderson) ja kes praegu ise ka Eesti keelt õpivad (näit. M. Vasmer, K. Koch).

Mis puutub teistesse rahvustesse ülikooli õpejõudude hulgas, siis on soomlased kindlad Eesti ülikooli toetajad ja loevadgi juba Eesti keeli; niisamuti sümpatiseerivad rootslased Eesti ülikooli mõttega, kuigi neile keele õppimine raskusi teeb ja nad esialgu sunnitud on Saksa keelt tarvitama. N.n. vahepäälsed, kui ka lätlased, venelased ja teised on kõik apoliitsed ja elavad oma teadusele.

Üleüldiselt ei saa seega praegust seisukorda ülikoolis kuidagi mitte rahvuspoliitiliselt teravaks ja hädaohtlikuks kujutada ja ei ole suuremaks Eesti püüete vastaseks aktsiooniks siin mitte pinda nii kaua kui 1) asjata ja sallimata kärategemisega teravust ei sünnitata; 2) Eesti Vabariik ülikooli õpetajatele majandusliselt seisukorda suudab kindlustada, mis rahulikku teaduslikku tööd võimaldab; 3) õpekohtade täitmisel — ja neid on veel etat järele täita paarikümne ümber — nagu seni silmas peetakse esimeses rinnas Eesti kandidaate, kelle teaduslikud huvid ja kalduvused väljaspool kahtlust, siis soomlasi, rootslasi ja äärmisel juhtumisel venelasi ja sakslasi; 4) Huvi teaduslise töö vastu noorte keskel tõuseb, et teaduslikka graadisid omandama hakatakse, teaduslikkude ülesannete kallale asutakse jne.

Tuleb tähendada, et 3 punkti all ettetoodud nõude täitmiseks praegu päris rahuloldavaid chance'sid olemas on. Ülikoolil on 10 stipendiaati ette valmistas: Eesti keele alal V. Grünthal Soomes, J. Aavik — kodumaal; ajaloos H. Sepp — Tartus; matemaatikas — V. Nano, Tartus; meteoroloogias — K. Frisch, esialgu kodumaal; keemias — P. Kogerman Inglismaal; geoloogias H. Bekker — säälsamas; loomade-füsioloogias A. Audova — Tartus; põllumajanduslises keemias — A. Nõmmik Saksamaal; farmaatsias — R. Vallner — Pariisis. Ka Venemaalt on lootust üht ja teist Eesti õpejõudu saada, nii kodaniku õiguse pääle M. Poskad, hügieena pääle A. Rammuli;

bakterioloogia pääle **A. Schlossmanni**; füüsika pääle **J. Viilipi**, kes oma curriculumi juba sisse saanud; mehanika pääle **B. Rägod**. Ja Soomest ning Rootsist võib veel mõnda loota, nagu politika ökonoomi (Göteborgist **Sven He-lander**), kunstiajaloo, muinasteadlast, põllumajanduslist taimakasvatuse õpetajat jne. Eradotsenta eestlasi on küll vähe: **M. J. Eisen** (loeb üleandele), **Dr. S. Talvik**, **A. Sildnik**, **H. Metsapa** (mag. pharm.), kuid ka teisi ei ole palju (Saksa keeles loevad: G. v. Sabler, E. Riemar, W. Freymann, Vene keeli: J. Letzmann, W. Stein) ja kui ülikooli põhikirja paragrahvist Eesti õpekeele kohta kinni pidada ning võõrakeelistele eradotsentidele ainult lühemaks ajaks luba anda tingimisega, et nad edaspidi Eesti keeli lugema hakkavad, siis ei ole nende poolt üleujutust karta, kuigi tunnistama peab, et nad majandusliselt vähemate prätensioonidega on, kui omad noored mehed.

Osalt just need suuremad prätensioonid, kui ka sõjaolud, mis meeste vabastamist takistasid, on selleks kaasa mõjunud, et mitmed assistentide kohad võõrastele on tulnud ära anda, mille üle ka mitmelt poolt nurinat kuulda on. Kuid põhjusemõttelikult asja võttes, ei tohi selles iseenesest veel mitte halba näha; sest meie peame ülikooli töö juure ka teistele Eesti piirides asuvatele rahvustele pääsemise võimalust andma, kui nad tublid on, **Eesti keelt** oskavad ja meie riigi vastased ei ole; sest kuidas tahame meie muidu oma riiki seestpidi kindlustada ja teisi rahvusi Eesti riiklusele võita — kas ainult võimuga?

Kui aga põhjusemõtteliselt küsimusest taganedes küsida, kes siis tegelikult ülikooli asutuste assistendid on, siis võib järgmisi andmeid ette tuua: praegu on ülikooli asutustes raamatukogu ühes arvates ametisse pandud 29 assistent[ist]-eestlast, 9 sakslast, 3 saksastatud eestlast, 2 lätlast, 1 venelane, 2 muust rahvusest isikut. Ühel sak[s]lasel (Dr. med. Fehrmannil) on õpeülesanne hügieena õpetoolil, kuhu prof. A. Rammuli oodati, mitmed, kes Eesti keelt puudulikult oskavad, on ametis otsekohe **ajutiste asetäitjatena**. Üleüldse on ülikooli nõukogul seisukoht, et assistentide teenistuse aeg piiratud peab olema: Kui keegi 3–5 aasta jooksul edasijõudmist teaduses ei ilmuta, siis antakse koht teisele, kel ennast teadusliselt täiendada tahab, mis võimaluse annab sündmata meestest lahti saada.

Enam, kui praegu teeb assistentide küsimus muret tulevikus, sest ülikoolis tuleb veel täita umbes 23–25 assistentide kohta, ehk kui mõned esialgu täitmata jätta, vähemalt veel 15: kas leidub igale poole mehi? kas püsivad senised paigal? Kihelkonnad, maakonnad otsivad arstisid, loomaarstisid, agronome, kooliõpetajaid, pakuvad kõrgemaid palkasid kui ülikool. Ei tohi neid ilma jätta ja lagedaks teha, ei suuda aga ka palgaga võistelda, ehk siis peaks ülikooli kandjate, professorite, tasu vähendama assistentide hääks, sest kõiki palkasid kõrgel hoida käib riigil üle jõu.

Arvan, et ka edaspidi ühe ja teise võõra pääsemist ülikooli tuleb sallida, põhikirjas antud alustel, ja usun ühtlasi, et meie nooresoo teadusline idealism just kõige paremaid ülikooli juure ajab ja ülikool sel teel järk järgult rohkem eestistub.

Ei ole seni veel ühte osa ülikooli õpejõududest puudutanud: lektorid ja õpetajad. Nendest on praegu eestlasi 4 (J. Veski — Eesti keele lektor, J. Leidig — Inglise k. l., J. Rüütel — tegeliku aiapidamise õpetaja, Dr. A. Lüüs — lastekliiniku juhataja ja pädiaatria dots. kohustetäitja), 3 sakslast (Seeberg-Elverfeldt — Ladina ja greeka k., F. Bettac — Saksa keel, Siegfried v. Sievers — Prantsuse k.), 1 schweitzlane (K. Regel, prof. Regeli poeg, põllumajanduslise botaanika õpetaja), 1 venelane (B. Pravdin — Vene k. lektor).

- 129 - N: 119
13. XI. 20.

Kandidaatsitule.

See neuropatoloog ^{mühadusest} avalutamist käes-
oleval ajal kehtes mõttes tähtsaks, et meil
selle aine peale nimis kees saadaval on, kellel
ülestuline nimi ^{keele} & keele & Eesti /kirjandus/
waimalised peako suretama on teadmine
edasi istutada ja on teaduslik idan arendada.
Nii on professor Ludwig Dusepp, tutkas
neuropatoloog, kudemise poolt eestlase
Küleri kubernemangus, valmis Tartu asuma ja
sü neuropatoloogias õpetus enese peale võtta.
Ülikool loodeb temast suurt tuge algaada
Eesti ~~teadusele~~ teadusele ja on
positiivoni kindlasti teiste ülikoolide
kaas, mis ~~teadus~~ põljust annab võneest
teaduslikudel kaudel Farviliini lahtet
psühiatria ja neuroloogia vahel ~~mitte~~ mitte
erand edasi tulla.

Kandidaadi ~~koost~~ tuleb eraldi ettepanek
mudugi alles sügavi põhiküsimus, õpetus
jaotamine kahes osustatud.

D. Dusepp
ülikooli hõlder.
Tartu, 13. XI. 20.

Nagu sellest ülevaatest selgub, on ülikooli õpeosas ametis seega ülepää 64 eestlast, 35 sakslast, 7 rahvusliselt määramata isikut, 4 soomlast, 6 lätlast, 4 venelast, 2 rootslast ja 6 muudest rahvustest isikut. Tähtis on Eesti olluse moraalse jõu ja autoriteet[ti]kkuse tugevenemise seisukohalt, et prof. kohuste täitjad ja dotsendid võimalikult teaduslikult endid täiendavad, teaduslikud astmed omandavad ja sellega täieõiguslisteks professoriteks tõusevad. Väga paljud on praegu selle kallal hoolsasti tööl ja on ülikool mitmeid püüdnud väljamaal abirahadega selles toetada (P. Köpp, J. Uluots, G. Suits, J. Mark, H. Rahamägi), kui ka muidu neile abiks olla (O. Sillale mag. dissertatsiooni trükkimiseks 7.500 m. toetust, H. Reichenbachile Matsalu lahe bioloogiliseks uurimiseks stipendium). Töö peab esimeses rinnas see olema, mis Eesti ülikooli loob; sest määrused ja paragrahvid ei aita sääal mitte palju, kui sisemine tublidus puudub: nende pääle tuleb ikkagi, kui Eesti ülikooli arenemisvõimaluste kaitse pääle vaadata.

P. Põld /allkiri/
Ülikooli hoolekandja.

P.S. Kui eelolevast aruandest midagi avaldada tahetakse, siis tuleb see, mis isikute hindamist ja klassifitseerimist sisaldab, tingimata välja jätta.

ERA, f. 1108, n. 5, s. 56, l. 74–78.

Dokument 15

12. juuni 1920 — EV Haridusministeeriumi kiri Tartu Ülikoolile välismaa õppejõudude teenistuslepingute tingimuste kohta.

Vastuseks Teie kirja peale 19. maist s.a. nr. 3156¹ teatab Haridusministeerium, et Vabariigi Valitsus otsustas 8. juunil s.a. Tartu ülikooli õppejõududeks väljamaalt kutsutavate isikutega ülikooli valitsuse poolt tehtavate teenistuslepingute tingimiste alused järgmisel kujul heaks kiita:

1. Professor määratakse ametisse kas eluks ajaks, s.o. nii kauaks, kui Vabariigi seadused ametis olemist ülikooli õpejõule lubavad, või teatavate aastate peale.

2. Professoril on õigus teatavate aastate jooksul õpetada ka mitte Eesti keeles, mille järele ta seda Eesti keeles tegema peab hakkama. Haridusministeeriumi nõusolekul võib seda õigust laiendada terve teenistuse kestvuse peale.

3. Professor saab tasu, mis vastab kõige kõrgemale ülikoolis maksetavale professori või instituudi direktori palgale, kusjuures saadavast palgast kolm aastat, arvates 1. juulist 1920 a. 125–250 Emk. maha võetakse ja selle asemel 5–10 inglise naela maksetakse.

4. Professori kohta maksavad kõik Eesti Vabariigi kodakondsusesse kuuluvate professorite paiuki õigused.

5. Ülikool tasub prof. ... ja tema perekonna reisikulud, niisamati tema raamatute ning tarviliste majaasjade üle toomise kulud, kuni 1600 klgr., kuid kogusummas mitte üle 60 naelsterlingi, kusjuures professor ennast kohustab mitte enne kolme aastat ülikooli juurest lahkuma.

Haridusministri abi /allkiri/ F. V. Mikkelsaar
Kantselei juhataja /allkiri/ I. Rebane

Ärakiri õige:

Ülik. sekretäri k.t. /allkiri/ F. Lamberg

EAA, f. 2100, n. 4, s. 753, l. 60.

¹ Välismaa õppejõududega sõlmitavate teenistuslepingute probleemi esitas hoolekandja Peeter Pöld Tartu Ülikooli nõukogule 30. aprillil 1920. Ta rõhutas vajadust, et ülikooli ja nende õppejõudude vahekord omandaks kindluse. Tagapõhjaks olid ootamatud äraütlemised majanduslikel põhjustel (EAA, f. 2100, n. 4, s. 453, l. 40–40p; ka: s. 4, l. 116–116p). Ülikooli nõukogu arutas küsimust 5. mail 1920. Otsustati, et ka välismaa õppejõudude teenistuse piiriks on 65 a. Pensioni (pajuki) saamiseks peab ta olema töötanud ülikoolis, ka välismaa kõrgemates õppeasutustes) 15 aastat. Määrati kindlaks, et välisvaluutas võib maksta osa palka (5–10 inglise naela), kolimisraha maksimumsuuruseks määrati 60 naela. Tulija pidi kohustuma töötama Tartu Ülikoolis vähemalt 3 aastat (EAA, f. 2100, n. 4, s. 4, l. 113p–114).

Käesolev dokument esitati projektina Vabariigi Valitsusele juunis 1920.

Dokument 16

13. august 1920 — Tartu Ülikooli hoolekandja Peeter Põllu aruanne EV haridusministrile õppejõudude kohtade täitmisest.

Isiklik aruanne

Juhin Haridusministri Herra tähelepanekut selle pääle, et ülikooli korraldamisel käesoleval ajal mitmesuguseid raskusi on. Üks suurematest on see, et paljud väljamaalt kutsutud ja õpetoolidele kinnitatud õpejõud on nüüd ära ütelnud. Nii ei tule Tartu sisehaiguste õpetoolile prof. **J. Grober**, patoloogilise anatoomia õpetoolile **W. Gross**, oftalmoloogia õp. — **W. Löhlein**, farmakoloogia õp. — **P. Rona**, operatiivse hirurgia õpetoolile **A. Stieda**, Inglise keele õp. — **F. Roeder**, Rooma õiguse õpetoolile **D. Grimm**. Viimane tõendab, et tema soovitamise prof. Tjutrumovi poolt eksitus on olnud, mis õieti põhjendamatult ettekäane on, kuna ta tõepoolest viimasele ometi kindlasti sarnast soovi oli avaldanud ja isegi teda palunud korteri muretsemise oma pääle võtta. Sakamaa professorid toovad pääpõhjuseks ette Eesti raha madala kursi, kolimise raskused ja päratud kulud, perekonnast lahutuse ja teadusliku töö jätkamise raskused, mis abinõude puudusest instituutides oleneb. Nähtavasti mõjub ka poliitiliste ootamatuste kartus oma jagu kaasa. Meie ei ole võinud neile majanduslisi tingimisi paremaid lubada, kui Valitsuse poolt kinnitatud lepingu alusel seda võimaldavad, arvesse võttes liiatigi seda, et sisemaa professorite keskel osa palga väljamaksmine välisvaluutas ikka teatavat meelepaha on sünnitanud. Ka kabinettide täiendamise nõudmistele oleme võinud ainult ettevaatlikult vastu tulla, silmas pidades välisvaluuta saamise raskusi ja et meie selles suhtes Rahaministeeriumi poolt nüüd kinnitatava eelarve külge oleme köidetud.

Mõne väljamaa teadlase asemele oleme uue leidnud nende hulgast, kes Venemaaalt on põgenenud, nn. **A. Stieda** asemele **M. Wanachi**, Peterburi mehe, sündimise poolest lätlase, kelle pääle valik just sellepärast langes, et meie **Zöge v. Manteuffeli** teadusliku (operatiivse hirurgia) õpetoolile mitte sündsaks ei arva, kliinilise õpetooli professor aga juba **K. Konik** on. **W. Grossi** aset võib esialgu prof. **Ucke** täita.

Väga raske on meil just meditsiini teaduslike õpeainete pääle mehi leida, nagu patoloogiline anatoomia ja üleüldine patoloogia ning farmakoloogia seda on. Sellepärast on **P. Rona** ärajäämine eriti tuntav. Peame viimase tema asemele prof. **Putschkovski**, veterinaär ülikooli endise farmakoloogia õpetaja, mag. med. vet., Venemaaalt kutsuma (ta on valmis tulema), kui ei taha 3-dat arstiteaduse kursust avamata jätta, nagu 1919/1920 õpeaastal olime sunnitud tegema. **Groberi** asemel võib astuda üks Peterburi meestest: kas **Jawein** või **Westphal**, kes mõlemad soovi on avaldanud Tartu ülikooli juure asuda. Pakub ennast sellele kateedril ka endine Jurjevi professor von **Westenrik**, kuid see olevat väga nõrk päдагоог, nagu prof. **Koppel** tõendab, kes temaga koos töötanud.

Üleüldiselt peab tähendama, et Venemaaalt õpejõudude saamise lootus nii suur ei ole, kui esialgu paistab. Palvekirjad ja sooviavaldused puutuvad enamasti ainetesse, mille kateedrid ära antud; ka on reflektantide hulgas õige rohkesti puuduliku ettevalmistusega mehi, kes alles viimasel ajal enamlaste aegu

ülikooli õpetajateks tõusnud. Peame ka ettevaatlikud sellepoolest olema, et meie venelasi palju Tartu ei koonda, mis Venemaa püüetele meid endaga ühendada kasuks tuleb.

Vakant on ülikooli juures veel järgmised õpekohad:

1) Sotziologia ja õiguseajaloo professuur, 2) Rooma õigus (pakub ennast sinna endine Tartu prof. sakslane **Soeler**), 3) administratiiv õigus, 4) poliitiline ökonoomia (pakkumised olemas paarilt juudilt, kes veel magistrigi eksami ei ole teinud), 5) ökonoomia poliitika (kaubandusosakonnas); 6) kaubandusteadus, 7) farmakoloogia, 8) üleüldine patoloogia ja patol. anatoomia; 9) operatiivne kirurgia; 10) lastehaigused (**A. Lüüs** on esialgu kahtleval seisukohal); 11) spetsiaalne patoloogia ja teraapia — 3. õpetool; 12) silmahaigused; 13) kurgu-, kõrva- ja nina haigused (esialgu täidab seda polikliiniku kateedri kõrval prof. Koppel); 14) esteetika ja kunsti ajalugu; 15) pädagoogika (reflekteerin ise selle pääle); 16) filoloogia (on olemas dotsent ja üks privatdotsent); 17) geoloogia ja paläontoloogia (paneme esialgu **H. Bekkeri** dotsendina sääl tööle); 18) loomade füsioloogia (stipendiaat **Audova**); 19) metsataksatsioon; 20) zoohügieena. Pääle selle on ära andmata veel mõned dotsentuudid.

Küsitav on kas prof. **Scupin** mineraloogia õpetoolile tuleb, niisamuti küsitav on **Taeker** loomaarstiteaduskonnas, kes liiga pikalt kaalub ja meid viimati hätta jätab.

Mis eriti ajaloo-filosoofia teaduskonda puutub, siis on siin ajaloo alal pääle **H. Seppa** meil teine mees silmas, nimelt **Peeter Treiberg**, kes praegu kooliõpetajatele ettelugemisi peab ja ülikooli lähemal ajal lõpetab. Ka töötab ajaloos eradotsendina **A. Sildnik**. Olemas on ülikooli juures kaks ajaloo õpetooli (ühte täidab prof. **Cederberg** Põhjamaade ajalugu incl. Eesti ajalugu, teist prof. **H. Oldekop**, prof. kohuste täitjana) ja 2 dotsentuuri (mõlemad on veel vabad, ühe pääle aga arvame **H. Seppa** paigutada). Prof. **Cederberg** ei ole seni keele pärast veel mitte suutnud oma tegevust arendada, saab seda aga algaval poolaastal tegema, prof. **Oldekop** aga on nähtavasti alkoholismi küüsi sattunud ja vist ka andeta, mispärast tema üle nurinat...^{*} Teaduskond peab tema pääle mõju avaldama katsuda, kui see ei aita, siis tuleb tema ametist vabastada. Kui prof. kohustetäitjaga oleme temaga ainult teatavateks aastateks köidetud (5 aastat).

Stipendiaatide seisukord ülikooli juures on praegu tõesti raske. Saavad 1000 ja 1200 marka kuus. Kui ülikooli poolt kevadel ettepanek tehti abiraha 1. jaanuarist arvates nimetatud määrani tõsta, siis soovitasin omalt poolt 1200–1500 marka kuus lubada, kuid see ettepanek (kirjalik) jäi tähele panemata. Vististi tuleb nende kohta käivaid määrusi selle poolest täiendada, et nemad niis...^{**} lisa % saavad, kui ülikooli määralsed õpetajad ja ametnikud, siis ei ole elukalliduse tõusmise eriettepanekuid nende kohta teha tarvis.

Peeter Pöld
Tartu ülikooli hoolekandja

ERA, f. 1108, n. 5, s. 56, l. 362–363p.

* Üks sõna kõite vahel mitteloetav.

** Sõna lõpp mitteloetav.

IV

Üliõpilased ja vastuvõtt ülikooli

Dokument 17

31. juuli 1919 — Sõjavägede ülemjuhataja päevakäsk õppursõduritele hariduse andmise kohta riigi kulul.

Avaldan Ajutise Valitsuse poolt 22. aprillil 1919 aastal vastuvõetud määruse kooliõpilastele-sõduritele hariduse andmise kohta riigi kulul:

1) Kõik kooliõpilased, kes väeliinil sõjast osavõtnud, saavad autasuks prii kooli kunni kõrgema kooli lõpetamiseni.

Märkus: Lõpuliku seaduse andmine selles asjas jääb Asutava Kogu hooleks.

2) Palved koolirahast vabastamiseks tulevad anda kohaliku linna või maakonna hoolekande osakonnale. Palvekirjas peab ülesantud olema:

a) väeosa, kus kooliõpilane sõdurina teenis; b) kool, kus tema enne sõjaväkke astumist õppis, ja kool kus ta edasi soovib õppida, ning selle adress; c) kooliraha suurus käesoleval õpeaastal.

3) Linna või maakonna hoolekande osakond vaatab palve läbi, muretseb ametlikud tunnistused eelmises paragrafis tähendatud andmete kohta ja saadab nad ühes palvekirjaga Töö- ja Hoolekande Ministeeriumi hoolekande osakonnale.

4) Töö- ja Hoolekande Ministeeriumi hoolekande osakond teeb palve kohta otsuse, annab sellest palujale teda, ning saadab koolirahast vabastavate õpilaste nimekirja Haridusministeeriumile ja selle ärakirja Ajutise Valitsusele nende koolirahade katmiseks tarvilikka krediitisid nõudes.

Edaspidised krediidi nõudmised sünnivad iga õpeaasta algul sellekohaste nimekirjade põhjal, mis linna ja maakonna hoolekande osakondade poolt ette pandud.

5) Tarvilikkude kooliraamatute ja õpeabinõude muretsemise asjus mainitud õpilastele lepidavad kohalise linna või maanõukogu hoolekande ja hariduse osakonnad oma vahel kokku.

6) Kohalised hoolekande osakonnad peavad aeg-ajalt õpilaste edasijõudmise üle koolis teateid koguma. Kui näha on, et õpilane parandamata laisaks ja hooletuks läheb ja ka virgutused tema peale ei mõju, nõnda et sarnane õpilane edaspidi nii koolile kui ka riigile ainult koormaks on, siis võib Töö- ja Hoolekande Ministeerium hoolekande osakonna sellekohase ettepaneku peale niisugusel korral prii kooli andmisest keelduda.

7) Palvekirjad ja asjaajamine koolirahast vabastamise asjus on tempelmaksust vabastud.

Et kooliülematel võimaldada kindlasti otsustada, kellel õppuril-sõduril on õigus saada riigi kulul haridust, ja kellel ei ole, käsen väeülematel, kelle osades teenides keegi õppur-sõdur riigi kulul hariduse saamise õiguse omandanud, neid õppurisi nimetatud autasu õiguse saamiseks ette panna. Ettepaneku teeb õppuri otsekohene ülem ja pannakse kõrgemate ülemate kinnitamisel minule kinnitamiseks ette. Kõikidele, kelle autasud minu poolt kinnitust leiavad, saab minu allkirjaga sellekohane tunnistus välja antud. Ühtlasi avaldatakse sellest autasust kättes Vabariigi Sõjavägedele.

Selle juures tuletan meele, et ette panna sellele kõrgele autasule eelpool toodud seaduse järele võib ainult neid, kes seda tõesti tegelikult on ära teeninud, mitte aga neid, kes ainult tegeva väe nimekirjas on seisnud, kuid faktiliselt seljataga kantseleis ehk mujal on teeninud.

Algkirja õige:

Asjaajaja: /allkiri/

Õige:

Ülikooli sekretär: /allkiri/

EAA, f. 2100, n. 4, s. 451, l. 1-2. Ärakiri.

Dokument 18

September 1919 — Tartu Ülikooli teatis EV Haridusministeeriumile ülikooli astuda soovijate arvust.

Ülikooli valitsus arwab tarvilikuks teatada, ajalehtedes avaldatud üleskutse järele on kuni 1. septembrini avaldanud soovi ülikooli astuda 911 isikut. Et nii suur arv on ainult teadete kogumise mõttes ennast registreerinud, siis tuleb oletada, et lõpuliku vastuvõtmise avamise puhul, kui sellekohased tingimised avaldatakse, see arv veel tubliste suureneb, iseäranis usuteaduskonnas, mille avamise küsimus alles mõne päeva eest otsustati.

Registreeritute arv kujuneb fakultetide järele järgmiselt:

1) arstiteaduse fakultet	meesterahv. —	316	
	naesterahv. —	97	= 416
2) õigusteaduse —"	meesterahv. —	87	
	naesterahv. —	16	= 103
3) ajaloo-filosoofia —"	meesterahv. —	35	
	naesterahv. —	37	= 72
4) matemaatika-loodust. —"	meesterahv. —	157	
	naesterahv. —	37	= 194
5) põllumajanduse —"	meesterahv. —	53	
	naesterahv. —	10	= 63
6) usuteaduse —"	meesterahv. —	14	= 14
7) loomaarstiteaduse —"	meesterahv. —	15	
	naesterahv. —	7	= 22

Rohuteadlasi, kes provisori eksami

jaoks soovivad ette valmistada	meesterahv. —	24	
	naesterahv. —	3	= 27

Kokku	911
meester.	701
naester.	210

Silmaspidades, et Ülikooli sisseastumiseks registreeritute hulgas on üle poole (470 isikut) neid, kes sõjaväe teenistuses seisavad, siis palub ülikooli valitsus Haridusministeeriumi selleks tarvilika samme astuda, et kavatsetava ülikooli avamise ajaks, oktoobri alguseks, need isikud, kes soovivad ülikooli astuda, sõjaväe teenistusest vabastatud saaksid.

Dokument 19

30. september 1919 — EV Haridusministeeriumi kiri Tartu Ülikooli hoolekandjale EV keskkoolidest, mille lõpetamine annab õiguse ülikooli astumiseks.

Ministeeriumis olevate andmete järele olivad Eesti Vabariigi piirides kevadel 1919. a. järgmised lõpuklassiga ja õigustega keskkoolid:

I. Tallinn:

- 1) Linna Eesti realkool
- 2) " poeglaste gümnaasium
- 3) " I tütarlaste "
- 4) Saksa poeglaste keskkool
- 5) Tütarlaste kommertsikool
- 6) Vestholmi poeglaste eragümnaasium

II. Tartu linn.

- 1) Treffneri eragümnaasium
- 2) Real-Kommerts-Põllutöökool
- 3) E.N.K.S. tütarlaste gümnaasium

III. Narva linn.

- 1) Poeglaste gümnaasium
- 2) Tütarlaste "

IV. Viljandi linn

- 1) Naisgümnaasium

V. Saaremaa.

- 1) Eesti gümnaasium

Et ministeeriumis olevad teated keskkoolide kohta puudulikud on ja nende täiendamise kallal praegu töötatakse, palub Osakond igal üksikul juhtumisel, kus õpilase ülikooli sisseastumise õiguse kohta kahtlus tekib, järelpärimisega Ministeeriumi poole pöörata

Kooliosakonna juhataja: E. Martinson /allkiri/
Sekretäär: /allkiri/

Dokument 20

Pärast 6. oktoobrit 1919 — Tartu Ülikooli hoolekandja kiri EV sõjaministrile palvega vabastada Tartu Ülikoolis õppida soovijad sõjaväe tegevteenistusest või tuua üle Tartu tagavarapataljoni.

Tartu ülikool algas oma tegevust esmaspäeval, 6. oktoobril. Ülikooli vastuvõtmist on palunud üle tuhande üliõpilase, nendest aga umbes pooled sõdurid, kes teenivad sõjaväes osalt ohvitseridena, osalt reameestena ning mitmesuguste eriteadlastena.

Maal on haritud jõudude juurdevool juba mõnda aastat seismas ning see intelligent jõudude vähesus, mis ennast meie riigi elu korraldamise juures juba praegu teravalt tunda annab, ähvardab katastroofiliseks muutuda, kui siin kiirelt ja kindlalt appi ei saa astuda. Terav puudus on praegu juristidest, arstidest, kõrgema haridusega õpetajatest, põlluteadlastest, veterinaaridest. Et neid jõudusid riigile anda, peavad kõik need viibimata ülikoolis tööd jätkama, kellel see pooleli on, ning võimalikult palju juurde astuma.

Kõike seda Teile ette tuues, julgen loota, et Teie, seisukorda õigesti hinnates, kõik teete, et kõik, kes ülikooli sisse astuda ja sinna vastu on võetud, kohe oma õppimist võiksid algada, nii pea, kui sõjaolud selleks vähegi võimalust annavad, ning viimasel juhtumisel nende vabastamist esimesel joonel päevakorraile võtate. Enne aga, kui üliõpilaste sõjaväest vabastamine võimalikuks saab, palun korraldust teha, et õppida soovijad Tartu tagavara ehk õpilaste pataljooni takistamata saaksid üle viidud.

ERA, f. 1108, n. 5, s. 4, l. 356.

Dokument 21

Kokkuvõte üliõpilaste arvu kohta teaduskondade ja rahvuse järgi
1. detsembril 1919. ja 1. detsembril 1920. a.*

Tead.		Eestl.	Saksl.	Venel.	Juudi	Muud	Kokku
Usu	1919	–	–	–	–	–	–
	1920	24	12	–	–	–	36
Õig.	1919	–	–	–	–	–	–
	1920	195	31	5	12	5	248
Majand.	1919	–	–	–	–	–	–
	1920	137	8	1	4	1	151
Arsti	1919	101	4	5	6	2	118
	1920	330	49	30	58	13	480
Fil.	1919	57	–	3	–	–	60
	1920	127	5	6	2	2	142
Lood.	1919	107	6	1	–	–	114
	1920	281	30	18	5	7	341
Loomaarsti	1919	3	–	1	–	1	5
	1920	12	1	4	–	–	17
Põllumaj.	1919	48	2	–	–	–	50
	1920	146	9	–	–	1	156
Kokku	1919	316	12	10	6	3	347
	1920	1252	145	64	81	29	1571

EAA, f. 2100, n. 4, s. 252, l. 8.

* Lisatud märkus, et on kasutatud ülikooli 10. a. juubelialbumi andmeid.

¹ 21. septembril 1919 oli immatrikuleeritud juba 351 üliõpilast, neist 197 meest ja 154 naist. Eestlasi oli 305, teistest rahvustest 46, neist venelasi 16, sakslasi 15, juute 8. Vabakuulajaid oli 70 (EAA, f. 2100, n. 4, s. 252, l. 7). 21. dets. 1919 oli üliõpilasi immatrikuleeritud 353, vabakuulajaid 170 (samal, l. 9).

² Teistel andmetel oli 28. oktoobri 1920 seisuga immatrikuleeritud 1742 üliõpilast ja 270 vabakuulajat. Üliõpilastest oli eestlasi 1546 (neist Eesti kodakondsuses 1597), sakslasi 183 (neist Saksa kodakondsuses 8), venelasi 83, juute 95, lätlasi 12, leedulasi 5, rootslasi 6 (kõik Eesti kodakondsuses), poolakaid 3, soomlasi 3, inglasi 2, ukrainlasi 2, prantslasi, austerlasi, serblasi, tšehhe, taanlasi, argentiinlasi 1 (EAA, f. 2100, n. 4, s. 252, l. 3).

26. mai 1920 — Tartu Ülikooli immatrikuleeritud üliõpilaste ja vabakuulajate arv (incl. mai 1920).

Üliõpilased

Teaduskondade järele	Alamlus			Rahvus										Sugupool		
	Eesti alamad	Välja-maalased	Kokku	eesti	saksa	lätti	leedu	inglise	amerika	poola	soome	juudi	vene	mees	naine	Kokku
Ajaloo-filosoofia	73	4	77	67	4	–	1	–	–	1	–	2	2	35	42	77
Õigusteaduskond	126	8	134	112	11	–	1	1	–	–	–	3	6	114	20	134
Mat.-loodusteaduskond	157	11	168	137	19	4	–	–	–	–	1	1	6	129	39	168
Arstiteaduskond	220	36	256	170	26	2	1	–	–	1	–	42	14	175	81	256
Põllumajanduse	75	1	76	71	5	–	–	–	–	–	–	–	–	61	15	76
Loomaarsti teadusk.	8	7	15	6	1	1	–	–	1	–	–	–	6	13	2	15
Usuteaduskond	17	1	18	13	5	–	–	–	–	–	–	–	–	17	1	18
Summa	676	68	744	576	71	7	3	1	1	2	1	48	34	544	200	744
Rohuteaduse kuulajad	14	–	14	11	1	–	–	–	–	–	–	1	1	10	4	14
Kokku	690	68	758	587	72	7	3	1	1	2	1	49	35	554	204	758

EAA, f. 2100, n. 4, s. 252, l. 12. Ärakiri.

Vabakuulajad

Teaduskondade järele	Alamlus			Rahvus						Sugupool		
	Eesti alamad	Välja-maalased	Kokku	eesti	saksa	lätti	leedu	juuta	wene	mees	nais	Kokku
Ajaloo-filosoofia	15	–	15	14	–	–	–	1	–	7	8	15
Õigusteaduskond	19	–	19	18	–	–	–	1	–	17	2	19
Mat.-loodusteaduskond	9	6	15	8	1	–	1	2	3	12	3	15
Arstiteaduskond	22	2	24	17	1	1	–	4	1	16	8	24
Loomaarsti teaduskond	1	1	2	1	1	–	–	–	–	–	2	2
Usuteaduskond	5	1	6	5	1	–	–	–	–	6	–	6
Kokku	88	10	98	79	5	1	1	8	4	68	30	98

ERA, f. 1108, n. 5, s. 56, l. 93–94. Originaal. EAA, f. 2100, n. 4, s. 252, l. 12p. Ärakiri.

Dokument 23

2. juuni¹ 1920 — Tartu Ülikooli hoolekandja Peeter Põllu kiri EV Haridusministeeriumile immatrikuleeritud üliõpilaste arvu kohta.

Et Haridusministeeriumile pilti anda ülikooli seisust õpilaste suhtes, saadan siin juures kaks ülevaadet, millest üks käib immatrikuleeritud üliõpilaste kohta (nende hulka ka need arvatud, kes maksude õiendamata jätmise pärast eemale on pidanud jääma), teine vabakuulajate kohta. Nagu siit selgub, on üliõpilastest 77,5% eestlased, 9,6% sakslased, 6,5% juudid, 4,4% venelased ja 2% muulased, vabakuulajatest 80,6% eestlased, 5,1% sakslased, 8,2% juudid, 4,1% venelased ja 2% muulased; sugupoolte järele on üliõpilastest 27% naesterahvaid, 73% meesterahvaid, vabakuulajatest 30,6% naesterahvaid, 69,4% meesterahvaid.

Ülikooli hoolekandja: P. Põld /allkiri/

ERA, f. 1108, n. 5, s. 5, l. 92. Originaal.

EAA, f. 2100, n. 4, s. 252, l. 11. Mustand.

¹ Mustandis 1. mai 1920.

Dokument 24

24. juuli 1920 — EV Haridusministeeriumi kiri Tartu Ülikooli Valitsusele keskkoolide kohta, mille lõpetanutel on õigus astuda Tartu Ülikooli.

Tartu Ülikooli Valitsusele.

Ülikooli sisseastumise õiguse annavad järgmiste keskkoolide 1920. a. lõputunnistused:

a) Riigi-, b) avalikud- ja d) erakoolid:

A.

- a) 1. Tartu õpetajate seminaari
- b) 2. " linna tütarlaste gümnaasium.
- 3. Tallinna linna õhtukesk
- 4. " poeglaste gümnaasium.
- 5. " I tütarlaste gümnaasium.
- 6. " poeglaste keskkool (Saksa õpekeelelega)
- 7. " 8 kl. kommertsikool.
- 8. Paide naisgümnaasium.
- 9. Pärnu linna realgümnaasium
- 10. Kuresaare segagümnaasium
- 11. Viljandi linna naisgümnaasium
- 12. Virumaa realgümnaasium Rakveres
- 13. Rakvere naisgümnaasium (endine Haridusseltsi kool)
- 14. Narva linna I realgümnaasium (end. Narva Eesti Keskkool)
- 15. " " II " (Vene õpekeelelega)
- 16. " " 8 kl. kommertsikool.
- d) 17. J. Vestholmi eragümnaasium Tallinnas
- 18. Treffneri eragümnaasium Tartus
- 19. E.N.K.S. tütarlaste gümnaasium Tartus
- 20. Lenderi gümnaasium Tallinnas.

B.

Õigusteta keskkoolid, millede õpilaste lõpueksamide jaoks sel aastal nende koolide juures olid moodustatud ajutised, valitsuse esitaja osavõtmisel komisjonid:

- 1. Tallinna Vene poeg- ja tütarlaste gümnaasiumid.
- 2. " Toomkool.
- 3. " Eliise kool.
- 4. Tartu Saksa õpetajate ühisuse keskkool.
- 5. " Vene õpetajate ühisuse gümnaasium.
- 6. A. Valteri eragümnaasium Tartus.
- 7. Grassi tütarlaste eragümnaasium Tartus

8. Valga Vene õpetajate ühisuse erakeskkool.
9. Võru Haridusseltsi tütarlaste gümnaasium
10. " poeglaste "
11. Pärnu Vene gümnaasium.

D.

Ülikooli astuda võivad, kes eksternina küpsustunnistuse saamiseks eksami teinud komisjonide ees, mis selleks seatud

1. Tallinna õpetajate seminaari ja
2. Tartu õpetajate seminaari juures.

Et keskkoolide registreerimine lõpule viidud ei ole, on võimalik, et ministeerium eelolevat nimekirja veel täiendab.

Haridusminister: /allkiri/
Kooliosakonna juhataja abi

EAA, f. 2100, n. 4, s. 286, l. 40–40p.

Dokument 25

27. september 1920 — Tartu Ülikooli hoolekandja Peeter Põllu kiri EV sõjaministrile selgituse saamiseks üliõpilaste mobilisatsiooni asjus.¹

Eesti Vabariigi Sõjaministrile.

Mobilisatsiooniga või õigemini nekrutite võtmisega, mis välja kuulutatud, on nähtavasti mõnesugused arusaamatused ühenduses, mis üliõpilaste keskel, kellesse asi puutub, teatavat rahunust tekitab. Nimelt mõistetakse Tartu Sõjaväe Komisjoni kutsumise käsku nõnda, et selle alla kõik need ülikooli astujad käivad, kes kuni määruse ilmumiseni, s.o. 1920 I p.a. jooksul ülikooli vastu ei olnud võetud. Möödaläinud poolaastal aga lõpetati ülikooli immatrikuleerimine aprilli alguseks ja on avatud see uuesti ellu käesoleval semestril 1. septembrist pääle. Vaheajal on väga palju palvekirju sisse antud isikute poolt, kes ülikooli tahtsid astuda, ja ülikooli tunnistuse põhjal, et nad ülikooli võivad vastuvõetud saada, kui ametlik vastuvõtmine uuesti algab, on neid sõjaväeteenistusest vabastatud. Kummati on pärast 1. septembrit rohkesti palveid tulnud noorte meeste poolt, kes õpilaste pataljoonides või teistes väeosades sõja ajal juba teeninud, mitmesugustel põhjustel aga varemalt ei ole oma kohtadelt vabaks saanud ja ülikooli astumise palvet avaldada. Kas käivad need nüüd ka kutsumise alla, olgugi et nad sõjaajal juba oma aja ära teeninud, mitmesugustel põhjustel aga varemalt ei ole oma kohtadelt vabaks saanud ja ülikooli astumise palvet avaldada. Kas käivad need nüüd ka kutsumise alla, olgugi et nad sõjaajal juba oma aju ära teeninud on küsimus, mis selgitust nõuab. Niipalju kui ma Pääministri seletustest aru sain ei ole vististi mitte mõeldud neid teenima kohustada, kes juba teeninud kõige raskemates tingimustes ja nüüd katkestatud õppimist pidid jätkata saama, vaid ainult neid, kes seni veel sõjaväekohustust ei ole kannud. Sellepärast palun Sõjamineisteriumi selles küsimuses seletust anda, mis kahtlused kaotab ja asjata ärevusele lõpu teeb.

/Allkiri/ P. Põld
Tartu ülikooli hoolekandja.
Sekretär: /allkiri/

EAA, f. 2100, n. 4, s. 453, l. 93. Mustand.

¹ Ärakiri saadeti EV peaministrile.

Dokument 26

1920 — Määrused¹ Eesti Vabariigi Tartu Ülikooli astumiseks.

§ 1

Tartu Ülikooli üliõpilaseks võetakse vastu igasse fakulteedi isikuid, kes vähemalt 17 aastad vanad ja kes õigustega keskkooli (gümnaasiumi, reaalkooli, kommerskooli) või Haridusministeeriumi poolt selle vääriliseks tunnistatud õpeasutuse / endise kooliõpetajate instituudi, vene vaimuliku seminari, kadetti korpuse on lõpetanud või sellekohase eksami on teinud.

Tähendus 1. Endiste Vene naisgümnaasiumide 7. klassi ja kaheksandama pädagoogika klassi õpilased, kes kooli lõpetasid enne 3. juuli 1916. a. seaduse maksmapanemist, võetakse vastu tunnistusega selle üle, et nad täienduseksami matemaatikas ja füüsikas gümnaasiumi täielise kursuse ulatuses ära on teinud. Viimastel jääb täienduseksam ära nendes ainetes, kui need neil pääaineteks olid.

Tähendus 2. Kõik ülikooli astujad peavad tunnistuse ette näitama täienduseksami kohta kahes võõras keeles (Vene, Saksa, Prantsuse või Inglise keele, kui nendel selle mõistmise kohta koolitunnistus puudub).

Tähendus 3. Rohuteadlasi võetakse vastu, kui nende ettevalmistus 26. juuli 1919. a. seadusele vastab, s.o. kui nad õigustega keskkooli kursuse lõpetanud ja 2 aastat apteegi õpilastena tegevad olnud, arstiteaduskonna rohuteaduse osakonna üliõpilasteks; vastab nende ettevalmistus enne nimetatud määruse väljaandmist maksnud korrale, s.t. on nad apteekri abilistena kolm aastat apteegis töötanud, siis rohuteaduse kuulajateks endiste seaduste alusel.

§ 2

Ülikooli astumiseks tuleb oma käega kirjutatud sooviavaldus rektori nimel isiklikult ära anda või posti kaudu saata ülikooli kantseleisse. Sooviavalduses peab ülikooli astuja täielik nimi, elukoht üles antud olema, niisamuti teaduskond, kuhu ta soovib astuda.

Sooviavaldusele lisatakse ligi: a) vanaduse, b) hariduse astme, c) kodakondsuse ja d) väeteenistuse kohustuse algkirjalised tunnistused.

Tähendus 1. Väljamaalaste juures võib kodakondsuse tunnistuse aset täita ka väljamaa pass. Ülikooli astumiseks nõutakse neil vabariigi piirides elamise luba.

Tähendus 2. Rohuteadlased, kes ülikooli astuvad, peavad oma teenistuselehe nõutava praktika aja sooritamise kohta Tervishoiu Päävalitsuse poolt õigeks tunnistada laskma.

Tähendus 3. Dokumentidele, mis võerastes keeltes (pääle Saksa, Vene, Inglise ja Prantsuse keele), tulevad asjakohaselt kinnitatud tõlked juurde lisada.

Tähendus 4. Sooviavaldusi, mille juures nõutavad dokumendid puuduvad, ei võeta otsustamisele.

Tähendus 5. Sõjaväe, riigi ja kogukonna teenistuses olevaid isikuid võetakse ainult sel tingimisel üliõpilasteks vastu, kui nendel selleks ülemuse otsekohene luba ja nende Tartus viibimine võimalik.

§ 3

Vastuvõtmist toimetatakse 2 korda aastas iga semestri algul tähtaegadel, mis ülikooli valitsus enne teada annud.

Hilisemad sisseastumised on ainult mõjuvatel põhjustel rektori iseäralise loaga võimalikud.

§ 4

Vastuvõtmine sünnib rektori poolt, kes tarbekorral asju ülikooli valitsusele otsustamiseks ette paneb. Nende otsuste vastu võib Haridusministrile edasi kaevata.

§ 5

Eesti Vabariigi kodanikud maksavad sisseastumisel Ülikooli täisõiguslisteks üliõpilasteks immatrikulatsiooni maksu 100 marka, väljamaalased kaks korda rohkem. See maks tuleb enne matrikli väljakirjutamist Ülikooli kassas ära õiendada, või posti kaudu ära saata.

Immatrikulatsiooni maksust kedagi ei vabastada. Teda ei makseta ka kellegile mitte tagasi, kes ülikooli vastu võetud.

Täheendus. Ülikooli õpemaksude õiendamise kohta tuleb üliõpilaseks saades sellekohaseid määrusi silmas pidada. Õppemaksu suurus on poolaastas 500 marka.

§ 6

Need, kes ülikooli vastu võetud, peavad matrikli, isikutunnistuse ja õpperaamatu järele isiklikult ülikooli ilmuma, kus need rektori korraldust mööda välja antakse.

Neid dokumenta ei anta kellegile teisele välja ega saadeta postiga kätte.

§ 7

Iga üliõpilane on kohustatud ennast pärast vastuvõtmise tunnistuse saamist vastava teaduskonna dekaanile üles andma teaduskonna albumisse kirjutamise otstarbel.

Niisama peab ta oma korteri ülikooli kantseleile teada andma.

§ 8

Kuulajaks võib rektori loal astuda igaüks, kes vähemalt 17 a vana, mis jaoks temal 2 nimetatud dokumendid tulevad sisse anda.

§ 9

Kuulaja tunnistuse saamiseks peab poolaasta õpemaks, 500 marka Ülikooli kassas ette ära tasutama.

Kuulaja tunnistus maksab ühe poolaasta ja tuleb tähendatud teel iga semestri algul uuendada.

§ 10

Kuulajaid ametlikkudele eksamitele ei lasta, mahaarvatud rohuteaduse kuulajad; nendel kuulajaist, kes õigustega keskkooli lõpueksami teinud, võetakse üliõpilasteks saades kõik ülikoolis kuulajana sooritatud tööd arvesse.

§ 11

Rektoril on õigus lubada ettelugemisi ka üksikutes ainetes kuulata, mille eest kuulamise raha 50 marka semestri tunni eest tuleb maksta.

EAA, f. 2100, n. 4, s. 450, l. 18–18p. Trükis.

¹ Nii oli dokumendi ametlik nimetus, õigem oleks ehk "eeskirjad".

Dokument 27

15. juuli 1919 — EV saadiku Carl Robert Pusta kiri EV haridusministrile ülevaatega ettevalmistustest eesti üliõpilaste koolitamiseks välismaal.

Herra Minister,

Sain Teie kirja 24. junist, mida suure huvitusega lugesin. Rasket tööd, mida Teil kui haridusministril praegu täita tuleb täielt hinnates, olen palju selle üle järele mõtelnud, mille poolest siin Pariisi saatkond abiks võiks olla. Minu arust on üks pearaskus, mille ees Teie seisate, uue Eesti kooli loomine, mille juurde iseenesest õpeabinõude, programmide ja pedagogika kirjanduse puudumine tuleb. Selles asjas, nimelt siin koha peal tarvilikude materjalide kogumises, olen valmis oma täie jõuga kaasa aitama, kui aga Teie poolt tarvilikka juhatusi saan. Kuna siin praegu tuntud Soome õpetlane prof. Hirn sellesama ülesande kallal töötab ja suurema kogu pedagogilist kirjandust valmis on vaadanud, palusin teda lubada oma kogu eeskujuks tarvitada, millega Hirn ka lahkesti nõus oli. Nii siis võiksin juba lähemal ajal Teile ühe kogu kirjandust saata, kui soovite. Mis see kogu maksma läheb, ei tea veel ütelda, teatan traaditeel ja palun siis Teie nõusolemise korral tarvilikku summat välisministeriumi kaudu minule transfererida. Teine suur raskus seisab Teil vististe meie üliõpilaste äramahutamises väljamaa ülikoolidesse, kuna ju meie kodumaa ülikool vaevalt ühe osa nendest kohe vastu võtta. Selle juures ei ole minul kahtlust, et Vabariigi haridusministerium meie noortsugu uuesti Vene ja Saksa mõju alla langemise eest soovib hoida ja teda Prantsuse ja Inglise kulturile lähendada soovib.¹ Välisministri hr. Poskaga oleme sellele arvamisele tulnud ja hr. Poska soovis ka Valitsusele ette panna, et Eestist sel aastal kuni 400 üliõpilast väljamaale saadetaks (Valitsuse abirahaga nendest pooled Prantsuse- ja teised Inglismaale). Ma ei arva mitte kerge oleks niisugust hulka ära mahutada, kuid sõbralikku vastutulekut Prantsuse haridusministeriumi, ülikoolide rektorite ja mõnede parlamendi meeste poolt olen rohkesti leidnud ja nii võib loota, et mõni suurem provintsi ülikool, nagu Nancy 200 üliõpilast vastu võib võtta, ehk siis jälle tuleb neid kahe, kolme ülikooli peale ära panna (Nancy, Grenoble, Poitiers). Soojalt soovivad, ja vististe suure õigusega, kõik Prantsuse professorid provintsi ülikoolisid valida õppimist ja iseäranis elamise olusid meie noortemeestele kodusemaks sisse võiks seada. Provintsis õppides võiks näituseks meie üliõpilased 2000 frangiga aastas toime tulla, kuna Parisis see raske ehk koguni võimata oleks. Loodan veei enne hr. Poska ärasõitu siit Teile tänulikumaid teateid muretseda ja loodan siis, et Valitsus asja kohe ära otsustab, nii et siin juba tarvilikka eeltöösid võiksin algada. Tuleb nimelt kohtade peale rektorite juurde sõita, Prantsuse seadustele vastavalt üliõpilaste patronat asutada, nende suvise vaheaaja ärakasutamist korraldada jne. Kõige pealt peaks muidugi teadma, missugustesse fakultetidesse meil kõige rohkem tahtjaid oleks, et selle järgi õpelinna valida.

Eesti delegatsiooni juht rahukonverentsil ei too küll ka seekord veel meie iseseisvuse tunnistust suurriikide poolt kaasa ja meile öeldaks siin, et see tunnistus vast veel mõne kuu pärast võib tulla. Kuid et see lõpuks tuleb, selle juures ei tarvitse sugugi kahelda ja muret teeb välissaatkondadele ainult see mõte, et selguseta vaheaeg kodus Vabariigi valitsusele raskusi võiks teha.

Kuid seda tervet vaimu tähel pannes, mis meie Asutavas kogus ja sõjaväes näikse valitsevat, tohin loota, et Valitsus ja rahvas ka raskest vaheajast üle saab. Meie oleme tugevad siis, kui meis enestes mingisugust kahtlust oma iseseisvuse kohta ei tõuse.

Aupaklikult tervitades /allkiri/ C. R. Pusta

ERA, f. 1108, n. 5, s. 4, l. 235–235p.

- ¹ C. R. Pusta plaani taga võib näha vaimset õhkkonda 19. sajandi lõpul – 20. sajandi alguses, kui venestuse tingimustes Tartu Ülikooli teadussidemed olid ühekülgselt Ida-suunalised, sajandite kultuuritraditsioonid sidusid Eestit Saksamaaga. Vaimse õhkkonna sumbudes otsis rahvusliku liikumise uus põlvkond kontakti eriti prantsuse, osalt ka teiste Lääne-Euroopa rahvastega (H. Piirimäe. 1919: Ülikooliharidus Tartus või välismaal. Ülikool, 1989, nr. 3, lk. 13–19).

Dokument 28

September 1919 — EV haridusministri J. Kartau kiri EV saadikule Pariisis raskustest üliõpilaste õppima lähetamisel välismaale.

Lugupeetud herra!

Vabandage, et küsimuste peale, mis juba varakult üles seadsite meie nooresoo hariduse asjus Prantsusmaal ja ka siin alles nüüd kindlakujuliselt vastan, — varem olid väljavaated neis küsimustes selgusetu ja otsustamiseks tuli andmeid koguda, mis aega võttis.

Meie välisvaluuta küsimused teevad praegusel ajal võimatuks kuigi arvurikast üliõpilaskonda väljamaale saata. Välisvaluuta saamine on meil üleüldse raskendatud, kuna me väljavedu kuigi suur ei ole, aga sellegi võtavad ära eestkätt sõjavarustuse ja muu kõige hädalisemate tarbeainete ostud, ilma milleta me varsti välisel ja sisemisel frondil kokku langeksime. Seesmisel turul välisvaluutat osta läheb täiesti üle jõu, kuna angeldajad Viru tänava turul selle kursi pöörasele kõrgusele kruvivad.

Nii on meil õige suuri raskusi kõige hädalisematekski ja primitiivsemateks hariduse tarbeteks rahaministrilt välisvaluutat vahetada, nagu mõnele professorile osa palga maksmine nende perekondade toetamiseks ja võlgade kustutamiseks, raamatute ja õpeabinõude muretsemine jne.

On täiesti selgunud, et eestkätt näidatud takistuste tõttu ning teiseks sellepärast, et praegusel ajal üleüldse ei saa suuri rahasid riigi raske ökonomilise seisukorra tõttu lasta väljamaale voolata, peame käesoleval aastal loobuma püüdest suuremat arvu üliõpilasi väljamaa ülikoolidesse saata. Ka on selles asjas otsekoheks takistuseks sõda, mis 600–700 üliõpilast ja mõne tuhande keskkooli vanema klassi kasvandike kinni peab.

Ei saa silmist lasta ka seda asjaolu, et Inglismaal ja, saadud andmete põhjal, ka mujal ilmasõja järele kõik õpeasutused oma õpilasi õige täis on, kuna õppiv noorsugu jälle õppimist vabalt jätkata võib, mis teatuid takistusi võeramaalaste vastuvõtmisel sünnitab.

Nende asjaolude tõttu on Haridusministeerium seisukohale asunud, mille põhjal ta kõiki üliõpilasi kodumaa ülikoolis, tehnikumis, Tallinna kunsttööstuskoolis ja oma kõrgemates muusika koolides Tallinnas ja Tartus tahab koondada ehk tarbekorral ka Riias, kus politehnikum Vene ja Saksa keeles tööle asub, ning ainult neid takistamatult väljamaale minna laseb ning neid võimalust mööda toetab, kellel siin vastavat õpeasutust ei ole, ehk kes ennast professuurile või teadusliku astme saamisele ette tahavad valmistada.

Nendele aga, kes sõjateenistusest vabad ja väljamaal ilma toetuseta õppida tahavad (neid ei ole muidugi palju) on Haridusministeerium abiks väljamaa passi saamisel ja sõidu võimaluste kergendamisel. Ühtlasi palun ka Teid nendele koha peal abiks olla, kooli astumise juures ja teisel teel toetates.

Mis puutub aga ülikooli, keskkooli ja teistesse õpetajatesse, siis oleme sunnitud ka nendest eelmistel põhjustel loobuma, olgugi et tunneme, kui kasulik, iseäranis poliitiliselt, nende siia palkamine oleks.

Sõbraliku vastutulelikkuse eest tänades, mille peale ka edaspidi lootma jään

Teie

Dokument 29

3. september 1919 — EV Haridusministeeriumi määrus abiraha (stipendiumi) maksmise kohta õppejõu ametiks ja teaduskraadi kaitsmiseks valmistujatele.

Määrused abiraha kohta isikutele, kes endid ülikooliõpetaja kutsele või teadusliku aukraadi omandamisele ette ettevalmistavad.

§ 1

Abiraha antakse Haridusministeeriumi poolt seks otstarbeks määratud summadest kandidaatidele, kes ülikooli lõpetanud, silmaspaistvaid teaduslisi kalduvusi, andekust ning järjekindlat püüdmist ilmutavad ja kes ühtlasi tahavad endid ettevalmistada kodu- või väljamaal kas edaspidisele õpetegevusele ülikooli juures, või teadusliku augraadi omandamisele.

§ 2

Abiraha antakse kodumaal edasiõppijaile 750 marka kuus üksikutele inimestele, 900 marka perekonnaga isikutele, väljamaale minijaile 1000 kuni 1200 marka kuus siia juurde arvates ühekordse toetusena sõidukuludeks teekonna kaugust silmas pidades 300–1000 marka.

§ 3

Abiraha määrab ülikooli nõukogu (esialgu ajutine).

§ 4

Abiraha soovijatel tuleb ülikooli nõukogule palvekiri sisse anda ühes elulookirjeldusega, kus lähemalt omi seniseid teaduslisi püüdeid kujutatakse, ning õpeteekonna või ettevõetava teadusliku töö kava. Ette pandud kavast on abisaaja kohustatud kinni pidama ja võib seda ainult ülikooli nõukogu nõusolemisel muuta.

§ 5

Kandidaatide kohta, kes endid abiraha soovijateks üles annud, pärib ülikooli ajutine nõukogu kuni teaduskondade konstitueerimiseni 3 kompetentselt isikult nende otsuse.

§ 6

Abiraha saajal ei ole õigust samal ajal ülikoolist teist abiraha saada või mingisuguses palgalises teenistuses olla. Ülikooli nõukogul on õigus sellest kõrvalkaldumisi lubada ainult iseäralistel tingimistel, mis teadusliku uurimise tööd ei takista.

§ 7

Abiraha maksetakse välja kodumaal viibijaile kuude, väljamaale minejaile veerandaasta kaupa ette, kui teekond vähemalt kuus kuud kestab. Maksmine võib ka lõpetatud saada, kui aruandest, mis stipendiaat 3 kuud pärast abiraha määramist ülikooli nõukogule ette peab panema oma töö käigu kohta, või mingisugusel muul teel selgub, et abisaaja oma ülesannet õieti ei täida.

§ 8

Abiraha tähtaja lõpul annab stipendiaat ülikoolile täieliku aruande oma tööst.

§ 9

Pärast õppimise lõpetamist on stipendiaat kohustatud vähemalt kaks korda nii pika aja jooksul Eestis omal kutsealal ametis olema, missuguse jooksul ta stipendiumi tarvitas.

Haridusminister: J. Kartau /allkiri/
Alguskirjaga õige
Sekretäär:

ERA, f. 1108, n. 5, s. 4. l. 232-233.

Dokument 30

Juuli 1920 — Balti riikide kultuurialase koostöö konventsiooni kava.¹

KAVA.

Noorte Balti riikide omavaheliseks ühinemiseks vaimlise kultuuri abil läheks tarvis, et nemad omi teadusmeeste kaudu ühendusesse astuksid. Juba ainsa teadusliste jõudude puudus, mis ennast ühes või teises Balti riikis nii mõnelgi alal tundma annab, sunnib neid lähemaid sidemeid sõendada. Iseäranise valjusega tundub nende jõudude puudus hiljuti rahvuslistel alustel avatud ülikoolides. Osaliseks vastabinõuks selle puuduse vastu oleks tuntud teadusmeeste kutsumine Lääne-Euroopa ülikoolidest.

Sel asjaolul oleks aga igatahes, vähemalt nende noorte riikide esimesel organiseerimise ajajärgul, see halb külg, et need teadusmehed, iseäranis aga siis, kui nad väik[el]ste rahvastele vaenulikkudest suurriikidest tulevad, rohkem oma kodumaa huvide kui väikeste riikide omades töötaksid.

Et ülevalnimetatud sihtisi teostada, tuleks:

I. Noorte Balti riikide vahel õpejõudusi vahetada.

Neist riikest kus ühe ala jaoks mitu eriteadlast, mõnda neist teiste riikidesse tulla lasta, kus nendest puudus on. Kui mõnes riikis ainult teatavatest eriteadlastest puudus peaks olema, siis eriteadlasi vahetada; sarnasel juhtumisel oleks nad teatava ülikooli juurde mitte kauemaks, kui üheks semestriks komandeeritud ehk peaksid ainult üht teatud eriloengute tsüklust. Peale selle oleks soovitatav, et Balti riigid tuntud teadusmehi kutsuksid lühemate loengute seeriade pidamiseks ülikoolides.

II. Balti riikide ülikoolidesse sõprusriikide teadusmehi kutsuda.

Nende ülesandeks oleks:

- a. õpilasis huvi äratada Euroopa suurriikide teaduse ja kirjanduse, eriti Prantsuse ja Inglise omade, vastu;
- b. teaduslike instituutide ja laboratooriumite organiseerimiseks kaasaaidata;
- c. omi järeltulijaid teaduslikuks tööks ette valmistada, et nad hiljemini ennast omaks tulevaks tööpõlluks ülikoolides väljamaa fakultetidest täiendaksid.

Sõprusriikide teadusmehed, keda järkjärgult Balti riikide ülikoolidesse kutsutaks võiksid omalt poolt kaasa aidata nende riikide vaimliseks ühinemiseks.

III. Rahvusliste kolledshite asutamine Euroopa tsentrumites, eriti Pariisis ja Edinburgis.

Need kolledshid peavad alalises ühenduses olema oma vahel. Hariduse lõpetamiseks väljamaale saadetavate noorte teadusmeeste lähenemiseks, mis omalt poolt ka Balti riikide vaimliseks lähenemiseks kaasa aitaks, oleks tähtis et viimased rahvuslisi kolledshisi asutaksid, mis sama laadi oleksid, kui Pariisis Latvia jaoks kavatsatud kolledsh (Läti kolledsh). Sarnaste asutuste abil läheks kergemini korda, nende pensionäärise prantsuse, inglise ja teiste rahvaste kultuuriga tutvustada.

IV. Ühiste teadusliste asutuste loomine.

Seda asjaolu silmaspidades, et noortel Balti riikidel, teadusliste jõudude ja uurimise abinõude puudusel võimalust pole tähtsamate katsete-asutuste ja praktilise elu tingimistele vastavate asutuste loomine ja ülespidamine, oleks soovitatav neid ühistel kuludel ülespidada. Iseäranis tähtis oleks suurema Pasteuri Instituudi asutamine.

Selle Instituudi ülesandeks oleks:

1. Teadusliste leidmiste hõlbustamine;
2. eriteadlasi valmistada võitluseks epideemiatega ja episootiate vastu;
3. lima valmistamine ja väljamaalt sissetoodud spetsiaal rohtude (tuberculiinide, seerumite jne.) katsumine;
4. marukoertest kannatada saanud inimeste ravitsemine Balti mail;
5. mitmesuguste teaduskirjade ühine väljaandmine.

Siin oleks jutt perioodiliste väljaannetest sotsiaal-tervishoiu üle, rahvusvaheliste aruannete eeskujul, mis tuberkuloose vastu võitlemiseks Berliinis (Saksa keeles) ja spetsiaal-tervishoiu alal Pariisis (Prantsuse keeles) väljaantakse.

VI.* **Küpsuse ja ülikooli järgede äramääramine.**

Need küsimused järelduvad Balti riikide lähema ühenduse tarvidusest teaduse alal, millest juba jutt oli. Et nooredmehed, kes oma küpsuse tunnistuse kätte on saanud, samuti ka üliõpilased, võiksid teiste riikide ülikoolidesse astuda, oleks tarvilik vastastikult kokkulepele jõuda küpsusetunnistuse tunnistamiseks teiste riikide poolt. Seepärast oleks tarvilik keskkoolide kava huvitatud riikes ühtlustada. Samuti oleks tarvilik ülikoolijärgude küsimust lahendada, iseäranis, mis arstiteaduse diplomide omandamisse puutub.

VII. Oleks soovitatav, et **noorte Balti riikide ülikoolides Balti, Soome ja teiste nende maade rahvaste keelte ja kultuura õpetoole asutada**. Nende õpetoolide asutamine oleks soovitatav Balti riikide lähenemiseks kultuura ja poliitilises mõttes.

VIII. Oleks soovitatav **iga aasta teatud arv üliõpilasi riigi kulul teiste riikide ülikoolidesse saata**. Niisugune üliõpilaste vahetamine annaks iga Balti riigile küllalt suurt arvu haritud jõudusi, kes nende maade keelt ja kultuurat tunneksid. Omalt poolt aitaks see asjaolu Balti riikide poliitiliseks ja kultuuriliseks lähenemiseks kaasa.

IX. Oleks soovitatav **ühisel jõul üht teaduslist bürood asutada ja ülevalpidada**. Ühine teaduslik büroo peaks ühes Baltiriikide ülikooli linnadest asuma. Ühisel nõusolemisel võiks see büroo peale teatavat aega mõnesse teise riiki ümberpaigutatud saada. Büroo oleks alalises ühenduses õpejõudude koguga, ülikooli nõukogudega, kunstnikkude ja kirjanikkude ühingutega ning teiste kultuur-asutustega.

Büroo ülesandeks oleks:

- a. õpejõudude kutsumine ja vahetamine;
- b. õpeabinõude küsimuse lahendamine;
peaks katsuma ühisel jõul nende abinõude puuduse vastu võidelda, neid vahetades ehk teistele üleliigseid lubades, ehk uusi luues, kui kord neis tarvidus tõusma peaks hariduse tarviduste kasvamisega;
- c. teadusliste ja teiste kongresside ja konverentside kokkukutsumine.

EAA, f. 2100, n. 4, s. 418, l. 24–26.

* V osa puudub originaalis.

¹ Kava saatis EV Haridusministeerium Tartu Ülikooli rektorile 19. juulil 1920 (saabus 20. juulil). Selle töötas välja Riias kavandatud konverentsi eeltööde komisjon, nimetades seda "kultuurilise läbikäimise konventsiooni kavaks". Haridusminister palus ülikooli seisukohta ja soovitas kutsuda selles asjas nõupidamisele ka Eesti Kirjanduse Seltsi, Loodusuurijate Seltsi jt. asutusi (EAA, f. 2100, n. 4, s. 418, l. 22). Kirjal on ülikooli pooldav resolutsioon. Otsekohe soovitatakse ühendust võtta veterinaariainstituudiga teaduslike kraadide asjus; Haridusministeeriumi kaudu sai Tartu Ülikool ka Läti projektid, mis nägid ette koostööd laevasõidu, kalapüügi ja põllumajanduse alal ning selleks meteoroloogijaamade loomise (samal, l. 31, 34).

Dokument 31

26.* august 1920 — Prof. Johan Kõpu koostatud projekt teaduslikuks koostööks Tartu ja Helsingi ülikooli vahel.¹

Tartu Ülikooli Nõukogule.

Teadusliku töö arenemise ja teaduslike asutuste elusse kutsumise, korraldamise ja ülespidamise tingimisi ligemas tulevikus Eestis silmas pidades tuleb soovida, et Ülikooli Nõukogu poolt otstarbekohaseks tunnistatud liigemasse ühendusesse astumine Soomega tegelikult järgmiselt kujuneks:

I. Ülikoolide koostöötamine.

Tartu ja Helsingi ülikoolide vahel tuleb kokku leppida tingimiste kohta, millel ilma suuremate vormiliste takistusteta võimaldatud on:

1. Kõrgemate teaduslike asutuste astmete omandamine ja teadustes täiendamine kumbagis ülikoolis. Siia kuulub:

- a) eksami tegemine ja väitekirja kaitsmine;
- b) väitekirja kaitsmine, s.o. kui vastavad eksamid ühel pool juba tehtud;
- d) õppimise jätkamine teatavatel erialadel;
- e) ajutine komandeerimine vastava ülikooli teaduslike asutuste tundma õppimiseks ja nendes töötamiseks.

2. Vastastikune õpejõudude tsenseerimine, s.o. otsuse andmine teatava õpejõu teaduslike võimete kohta õpetoolile kandideerimise puhul.

3. Ajutine õpejõudude komandeerimine Helsingist Tartu ja ümberpööratud: pooleks aastaks või lühemaks ajaks või ainult üksikute loengute pidamiseks.

4. Õpeabinõude vahetamine võimalikkust mööda:

- a) dublettide vahetamine jäädavalt, kui tarvis;
- b) teiste õpeabinõude laenamine ajutiselt teatavaks eriotstarbeks.

II. Kõrgemate õpeasutuste ühine kasutamine.

Siia kuuluvad:

- 1. Tartu ülikooli loomaarsti-teaduskond ja
- 2. Helsingi politehnikum.

III. Teadusemeeste ühised ettevõtted.

- 1. Korrapärased teaduslikud kongressid erialade järele, milledest mõlemate poolte eriteadlased osa võtavad;
- 2. Teaduslikud ekskursioonid ja ettevõtted aladel, mis mõlemaid pooli ühiselt huvitavad: Soomesugu rahvaste (endiste) ja praeguste alade uurimiseks jne.

IV. Tuleb läbikaalumisele võtta, kas mitte soovitav ja otstarbekohane ei oleks Soome Teaduste Akadeemia juures Eesti osakonda avada ja ülespidada Eesti riigi kulul.

Joh. Kõpp

EAA, f. 2100, n. 4, s. 418, l. 39–39p.

* Ülikooli saabumise kuupäev.

¹ Johan Kõpu projekt oli adresseeritud Tartu Ülikooli nõukogule. Arvamusi küsiti teaduskondadelt.

Usuteaduskond lisas: "ühised teaduslikud ajakirjad" (EAA, f. 2100, n. 4, s. 418, l. 41).

Filosoofiateaduskond pidas raskesti teostatavaks Eesti osakonna loomist Soome Teaduste Akadeemia juures, kuid pidas oluliseks eksamite vastavust Tartu ja Helsingi ülikooli juures (samal, l. 41).

Positiivselt vastas matemaatika–loodusteaduskond (samal, l. 42).

VI

**Tartu Ülikooli pidulik avamine Eesti Vabariigi Tartu
Ülikoolina 1. detsembril 1919**

Ulikoolina 1. detsembril 1919

Dokument 32

27. november 1919 — Tartu Ülikooli hoolekandja Peeter Põllu kiri EV Haridusministeeriumile palvega eraldada raha Tartu Ülikooli pidulikuks avamiseks.

Ülikooli valitsus palub Haridusministeeriumi lubada eelseisva ülikooli piduliku avamise kulude (nagu pidusöök, kutsed, dekoratsioonid jne.) katmiseks ülikooli erisummadest kuni 40.000 (nelikümmend tuhat) marka tarvitada.

Ühtlasi teatab ülikooli valitsus, et tema käesoleval aastal loodab õpemaksumedest ja muudest sissetulekutest oma erisummadeks kuni 120.000 marka saada, milledest ülevalnimetatud pidukulud võiksid kaetud saada, ilma Valitsuse poolt määratavate summade puutumiseta.

Ülikooli kuraator P. Põld /allkiri/
Sekretär K. Laagus /allkiri/

ERA, f. 1108, n. 5, s. 4, l. 458.

Pääsetäht

*Eesti Vabariigi Tartu Ülikooli avamise
pidulikule aktusele*

1. detsembril kell 12 lõunal Ülikooli aulas.

Pääsetäht Eesti Vabariigi Tartu Ülikooli
avamise pidulikule aktusele 1. det. 1919

Oma riiklist iseseisvust kindlustades, püüab Eesti Vabariik ka oma vaimlise enesemääramise ja kultuurilise eneserahuldamise võimalustele kindla põhja panna.

Selles mõttes omandab Tartu ülikooli avamine kõrgema õppeasutuseks, mis esimeses joones Eesti rahva huvides teadust peab arendama ja teaduslist haridust laiali laotama, riiklise tähtsuse.

Sellepärast on ülikooli valitsus otsustanud ülikooli avamist 1. detsembril s. a. pidulikult mälestada ja kutsub Teid sellega kõige aupaklikumalt tähendatud aupäeva pühitsemisest osa võtma.

P. Põll.

Ülikooli hoolekandja.

F. Asoo

Sekretär.

Aktuse kutse P. Põllu allkirjaga

Monsieur

La République Esthonienne, tout en consolidant son indépendance politique, s'impose le devoir de jeter de solides fondements devant servir de base au développement de la culture nationale, afin que celle-ci soit mise en état de satisfaire à tous les besoins intellectuels du pays.

Aussi L'Inauguration de L'Université de Tartu acquiert-elle une importance politique et sociale toute spéciale, sa mission étant, et cela surtout dans les intérêts de la Nation Esthonienne, de faire progresser la science et de répandre la culture scientifique.

L'Administration ayant résolu de célébrer l'ouverture de L'Université par un acte solennel, le 1er du mois de décembre a. c.

a l'honneur

de Vous prier de bien vouloir honorer l'ouverture par votre présence.

P. Põll.

Curateur.

Secrétaire.

Sama prantsuse keeles

E. V. T. Ü.

Avamise Aktus

aulas kell 12.

Orkestri avamäng.

Ülikooli avamine Valitsuse esitaja poolt.

Hümnus.

*Ülikooli hoolekandja kõne: „Ülevaade ülikooli
asutamise ja korralduse tööst“.*

Tervituste vastuvõtmine.

Õnnesoovide ettekanne.

Ülikooli esitaja lõpusõna.

Orkestri finaal.

Pidusöök „Vanemuises“ kell 8 õ.

Avaaktuse kava

République Esthonienne

Inauguration

de L'Université de Tartu

Salle des Actes.

midi.

Ouverture d'orchestre.

*Ouverture de l'Université par le représentant du
gouvernement de la République.*

Hymne national.

*Discours du curateur: Coup d'oeil sur les travaux
de fondation et d'organisation de l'Université.*

Salutations.

Lecture des félicitations.

Mot final du curateur de l'Université.

Orchestre.

Banquet au „Vanemuine“ à 8^h du soir.

Sama prantsuse keeles

Dokument 33

Prof. Gustav Suitsu õnnesoov¹ eesti ülikooli piduliku avamise puhul
1. detsembril 1919.

Veel purskab tuld ja suitseb sõja kuri kraater,
kui valguse uus andja avand *alma mater*
siin oma ukсед vanad veerul vaikse mäe,
mis esimest, ei viimast rõõmupidu näe.
Missugune siin saatus aga vaheldunud,
all lipu uue rahvas ikka aheldunud,
kes metsikust see viljakandvaks muutnud maa,
töös võõra ori, pidul võõral teenija.
Nüüd tagant aastasadade — oh aja ime! —
maarahva enese loss kannab seegi nime:
see tempel teaduste nüüd *Eesti ülikool*,
kui peremehed võõrad sasind, kasind vool
algjõuline ja hoolimatu soovist, vihast,
suurriigi, suurniku siin mõne eilsest ihaust.
Rist-tuuled käinud kõikide me üle pää
mis suhtes mõnes olnud halb, see teises hää.

Maameeste kätetöö maast needki tõstnud kohad,
kuid sisseastumist nüüd alles pojapojad
nii hilja pühitsevad tulles tõusu teed
ja seltsis võõrad uued, sõbralikud need.
Kas sügisest ja talvest keeled kõnelevad
või mölgub meelis vaimu uue, värske kevad?
Raud sügavad on tuules, tormis künnud vaod,
tõupõllud teaduse ja paleuste paod
nüüd andmeid ajaloolisi ja ajaloota
siin sidugu ja vennastagu — tahaks loota.
Ei tarkust õpetud või saada vaevata,
maad põlluks tuleb harida ja kaevada,
külvi tõe ja ilu päiksele end peab andma,
tung nooruse kui häd ja küpset vilja kandma.
Kord kõigi asjade ju lausus Herakliit,
on tule elava ja aine voolav liit.
Maa, päike seadus looduse ja inimeste
vastolude ja kokkukõlade on veste,
me olemuse tumestus ja valguskiir,
jõupingutuste mitmus, võrdlus, mõõt ja piir.
Alt varal valikute püüda, hüüda üles
ja ainet, ennast võita aja, ruumi süles
õnn sellele, kel põues aje, kutse loov,
au, kelles teostub elu surematu soov
sel avaruste õhus keerutaval keral,
küll nähtav, nägematu silmaläätse teral:
soost soosse anda aju töötav mõte kuum
otstarbekohasemalt välja koori tuum.

Veel purskab tuld ja suitseb sõja kuri kraater,
 kui valguse uus andja avand *alma mater*
 siin oma ukсед vanad veerul vaikse mäe,
 mis esimest, ei viimast röömupidu näe.
 Oh otsigem ja teritagem siin metoodi
 uut inimest kuis vana sugemetest loodi!

EAA, f. 2100, n. 4, s. 222, l. 57-58.

¹ Hiljem peale kirjutatud "Proloog".

Õnnesoov

Eesti ülikooli piduliku avoormise puhul

1 det. 1919.

Veel purskab tuld ja suitseb sõja kuri kraater,
 kui valguse uus andja avand *alma mater*
 siin oma ukсед vanad veerul vaikse mäe,
 mis esimest, ei viimast röömupidu näe.
 Missugune siin saatus aga aheldunud,
 all lipu une rahvas ikka aheldunud,
 kes metsikust see viljakandvaks muutund maa,
 töö tööra ori, pidul tööral teenija.
 Nüüd tagant aastasadade - oh aja ime! -
 maarahva enese loss kannab selgi nime:
 see tempel teaduste nüüd Eesti ülikool,
 kui peremehed töörad sased, kasind pool
 algõuline ja hoolimatu soovist, vihast,
 suurriigi, suurnikke siin mõne eelsest ihast.
 Rist-tuuled käinud kõi kiole me üle pää
 mis suhtes mõne olnud halb, see teises häa.

G. Suitsu "Õnnesoov"

Dokument 34

22. november 1919 — Uppsala Ülikooli Suure Konsistooriumi ja rektori õnnitluskiri Tartu Ülikooli inauguratsiooni puhul.¹

A l'Université de Dorpat.

L'Université d'Upsal, invitée a se faire représenter aux fêtes solennelles par lesquelles l'Université de Dorpat inaugurerà, après une période d'inter-
ruption, une nouvelle époque de son existence, a l'honneur de faire savoir qu'elle se trouve malheureusement dans l'impossibilité d'envoyer un représentant a ces fêtes.

L'Université d'Upsal, n'ayant pas oublié que l'Université de Dorpat, il y aura bientôt trois siècles, fut fondée par Gustave Adolphe et reçut ses premiers privilèges de ce grand et sage roi, qui fut aussi le principal bienfaiteur de l'Université d'Upsal, envoie a l'Université-soeur ses félicitations chaleureuses et sincères en lui souhaitant un avenir de travail fécond et prospère au service de la patrie et de la science.

Au nom de l'Université d'Upsal

P. Persson

U. Recteur

EAA, f. 2100, n. 4, s. 222, l. 42.

¹ Õnnitluskirju või telegramme saabus 45 ülikoolilt (ERA, f. 2100, n. 4, s. 222).

Dokument 35

29. november 1919 — Prantsuse diplomaatilise missiooni juhi Tallinnas kolonel Hursteli õnnitluskiri Tartu Ülikooli hoolekandjale inauguratsiooni puhul.

Monsieur.

Je viens de la part de toute la mission française en Estonie vous remercier de l'honneur que vous nous avez fait en nous invitant à assister à l'inauguration de l'Université de Tartu. Nous avons espéré pouvoir être parmi vous ce jour là et pouvoir vous témoigner ainsi l'intérêt porté par notre pays au développement intellectuel et artistique de l'Estonie, qui manifeste à l'égard de la France des sentiments si sympathiques.

Malheureusement nous serons privés du plaisir de nous associer à l'importante manifestation du 1er Décembre, en raison de la venue à Reval, le 2 Décembre et peut-être même le 1er, de M. le Général Chef des missions françaises en pays baltiques.

Je vous prie d'excuser notre absence, de bien vouloir transmettre à vos collaborateurs nos chaleureux souhaits de prospérité pour la jeune Université estonienne, et je vous adresse l'expression de ma plus haute considération.

/allkiri/ Hurstel

EAA, f. 2100, n. 4, s. 222, l. 253.

Dokument 36

30. november 1919 — Rootsi konsuli Hedmani õnnitluskiri Tartu Ülikooli hõlekandjale (kuraatorile).

Much regretting not to be able to avail myself of your deeply appreciated invitation to assist at the inauguration of the University, I beg leave to express to the University my profoundest respect and to send same my sincerest congratulations upon the dies albo lapillo notanda when the Esthonian people, much tried during centuries, are inaugurating a University of their own. May freedom of thought, for which the Swedish founder of the University long ago laid down his life, be the guiding star of the Esthonian people's University. May great and fructifying thoughts, born and developed at the University, spread by degrees to the humblest cottage in Esthonia. Thus, I am convinced, the Esthonian people need have no fear of their future.

Swedish Consul Hedman

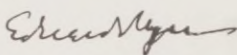
EAA, f. 2100, n. 4, s. 222, l. 252.

Friedrich-Wilhelms-Universität.

Berlin, den 6. Dezember 1919.
C. 2, Kaiser Franz Joseph Platz.

Indem wir der jetzt zu Dorpat gegründeten Universität zu ihrer Inauguration unsere Glückwünsche übersenden, können wir ihr nichts Grösseres wünschen als dass sie sich der stolzen Traditionen würdig erweisen möge, die für die Wissenschaft aller Völker einst in dem Namen Dorpat beschlossen gewesen sind.

Rektor und Senat

Berliini Friedrich Wilhelmi Ülikooli õnesoov

Dokument 37

1. detsember 1919 — Ülikooli hoolekandja Peeter Põllu kõnest avaaktusel.

Kõrgesti austatud piduvõõrad!

Kas oleme täna, Tartu Eesti ülikooli avamisel kui barbaarid vanade kultuurirahvaste päranduse jagamisel, kes aukartuseta ja hoolimata sellega ümber käivad, mis aastasadade vaimutöö loonud? Kas tunneme endid, kui minevikuta, kuulsate isadeta tõusikud, kes ise ilma imponderabiiliateta olles, asuvad edendama seda, mis kvantitatiivselt kaalumata ja üksnes sisemise mõõtmata väärtuse järele hinnatav?

Ei ole meil seda tunnet. Sest meie võtame ainult vastu Gustav Adolfi ja teiste meie maa endiste valitsejate päranduse, kui täie- ja ainuõiguslised pärijad. Meie kindlustame endile kui rahvale oma iseseisva riiklise ja vaimlise elu huvides **segamata tõehallikad**, mis ka siit kateedritelt varemalt kuulutatud tõe konsekventsides, meie piirides, meie kanda olles meid, esimeses joones meid peavad karastama ja jootma. Meie kõrvaldame ainult **kõik** võõrad paleused ja sihid, kõik kõrvaltendentsid, mille teenistusesse meid kaua ka "vaba teaduse" nimel siit kaudu on püütud suruda ja ütleme: meie tahame kui rahvas **vabalt** ka oma aated valida, teiste määramata oma mõtted mõtelda, oma otsimistele vastused leida. Meil on õigus seda, mis Looja meile annetest hälli pannud ja osaks annud, **takistamata**, sisemisest sunnist, oma pradispositsioonis järele areneda ja kasvada lasta. Ja meie ei taha mitte nurisedes kaevata, et meiega loodus nagu "võõraslastega" oleks ümber käinud; meil ei ole põhjust alandlikus orjameeles looduselt kaasa antud varast häbeneda. Jumala säde, mis meis elab, tungib vaimuleekides loitma ja meie täidame **kõrgemat käsku**, kui meie oma valguse kõrgele küünlajalale asendame, kus värske õhk tema põlemist elustab.

Ning pealegi, mis **pärandus see on**, mis meile kätte langeb?

Hooned, auväärilised ja suured, kus kord säranud J. G. Parroti, C. ja A. Schmidt, F. G. W. Struwe, Morgensterni, Teichmülleri, N. Pirogovi vaim, kust välja läinud K. E. v. Baer, A. v. Middendorff, A. Harnack, G. v. Bunge. Õpeasutused ja sisseseaded, mis õpevõimalust pakkusid tuhandeile teadusejüngriks, kes kokku voolasid kõigist tsaaririigi nurkadest, põhjast ja lõunast. Vana Rootsi kindlus, Doome mägi varjurikaste puiestikkudega ja kaunide väljavaadetega, kus laulnud kord Vanemuine Emajõe laened seisatama jne. jne.

Kuid, neis hoonetes, auväärilistes ja suurtes, on näidanud oma Medusa palet ka Katkovi ja Pobedanostsevi venestusaade. Neist hoonetest on kõlanud **surmakell** Eesti rahvale. Ei ole siin ka alati mitte kindel, sama vaim valitsenud. Siin on vaimuvoolud vaheldunud, sest siin on asunud vana Tartu Ülikool, Jurjevi Ülikool, A. O. K. ja Saksa Ülikool. Ning siin on õpeasutuse au ja hiilgus; 420.000 köidet ilmakeelsest raamatukogust Jurjevi ülikooli evakuatsioonirongidega teisele poole Pihkvat veerenud. Järele on jäänud mõndagi, ilus majandusline põhi ühele ülikoolile. Kuid ikkagi alles väline võimalus, kest, ülikool ise tuli ja tuleb alles luua.

Ülikool, *universitas literarum* on teatava vaimu asupaik, teaduse koda, mis viib kargesse mõtlemise õhkkonda, "teisele poole hääd ja kurja", kus kõik

probleem, mõtlemine ise oma olemises on neist probleemidest kõige raskem. Ülikool on erapooletu teaduse kodu, mis vahet ei tee ei Juuda, ei Greeka mehe vahel, millele "*amicissima veritas*" (kõige suurem sõber on tõde). Selles mõttes on ükspuhas, kes siin õpetab, mis keeles õpetab, kui see aga teadus on, mida ta õpetab. Kuid teiselt poolt peab olema Ülikool teaduse kodu, mille erapooletus **eluline**, mis tunneb kaasa ümbritseva ühiskonna südame tuikamist, mis arvatavas erapooletuses mitte erapoolikuks ei muutu, või ära ei külma, mis küll probleemid, kahtlusi tunneb, kuid ei upu skeptitsismi ääretusse merde, vaid ikka tee leiab tagasi **töö ja teo juurde, inimese juure, rahva juure**, keda ta teenib. Ülikool on **rahvuslase kultuuri** istandus: osanik, üleilmlises, rahvusvahelises, teaduslikes ühispüüdes, ei saa ta ennast lahti kiskuda oma ümbrusest, mille nähtusi ta kõige pealt peab valgustama, mille noorust ta esimesel joonel peab kaasa kiskuma oma paleuste sihile, millele ta andma peab oma salvest, tagavaradest, et ise vastu saada värsket verd, uusi teaduse kandjaid.

Sarnane on ülikooli vaimline hoone, aade, mis kehastust otsib, ülesanne. Sarnasena ei ole ta kusagilt võõrsilt laenatav, endistest eeskujudest kopeeritav, vaid peab tõusma kui Eesti Ülikool, kui eesti rahva vaimu saadus, kui originaalne, omapärane institutsioon ja organisatsioon.

See teadmine on Eesti Vabariigi Tartu Ülikooli korraldustööd juhtinud kuni siiani. ... *

Enamlaste sissetungimine mineval sügisel katkestas töö. Hoolekandja pidi põgenema. Tema volitused jäid Jaan **Sarvele**, kes kohale jäi. Tööd hakati jätkama jälle jaanuari lõpul pärast Tartu vabastamist. Kohutava enamlaste aja elas ülikool üle ilma väliste kahjudeta. Ka enamlaste korraldused likvideeriti kergesti. Veebruari algul oli ülikooli majandamise korraldamine käsil.

Osa hooneid anti "Ühistööle" tarvitada ja kütta, osa hooneid jäi sõjavägede kätte, osa jäeti täiesti külmaks, kus millegi rikkumist karta ei olnud. Tegevuseta kütta ei jõutud kõiki, sest et ülikoolil 726 ahju ja 5 suuremat keskkütet on, mis Vene ajal 4500 sülda puid aastas ära neelasid, peale selle loomaarsti instituut 75 küttekohaga. Raskustest saadi ainult linna ja küttekomitee abil üle. Edasikestev sõda Eesti Vabariigi piirides ei annud võimalust ülikooli käima panna. Et ometi üle aasta kestnud elu akadeemia ruumides uuendada, avati asetäitjate keskkooliõpetajate kursused suvel, mis ka tarvis oli ülikooli enese korralduse nõuetel, sest et koolidest vanemaid õppejõudusid ülikooli juure taheti tõmmata ja neile asetäitjaid ette valmistada, mis iseäranis tähtis oli nüüd, kus keskkool emakeelseks pidi muutuma.

Isikute küsimus oli ülikooli uuendamise juures kõige raskem küsimus.

Tuli ülevaade muretseda jõudude üle, mis meil omast käest saada, keda välja kutsuda. Ei olnud see õppeasutus, kus lektorid passiivselt ette loevad, vaid teadusline asutus, mis teadust, eriti Eesti teadust edasi viib ja arendab, kõrgem kool teiselt poolt, mis noortsugu teadusliste tööviisidega tutvustab ja õpilasi iseseisvale tööle juhatab. Selles mõttes pandi haridusministeeriumile ette stipendiaadid, kes väljamaale sõitsid või kodumaal edasi õppisid: J. Sarv, P. Kogermann, H. Bekker, J. Mägi, A. Audova, V. Ernits, J. Piiper, D. Rootsmann j.t. Juunikuus töötati sellekohased abirahad välja ja kinnitati ministeeriumis 150.000 marga suurus. ... **

* Vahele jäetud ülevõtmist ja taasavamise ettevalmistustööde kirjeldused, mis üksikasjalikumalt on esitatud käesolevas valimikus.

** Vahele jäetud Ülikooli avamise komisjoni tegevuse käsitlus.

Eesti Vabariigi Tartu ülikooli ülesandeks on üleüldist ja eriti Eesti elu käsitavat teadust edendada ja kõrgemat teaduslikku haridust anda, teadmist rahva keskele viia ja ette valmistada Eesti riigi- ja rahvatööle tarvilikkude eriteadmistega varustatud asjatundjaid. Professionaalsed ettevalmistustööd kõrgemat haridust nõudvate ametite jaoks ei võidud kõrvale jätta, arvesse võttes suurt tarvidust haritud tegelaste järele. See ülesanne asetati aga kolmandale kohale. Õpekeeleks jäi ametlikult Eesti keel, jäeti aga vabaks ka ettelugemised teistes keeltes, kuni omast käest tarvilikka õpejõudusid valmib. Puuduvaid õpejõudusid tuli põhjamaadest, iseäranis Soome teadlaste hulgast koguda, kus Eesti püüetest paremini aru saadakse ja eesti keelt kergemini ära õpitakse, kuid kutsuti ka mujalt, ka Balti teadusemeeste hulgast, kui nad rahvuspoliitiliselt Eesti vastu ei olnud töötanud.

Pikemaid harutusi tõi usuteaduskonna küsimus, niisama loomaarsti instituudi oma. Peale pikemate harutuste otsustati mõlemaid fakulteedina ülikooli külge liita. Ühes nende osakondadega tuleb ülikooli plaani järele ametisse panna 71 professorit, 26 dotsenti, 49 lektorit ja assistenti. Nende ülespidamine kallil ajal ka madalate palganormide juures tuleks umbes 6 miljoni aastas.

Uudiseks ülikoolis on meie ajaloo-keeleteaduskonnas Soome-Ugri jaoskond viie õpetooliga.

Ülikooli sisseseade oleme meie suurriigi tarviduste järele üle võtnud, aegamööda peame ta oma väiksema riigi kohaselt ümber moodustama. Kõige tarvilisemad õpejõud on juba nimetatud, kellest mõned alles jaanuarikuus kohale jõuavad. Osa teaduskondi aga töötab juba. Ülikooli põhikiri on välja töötatud, ja juba õpivad mõni sada mees- ja naisüliõpilast. Lõpeb sõjategevus, kasvab muidugi üliõpilaste pere.

Kuid kavatsused on üks ja elu on teine. Ei saa kõike neid korraldusi ühel hoobil, nagu nõiavitsaga ellu kutsuda. Siin läheb visa tööd tarvis. See, mis meie päranduseks saanud, on häa, kaunis, aga kõige selle stiil on suur, lai. Tuleb palju vaeva näha, kaua otsida, et seda, mis suurriigile kohane olnud, ümber luua meie väikesele Eestile, et endistest vene eeskujudest ja traditsioonidest vabaneda ja luua oma vormid.

Kuid igatahes algus on tehtud. Meie võime täna selle põhjal, mis juba korra saadetud, ütelda: **ülikool on avatud**. Ta on käimas, olgugi esialgu puudulikult, aga täieneb, kasvab, ja meie loodame kindlasti, et viimati lõpusihile jõuame: **Eesti Ülikoolile**.

"Postimees", nr. 266, 2. dets. 1919, lk. 1; nr. 267, 3. dets. 1919, lk. 1–2.

"Üliõpilasleht", nr. 7, 1932, lk. 194–195.

Doctor Senatusque Academicus
 Scient. Universitatis Hungaricae Studii-
 pestinensis Incho. Senat. Universitatis
 litterarum Dorpatensi. 9. 99.

Litteris Vestris ad nos pervenimus

dato Universitatem belli tempore demeritam
et vacillatam nunc ad novam vitam revoc-
atam necnon sacra doctrinae novae studi-
orum pietatis Valendis Decembris celebrat-

ta esse Regimus.

scrupula hac de re section factus est et cum pro in-
vitatione ad maxime multa maximam paginam gratia
simulque et primum sententia optamus, ut illius. No-
bis Vestra pro litteris et altibus precta per sequentia
quoque saccula floreat et crescat.

Budapestini, in Epist. regni Hungariae, die 4. a. novemb. Decemb. a. D. 1919^e

Dr. Hadarim
rector.

ACADÉMIE

DE

GRENOBLE

OBJET :

UNIVERSITÉ DE FRANCE

Grenoble, le 9 décembre 1919

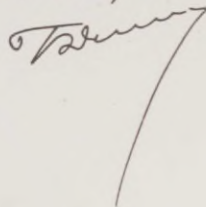
Monsieur le Président,

J'ai l'honneur de vous faire connaître que j'ai communiqué au Conseil de l'Université de Grenoble votre aimable invitation à nous faire représenter aux fêtes que votre Université organise pour célébrer les débuts d'une ère nouvelle.

Le Conseil de l'Université de Grenoble fait des vœux bien sincères pour la prospérité de votre Université et s'excuse de ne pas pouvoir envoyer un délégué auprès de votre Université.

Je vous prie, Monsieur le Président, l'assurance de ma considération très distinguée.

Le Recteur,

Monsieur le Président de l'Université de Dorpat
Lettre n. 10.

Grenoble'i ülikooli õnnesoov

Dokument 38

1. detsember 1919 — Tartu Eesti Põllumeeste Seltsi õnnitlus eesti ülikooli avamise puhul.

Eesti Vabariigi
Tartu Ülikoolile

Meil puudus senini omameelne ja omakeelne kõrgem kool, mis iseäranis Eesti **põllumehe** hea käekäigu huvides oleks töötanud. Eesti **Ülikooli** avamisega näeb Eesti põllumees selle tähtsa puuduse kõrvaldamist ja loodab, et iseäranis avatava Ülikooli **Põllumajanduse ja Loomaarsti Jaoskonnad** nüüd esimeses joones Eesti põllumehe hariduse kohaselt töötama saavad ja selle läbi meie rahva tähtsama ja riiki kandva tööharu — **põllutöö** — kiiremaks ja põhjalikumaks edenemiseks suuresti kaasa mõjuvad.

Siis näeme, et meie muld taimi esile toob, mis endisega võrreldes mitmekordselt võrsuvad, ja meie rahvas ka majandusliselt teiste iseseisvate rahvastega sammu võib pidada.

Elagu vabal Eesti pinnal omameelne Kõrge Kool!

Eesti Põllumeeste Selts Tartus

EAA, f. 2100, n. 4, s. 222, l. 59.

Dokument 39

1. detsember 1919 — Õnnitlustelegramme Eesti Vabariigi Tartu Ülikooli piduliku avamise puhul.¹

Kuulsusrikkal ajal tärkab elusse esimene Eesti Ülikool. Kunagi ei ole Eestimaal niisugust kangelasmeelt näinud, kunagi ei ole Eesti rahvus niisugust määratud energiad ilmutanud.

Jäägu see kangelasmeel ja see raugemata energia Eesti Ülikoolile jäädavaks päranduseks tema sündimise aastast. Poliitilise surve ja ühiselulise rõhumise all oleme teistest vabadest rahvastest kaugele maha jäänud.

Et neile järele jõuda ja teiste suuremate rahvaste kõrval väärliku paika omandada selleks läheb määratud ja otse kangelasmeelset kultuuritööd vaja. Saagu Tartu Ülikool selle kultuuri töö lipukandjaks ja teejuhiks.

August Rei
Asutava Kogu esimees

EAA, f. 2100, n. 4, s. 222, l. 185–186.

Tartu Ülikooli Rektorile

Näen tõedele Eestis kodu kasvavat. Kosugu ta jõudsalt, õitsegu iluga uut elu loodes ja kandku rohket ning küpset vilja oma palju kannatanud lastele.

Konstantin Päts

EAA, f. 2100, n. 4, s. 222, l. 181.

Dorpat
Kurrator der Universität

Zum heutigen Festtage sendet die Estländische Literärische Gesellschaft die mit der ruhmvollen alten Alma Mater in wissenschaftlichen Streben verbunden war der neuen Hochschule die besten Wünsche und Hoffe dass Sie fruchtbare Arbeit zum Wohl aller Heimatgenossen leisten werden.

Präsident Benecke

EAA, f. 2100, n. 4, s. 222, l. 196.

Aidiku ja ai № 61/		Telegraaf		Aadress Tähtu Pekstapri Umbereiseri	
Post Tallinnast					
Post 102	Lüh 45	Sõnu 8	Sõnantud 12 31	kell m.	
stuvõtnud 8, 1919 a.		kell 14/16 m.		Ametimärkused	
Ametnik X					

Український національний комітет
в Теропін ширко вимагає заступання
національного університету и
банкас аби знеси виходили в
пектис дійски сирин своаи злини
котри влини в шобири свого
баткивицину захищати и
интереси и пектис свое похмаси
на користи и розвицох
Голова комітету Крилати

Eesti Vabariigi Tartu Ülikoolile

Vaba ja rippumata Eesti auvääriline Tartu ülikool olgu selleks teaduse eluvee hallikaks, kust hoovaks vaimline kultuur üle kogu Eesti. Önn kaasa noorele alma mater'ile võitluses Eesti kultuuri iseseisvuse eest!

Kunstiühing Pallas

EAA, f. 2100, n. 4, s. 222, l. 217.

Tartu Ülikoolile

Täide minemas on Eesti õpetajaskonna unistused meie rahvuskultuuri loomiseks, seatakse paigale püsivam nurgakivi. Eesti kool on mõeldav Eesti Ülikooliga. Õpetajaskond loodab esimeselt Eesti Ülikoolilt kõige mõjuvamat tuge rahvaalgustuse töös.

Jõudu ja õnne
Eesti Õpetajate Keskliit*

EAA, f. 2100, n. 4, s. 222, l. 158.

Tartu Ülikool

Tervitame Ülikooli tema avamise puhul uuel alusel. Soovime, et rahval kindlat tahtmist ja jõudu jatkuks oma armsat õpeasutust niisugusele kõrgusele viia et ta juhtivaks täheks saaks kodumaa teadusele ja vaimule.

Kindlustame veerand miljonilise kapitaali stipendiumideks professorite ettevalmistamiseks majandusteaduse alal.

Eestimaa Vabrikantide Ühendus

EAA, f. 2100, n. 4, s. 222, l. 202.

Ülikool Tartu

Rahvuskultuurilisel suurel silmapilgul esimese Eesti Ülikooli avamise päeval tervitab Sakalamaa Häälekandja kõrgeimat Eesti teaduse asutust. Raugemata püsivust ja ennastsalgavad andumist puhtale teadusele Eesti kodu ehitamisel.

Sakala

EAA, f. 2100, n. 4, s. 222, l. 144.

Tartu Ülikoolile

Ainult hoides ennast moodsa kultuuri kõrgemal tipul suudab Eesti kindlustada oma vabadust, ainult teaduse abil suudab rahvas kasutada maa saadusi.

Vaba Maa
toimetus

EAA, f. 2100, n. 4. s. 222, l. 192.

Tartu Ülikooli rektorile

Pidulikul esimese Eesti ülikooli avamispäeval teile **Poola valitsuse nimel** teile õnne ja edukat tööd ning edasijõudmist teaduse ja kultuura põllul.

Valgustagu teadus rohkelt vabat ja ühendatud Eestid, õitsegu teadus maal, mis raske tööga on pannud aluse oma olemas olemisele ja sõjas valatud verega on väetanud põldu oma tulevase jõu ja hiilgusele. Vivat crescat floreat ad multos annos Alma Mater Esthoniensis.

Bussfall, Poola missiooni juhataja

EAA, f. 2100, n. 4, s. 222, l. 255.

Tartu
Ülikool

Vanale Teaduse tunglale ja kultuuri taimelavale vapra Eesti rahva keskel saadab südamlilikud soovid kõrgeks edurikkaks teenistuseks rippumatu Eesti ja inimkonna kasuks **Ukraina saatkond** Soomes. Olgu tervitatud vana kultuuri allik, olgu tervitet põliselt vaba rahvas ilusas Eestis.

Vivat, floreat, crescat.

Zaliziniak Slyverko Baziak

EAA, f. 2100, n. 4, s. 222, l. 265.

Tartu Ülikoolile

Sõjaväljal viibides hüüame oma kalli Alma materile vivat, crescat, floreat, universitatis Dorpatensis tema uuesti avamise puhul vaba Eesti pinnal

8 jalaväe polgu
Leitnant Zolk, Doktor Kull, Lipnik Tikk,
Alam. kapt. Bachmann

EAA, f. 2100, n. 4, s. 222, l. 189.

Ülikooli Hoolekandja Pöld
Tartu

Avamise pidust[ust]e puhul so[o]vin Ülikoolile kõige paremat edu ja tulevi[k]ku. Kosugu, kasvagu ja edenegu teadus vabas Eestis, valgustades meie ühist kodumaad.

Hans Pöhl
Eesti Rootslaste esitaja

EAA, f. 2100, n. 4, s. 222, l. 167.

Tartu Ülikoolile

Juudi rahvusnõukogu saadab ülikoolile Tema pidulikul avamise päeval omad paremad soovid.

Paistku see päev meie isamaal heleda tähena kogu Eestimaa üle oma selge mõistuse ja sooja südame kiireid laiali saadab, tõusku altarid teaduse õiguse ja õigluse healele kõigile isamaa poegile avanenud ülikooli udest, hüüame ka meie Juudid rõõmsa kodaniku healega oma tervitusi Vivat, crescat, floreat Alma Mater Tartuensis.

Juudi Rahvus nõukogu

EAA, f. 2100, n. 4, s. 222, l. 266–267.

¹ Õnnitlustelegrammide kaustas on 283 lehte. Mitmed asutused tegid annetusi ülikooli heaks.

VII

Tartu Ülikooli varanduste tagasitoomine Venemaalt

Dokument 40

13. veebruar 1920¹ — Tartu Ülikooli Valitsuse kiri EV Haridusministeeriumile Tartu Ülikooli varanduste tagasitoomise seisust ja võimalustest.

Vastuseks kirjale 5 skp.² N 1341 teatab ülikooli valitsus Haridusministeeriumile, et Venemaale evakueeritud ülikooli varanduste kohta on ülikooli valitsusel olemas täielikud nimekirjad (asutuste kaupa) saatmiseks sissepakitud varanduste kastide kohta ühes kastide numbritega. Peale selle seatakse kiires korras kokku asutuste juhatajate poolt asjade nimekirjad, mis kastidesse on pakitud, nii palju kui see käesolevate andmete põhjal võimalik saab olema. Need nimekirjad antakse isikute kätte, kes ülikooli poolt kraami järele saadetakse, et neil võimalik oleks Voroneshis kindlaks teha, missuguseid osasid tuleks kõige päält tagasi saata.

Ülikooli poolt oleks valmis Venemaale varanduse tagasi toomiseks sõitma: prof. k.t. Nikolai **Maim**, raamatukogu juhataja Friedrich **Puksov** ja eksekutoor Eduard **Meltsar**. Pääle selle kavatakse 8–10 töolist ja üliõpilast ühes võtta, kes kastide päälelaadimise ja muude korralduste juures abiks võiksid olla. Viimaste nimed teatab ülikooli valitsus, kui see tarvilik on, siis ministeeriumile, kui nende üle selgusele jõutakse, kes võiks ja valmis oleks sõitma.

Ülikooli varandused evakueeriti omal ajal Nischni-Novgorodi, Permi ja Voroneshi. Nüüd olla aga, nagu hiljuti Voroneshist Tartu jõudnud prof. **H. Koppel** tõendab, kõik Tartu ülikoolist evakueeritud varandused Voroneshi kokku koondatud, nii et viimane linn ülikooli varanduste asupaigaks on. Prof. Koppeli teadmisel olla evakueeritud varandused suuremalt osalt veel kastides välja pakkimata ja seista Petitschevi uue vabriku kuivades ja kindlates ruumides, üksikute instituutide ja N järele korraldatutena. Ainult üksikud vähemad osad olla välja pakitud ja säälsel ülikooli käes tarvitada. Tagasitoomise hõlpsuseks olla ka see, et nimetatud vabrikahoone ette, kus ülikooli varandused asuvad, tulla raudtee haru, nii et päälelaadimine ilma veovoorimeesteta võida sündida.

Ülikooli varandust on Venemaale saadetud 4035 suuremat ja vähemat kasti, millede kaalu arv, kahjuks ei ole kindlaks tehtud.

Mis varanduse tagasi toomisesse puutub, siis arvab prof. Koppel, kes Venemaa ja iseäranis Voroneshi olusid tunneb, et säälsel terveid vedurid ja vagunid vähe olemas. Sellepärast soovib herra Koppel, et siit saaks rong ühes tarviliste abinõudega, töölistega jne. sinna saadetud. Et Voroneshis korteri saamine raske, siis peaks rongis üks köetav klassi vagun olema, mis korteri aset võiks täita. Samati tuleks sinna sõitvatele tarvisminev toit ehk selle ained kaasa võtta. Rongiga peaks üks Valitsuse ja üks ülikooli volinik ühes minema, kes Vene keskvalitsuse ja Voroneshis oleva ülikooli asemikkudega asjade kättesaamist osavalt suudaksid ajada. Rongile peab juba piiri päl üks Vene rongikommisar vastu tellitama, muidu on edasisaamine võimata. Pääle selle peaks Vene keskvalitsuselt üks kommisar Voroneshi ühes saadetama, kes asjad säälselt ülikoolilt välja nõuab ja edasi annab, muidu on ehk võimata neid kätte saada.

Selle varanduse sissepakkimiseks, mis Voroneshis välja on võetud ja mõnede kastide parandamiseks tuleks ka laudu, naelu ja riistu kaasa võtta. Enne kui rong Tartust välja saadetakse, peaks kõik küsimuse alla tulevad

asjad Vene keskvalitsusega läbiräägitama ja kindlaks tehtama. Varanduse järele sõitev rong peaks kiir- või sõjaliste rongide korra järele edasi saada võima.

Mis puutub loomaarstiteaduskonna (endise instituudi) evakueeritud varandustesse, siis on need **Saratovi** saadetud, nagu siin juures olevatest evakueeritud varanduste nimekirjadest näha, kus ka asjade omandamise aegne umbkaudne väärtus, õige tagasihoidlikult, on üles võetud.

Küsimuse kohta, kas võib loomaarstiteaduskond ilma nende varanduste tagasisaamiseta edasi töötada, otsustas teaduskonna nõukogu, asja läbiharutades, et: "edasi töötamine on võimalik ehk küll raske, aga teadusliku töö jätkamiseks on teaduskonna raamatukogu tingimata tarvilik." Sel juhtumisel, kui evakueeritud varandusi mitte tagasi ei saa, siis tuleb teaduskonnale uute asjade muretsemiseks tarvilised summad lubada.

Prof. **K. Happichi** arvamise järele on evakueeritud loomaarstiteaduskonna raamatukogu teadusliselt haruldase väärtusega, mida veterinaär ülikoolides vähe leida.

Lõpuks tähendab ülikooli valitsus, prof. Koppeli soovil, et peale varanduste tagasitoomise peaks rongidega ühes ära tulla võima mõned Voroneshi läinud õpetegelased ja ülikooli günekoloogia professoriks valitud Pensa kubermangu haigemaja arst Dr. med. J. Mieländer.

Lisa: Loomaarstiteaduskonna evakueeritud varanduste nimekiri 8 (kaheksa) lehte.

Ülikooli kuraator P. Pöld /allkiri/
Sekretär K. Laagus /allkiri/

ERA, f. 1108, n. 5, s. 56, l. 69–70.

- 1 Saabunud haridusministeeriumi 16. veebruaril.
- 2 Ülikooli varanduste tagasitoomine sai alata pärast Tartu rahu sõlmimist 2. veebruaril 1920. Rahulepingus oli eraldi märgitud, et Nõukogude Venemaa annab tagasi Tartu Ülikooli varad.

Dokument 41

Märts 1920¹ — EV Valitsuse teatis Haridusministeeriumile Tartu Ülikooli varanduste tagasitoomise komisjoni määramisest.

Teatan, et Vabariigi Valitsus otsustas 27. veebr. s.a. Teie ettepanekul:

- 1) Tartu ülikooli varanduste tagasitoomise komisjoni liikmeteks määrata:
Prof. k.t. N. Maim.
Ülikooli raamatukoguhoidja F. Puksov,² ja
Eksekuutor Meltsar.
Komisjoni juhatajaks prof. Maim.
- 2) Väljasõidu tähtpäevaks määrata teisipäev, 2. märts s.a.
- 3) Vastavate korralduste tegemine anda Välis- ja Haridusministeeriumi hoolde.

/Allkiri/ K. Terras

Lisa: Maimi kiri

ERA, f. 1108, n. 5, s. 56, l. 33.

¹ Saabunud Haridusministeeriumi 3. märtsil 1920.

² Tekstis ekslikult: Puksev.

Dokument 42

Veebruar 1920 — EV haridusministri kiri EV Sõjaministeeriumile Tartu Ülikooli varanduste järele sõitva komisjoni relvastamiseks

Haridusministeerium palub Teid Tartu ülikooli varanduste järele Venemaale sõitva komisjoni liikmetele prof. Nikolai Maim'ile, ülikooli raamatukoguhoidjale Friedrich Puksov'ile, eksekuutor Meltsar'ile ja teenija Toru'le igaühele üks brauningi sisteemiline revolver ühes tarvilise arvu padrunitega Venemaa sõidu ajaks välja anda.

Haridusminister:
Sekretäär:

ERA, f. 1108, n. 5, s. 56, l. 35.

Dokument 43

7. juuni 1920 — Moskva üliõpilase Aleksander La(a)guse kiri Tartu Ülikooli varanduste saatusest Voronežis.

Tartu ülikooli varanduse saatus Voronesch'is.

Tartu ülikooli varandus sai sõja ajal evakueritud suuremalt osalt Permis, osalt Jaroslavi ja riismed Voronesch'i. Selles evakuerimise komisjonis olnud prof. Крашеников¹, Dr. Schlossman ja veel keski, kelle nime ei mäleta.

1918.a. toodi Permist ja Jaroslavist varandus ära Voroneschi üle, mis nagu prof. Невзоров, А.С.² seletas, tal õnnelikult korda läinud. Väikene osa sellest varandusest Voroneschis oli lahti võetud (mõni kabinet ja 43 kasti raam. — õigusteaduse seminariumiga), kuna pea osa kõik seisis Петичев'i vabriku ladu ruumides. Veel oli mõnikümmend kasti, kui ei eksi zooloogia ja botanika omadest Gubern. Rahvaharid. osakonna ruumides lahti võetud olnud, mis peale rahu lepingu allakirjutamist tuleroaks sai. Mis just lahti võetud ja ladust välja viitud oli, seda võib kõige parem ladu hoidja Mihkel Fischer ütelda; õiguse teaduse raamatu kastide kohta (43 kasti) M. Poska, kes Ekaterinodar'is elab.

Kui nüüd rahuleping Eesti ja Venemaa vahel tehtud oli, kus selgus et Tartu ülikooli varandus tuleb reevakuerimise alla, siis algas kibe töö professuura poolt rektor Regeliga³ eesotsas. Linnas (Voroneschis) liikuvate juttude kohta et Tartu ülikooli varanduse reevakuerimisega surra ka Voroneschi ülikool, seletanud rektor Regel oma juttu ajamises Губисполкомі esi mehe Kaganovitsch'ile* tema allkirjaga järgmist: (kõne ajamine ilmus märtsi kuul kohalises lehes "Воронетск. Коммуна") Tartust olle Voroneschi õige vähe varandust evakueeritud, se osa ei saada sugugi halvavalt Voroneschi ülikooli peale mõjuma. Mis varandus Voroneschis on, see polla Tartu oma jne.

Proffesura rektor Regeliga eesotsas ei leppinud ainult ilm suure lehes seletusega, vaid algas midagi tõsisemad.

Kõige pealt oli vaja kõrvale toimetada isikud, mis teel ees olid. Nimelt kõige esite pannud rektor Regel, kui ei eksi, veel vebruari kuu lõpul Fischer'ile ette ametiasjus Kievi sõita, mitte täitmise korral ametist lahti laskmisega ähvardades. Kuid Regel leidis parema tee, Fischer pisteti türmi. Sesama saatus langes ka D-r. Schlossman'ile osaks, kes ka aprilli algul kinni võeti. Mõlemad istusid kuni 18/5. 1920. a. ilma südistusteta, ainult türmist välja tulles läinud D-r. Schlossman'il korda teada saada istumise õiget põhjust, — ülikoolist kiri tuua tema kõrvale toimetamiseks seni ajaks, kui varandus on kõrvale toimetatud.

Peategelased selles on: rektor Regel, Nevzorov, Lavrov, Burdenko⁴, arhit. Nikitin ja keski Kirillov. Kuidas need isikud ennast üleval pidanud Schlossman'i kinni oleku ajal, seda näitab järgmine juhtumine. Kui nüüd prof. Friedman mööda asutusi jooksnud tööd tehes et D-r. Schlossman välja lastaks türmis, pööranud prof. Lavrov, siis Burdenko Friedmani poole hoiatusega, muidu hea nõulikult, et Friedmanilt Schlossman'i hoolitsemise eest võida omal halvasti käia, jätku se hoolitsemine jne. D-r. Schlossman lastud на поруки prof. Friedmani ja Slobodjanky vastutusel.

* Kaganovitsch on В.Ц.И.К. poolt oli määratud kui tsentral valitsuse esitaja peale Schkuro vägede lahkumist, kes lahkusid 23/24. okt. öösel linnast (märkus originaalist).

Sel ajal kui tähendatud isikud türmis olid, algas kõikide prof. poolt kabinetide lahti võtmine. Kastid purustatud ja põletatud ära, teistel hävitatud kõik märgid ära, mis võiks tunnistuseks olla, et Tartust reevakueritud. Lahti võetud kastidest apparadid viidud mööda Voroneschi töökodasid laiali paranduseks (D-r. Schlossmani kabineti kraam olla pakitud ja viidavad ära, nagu ta ise nüüd hiljuti ütles) Петичев'и või Печников'и ladu on kastidest tühi, need kastid on vagunites, vagunid 51/53 seista "Анна" jaamas juba aprilli lõpul ehk mai kuu algusest (Raudtee aru Воронеш через ст. Гр... на ст. Анна) sõjaväelise kaitse all, nõnda et kontrolerida tõelikust polnud võimalik, ehk küll M. Fischer siin kinnitab. Nüüd kus eestlased teenijad terroriseritud on, töötab Regel avalikumalt. Näituseks olgu hiljutine Regei käsk teenrile Persiskile Juhan Nikifori p., kes museumi asjade juures on, keda enne oli lasknud tühjad kastid valmis tuua, et se teener peab kaheks nädalaks hoovipeale kolima, tema tahta muuseumid disenfekteerida jne.

Pealegi linnas Vene ringkondades räägitakse avalikult, et Voroneschist Tartu ülikogu varandust ei saada midagid ära reevakueritud, sest niisugune polla Voroneschi jõudnudgi, vaid olla Бологое's ja mujal evakuerimise aegus otsa saanud, selleks olla aktid olemas jne. Pealegi se õige väikene osa, mis Петичев'и või Печников'и ladus olnud, saanud linna laskmise aegus otsa, nimelt olla pommid ladusse sattunud ja seal sees kastid ära purustanud. Faktiliselt on aga asi nõnda nagu Fischer, kes ladu juhatajana oli seal ajal, kõneles: seal tõesti olla ainult mõni ainuke kaast raamatutega purustada saanud, kuid kaugelt suurem hulk varandust, võib ütelda peaaegu kõik oli täitsa puutumata.

Tõenduseks sellele veel järgmine, nagu D-r. Schlossman kõneles. Veel enne areteerimist ühel nõupidamisel ülikoolis pööranud isik D-r. Schlossman'i poole ülikooli inventariumi raamatud käes hoides sõnadega: kui reevakuerimise komisjon jõuda Voroneschi, siis kaduda se inventariumi raamat enne ära, tema vastutada selle eest oma peaga.

Teiseks on veel se, kuidas inventariumi nimekirja kokku seatud Moskva Eesti komisjoni jaoks, kus ära olla toodud, nagu D-r. Schlossman juttustas ja mis tema laua peal, olla nimekirjas 400 nr. suur ainult mõni pliiats 25 kop., vana kappi 25 r. jne., juure lisades "поломанные". Praegust toimetakse, mis arvatakse, muidugi kohalised, kes seal ülikoolil lähedal on, eestlased ei julge sõnagi ütelda nende tegude kohta. Pealegi on ju rektor Regelil poeg Tartus, kes viimse kui kavatsuse, mis seal mõeldakse teha, Voroneschi teatada.

A. Lagus

Et ülevalseisva tunnistuse on üleskirjutanud ja oma allkirjaga kinnitanud Voroneschi ülikooli sotsiaalsete teaduste fakulteedi (факультет общих наук) üliõpilane Aleksander Laagus, keda Eesti Voroneschi komitee opteerimise asjus Moskva volitanud, seda tunnistab oma allkirjaga Tartu ülikooli komisjoni juhataja

/Allkiri/ N. Maim

ERA, f. 1108, n. 5, s. 4, l. 22–23p.

- 1 **Krašeninnikov, Mihhail Nikitiš** (1865–1929), doktor, professor, töötas Tartu Ülikoolis 1896–1918. Oli filoloogia ja kirjanduse kateedri juhataja, on avaldanud hulga kirjutisi Rooma ajaloost ja kirjandusest. Oli ajaloo–keeleteaduskonna dekaan 1907–1915. Töötas professorina Voroneži Ülikoolis 1918–1928.
- 2 **Nevzorov, Aleksander Serafimovitš** (1861–1936), Tartu Ülikooli kaubandusõiguse dotsent, alates 1890. a-st teadusliku kraadita erakorralise professori kohusetäitja.
- 3 **Regel, Vassili Eduardovitš** (1856–1932), Tartu Ülikool keskaja ajaloo professor (1913–1918). Tunnustatud eriteadlane Bütsantsi ajaloo alal. Valiti 1898 Peterburi TA kirjavahe-tajaliikmeks. Oli venekeelse Tartu Ülikooli viimane rektor ja Voroneži Ülikooli esimene rektor.
- 4 **Burdenko, Nikolai Nilovitš** (1876–1946), Tartu Ülikooli kirurgiakateedri juhataja 1917–1918.

Dokument 44

6. aprill 1920 — EV Valitsuse Ülikooli varanduste tagasitoomise komisjoni aruanne EV Valitsusele Tartu Ülikooli varanduste Venemaalt tagasitoomise komisjoni tegevusest.

Vabariigi Valitsuse otsuse põhjal Tartu ülikooli varanduste Venemaalt tagasitoomise komisjon, mis Vabariigi Valitsuse otsuse põhjal sõitis Venemaale 2. märtsil s.a., on oma ülesande täitmise juures Vene Valitsuse poolt järgmist vastutulekut leidnud.

Komisjoni reisisiht oli küll Moskva, kuid Vene võimud ei lasknud komisjoni kaugemale kui Peterburini. Siin oli komisjonil üks ametlik kokkusaamine Vene tööliste ja talupoegade Valitsuse (venelaste eneste terminoloogia) esitaja A. Joffega ja kolm läbirääkimist Vene Hariduskommissariadi esitaja V. Ter-Oganessoviga.

Joffe seletusest paistis välja, et ülikooli komisjoni tulek Vene Valitsusele ootamata ja soovimata on. Varanduste tagasiandmise asjus ei ole Vene Valitsusel misgi eeltöid tehtud, ja siiski toimetab tema terminiiks varandused piirile, kuid praegu olla raudtee veoolud niivõrd viletsad, et äratoomisest raske on rääkida: Vene Valitsus saada ise hoolitsema varanduste alleshoidmise eest, sellepärast ei olla vastuvõetav, et Eesti Valitsus oma huvide kaitseks varanduste hoidmisel volinikka määraks Voroneshi.

Joffe poolt ettetoodud seisukoht, mida ta rahulepingu pääl põhjendab, on, nagu pärast selgus, Vene väliskommissariadi oma, mis on mõõduandev ka hariduskommissariadile, nagu minule viimase esitaja teatas.

Sellest Joffe seisukohast järgneb: 1) Vene Valitsusel ei ole huvi, et evakueeritud varanduste äratoomist ruttu teostatakse (juba veoolude pärast), 2) Eesti Valitsusel ei ole aktiivset osa oma varanduste ülesleidmisel, 3) Vene Valitsus toob ise piirile, mis ta leiab (ka terminiiks), 4) tagatiste puudus, et vahepääl varandused ei hävineks, või muidu ei kaoks ja 5) kontrolli puudus, kui tõsiselt ja täielikult Vene Valitsuse poolt varanduste kohta teateid muretsetakse ja järelkuulamist ettevõetakse.

Silmanähtav on, et Eesti Riigi huvid tema varanduste kohta kaitseta on, kui Vene väliskommissariadi seisukohta omaks võtta: Eesti Valitsus peab paratamata sellega leppima, mis Vene Valitsus pakub, ilma et ta tegelikult oma varanduste eest võiks välja astuda.

Läbirääkimised hariduskommissariadi esitajaga töid seisukorrasse selgema joone. Ter-Oganessov teatas esimese asjana Voroneshi ülikooli rektori Regeli kirjast, mis see rahuläbirääkimiste ajal saatnud, et Tartu ülikooli varandusi olla Voroneshis väha — sel kirjal ei olla küll lõpulist tähtsust, nagu T.-O. juure lisas. Siis on Vene Valitsusel, ehk vähemalt hariduskommissariadil tendents Tartu ülikooli varanduste asja võimalikult vormiliselt võtta, ning selles mõttes nõuab hariduskommissariat invetuuri raamatutest ära kirjasid, ja isegi on ta küsimuse ülesvõtnud evakueerimise käigu kohta uurimist Tartust alata ning selleks ise komisjoni sinna saata (v. lisa 1). Ka läbikäimise tingimised näevad Venemaal niisugused olema, et selle tõttu juba asjaajamine pikkale venib. Mina andsin evakueeritud varanduste kohta üldlõike nõudmise ära 15. märtsil, Ter-Oganessovi seletuse järele ei olla vastust võimalik enne 2–3 nädalat saada (s.o. hiljemalt 6. aprilliks), sest et hariduskommissariadil puududa teated Tartu ülikooli varanduste kohta ja Voroneshist järele küsida tulla

kiirkäskjala läbi (срочный курьер), mis viisil teadete saamine kiirem olla kui posti ehk telegraafi teel.

Ma ei saa siin nimetamata jätta telegrammi, millest kaudselt kuulnud olen, ja mida Joffe olla Karahanile saatnud päale esimise kokkupuutumise Eesti komisjonidega, kus ta halvaks-panevalt viimastest ütelnud, et neid võida ninapidi vedada. Vastutust selle teate eest ma oma päale ei võtta.

Omalt poolt olen päale üldmise nõudmise Vene Valitsusele siia juure lisatud kaks seletuskirja annud (lisad 2 ja 3). Üldine mulje on mul läbirääkimistest Vene esitajatega, et siin on venitamise taktiga teoksil, kus juures selle tõsist põhjust ei tea ülesanda: kas on siin mõõduandev veolude korratu seisukord, või aga tagamõte olemas venitamise läbi rahulepingu tingimiste täitmist pikkale viia ja ajajooksul üht ja teist kohustust tegelikult redutseerida; kui ülevalnimetatud Joffe telegramm tõepoolest on olemas, siis on siht selge. Võib aga ka siin avalduda Venelastele omane paljas hooletus ja passiivsus kohustuse täitmisel, mis rahulepingu järele mitte küllalt täpikälselt ei ole prätiseeritud.

Kui nüüd Venelaste venitamise taktikale algusest kohe mitte kindlalt vastu astuda, siis on põhjendatud kartus olemas, et Eesti Riik kas üldise midagi ülikooli varandustest tagasi ei saa, ehk paremal juhtumisel ainult riismeid, või aga tagasitoomine tuleks määramata aja päale edasi lükata, mis niisamuti seisukorda meie kahjuks muudab. Ülikooli komisjon nende abinõudega, mis tema käsitada, ei suuda siin seisukorrasse selgust tuua; vastasele poolele oleks aga väga kasulik komisjonides läbirääkimisi pikkale venitada, et tegelikude sammude eest ennast kõrvale hoida. Minu arvamine on, et siin peaks Vabariigi Valitsus otsekohe Vene Valitsusega kindlate juhtumõtete üle kokku leppima, mille järele komisjonid võivad töötada, ilma et komisjonides enestes üldisi harutusi enam pruugiks olla, vaid otsekohe täidesaatmisele asutakse.

Selles mõttes oleks nüüd kõige esmalt tarvilik, et segakomisjon, mis rahulepingu art. XII p. 6. põhjal loodakse, alaliselt töötaks ja komisjoni volitused mitte ainult informatsioonilised ei oleks, nagu Joffe seisukohast tuleb järeldada, vaid varanduste ülesotsimist ja äratoomist korraldavad; vastasel juhtumisel muutuks asjaajamine puhas kantseleiliseks ja küsitavaks jääb ka, kes siis tegelikult peab tagasitoomist toimetama? Ette on näha, et segakomisjoni töö pikka aja päale ulatab, sest selle sama komisjoni kaudu tuleksid kõik art. XII ettenähtud reevakueerimised toimetada.

Oma tegevuses ei pea segakomisjon ainult passiivselt protokolleerima, mis temale Eesti või Vene Valitsused teatavad, vaid komisjonil peaksid ka aktiivsed funktsioonid olema. Sarnane komisjoni iseloom ei käi sugugi rahulepingu art. XII vastu, mille p. 6. järele segakomisjoni ülesandeks on "küsimuste lähem korraldamine" (mitte aga arutamine). Niisamuti ei ole midagi rahulepingule vastukäivad, kui segakomisjon ise järeлкуulamise koha pääl ette võtab, kui asi seda nõuab.

Eriti ülikooli varanduste äratoomise asjus oleks järgmistest juhtumõtetest kinnipidada.

Ülikooli varanduste tagasitoomise tööd tulevad algada Voroneshist, kuhu varandused on viidud.

Evakueeritud Jurjevi ülikooli valitsus on kohustatud kõik evakueerimisse ja ülikooli varandustesse puutuvad aktid, raamatud, kirjad, dokumendid algkirjades segakomisjonile ettepanema.

Mis Jurjevi ülikooli varanduseks on peetud või peetakse, tulevad Eestisse tagasisaata, ilma et nende kohta misgi vormilisi tõendusi veel tarvis oleks.

Eesti valitsusel on õigus koha pääle Voroneshi ehk mujale, evakueeritud varanduste juurde, oma huvide kaitseks voliniku määrata.

Evakueeritud varandused, mis kusagil leiduvad, tulevad viibimata Eestisse ärasaata, ka osa kaupa.

Varanduste vastuvõtmine Eesti võimude poolt sünnib kas sissepakkimise juures ärasaatmise kohal Venemaal, või väljapakkimise juures Tartus, et mitmekordset asjade lahtivõtmist ära hoida.

Tulevad kindlad tähtajad määrata, mis ajaks hiljemalt varandused peavad Eesti piirile toodama.

Vene Valitsus vastutab täielikult kahjude eest, mis ülikooli varandustele tekkivad Venemaa sisemiste olude tõttu.

Evakueeritud varanduste väärtus võib küll julgesti paarisaja miljoni marga pääle hinnata; sellest tuleb jäljeldada, et varanduste tagasitoomise kuldaga mitte liig kokkuhoidlik ei pea olema, muu seas, kui veolude tõttu Venemaa ei suuda soovitava kiirusega ülikooli varandusi ärasaata, siis peaks Valitsus veoabinõudega appi minema.

Sellest tekkivad kulud läheksid küll Vene Riigi kassa arvele (Selles asjas teedeministeeriumile kiri 28. märtsist s.a. N. 41).

Need oleks juhtmõted, mis vastuvõetuna, minu arvates, ülikooli komisjonile võimaldaksid tema ülesande rutulist ja enam vähem rahuloldavat täitmist.

Peale ülevalettেকantud juhtmõtete oleks soovitav, kui Valitsus veel järgmise korralduse teeks.

Tartu ülikoolil on puudulikud kirjalikud andmed evakueeritud varanduste kohta, ei ole evakueerimise akta, ega vormilikult rahuloldavaid asjade ja inventaari nimekirju. Oma nõudmisi evakueeritud asjade kohta peab aga ülikool segakomisjoni ees põhjendama, sellepärast tuleks ülikoolil tarbekorral tõendusi muretseda suusõnaliste tunnistuste põhjal, mis isikud, kes evakueerimisest osavõtnud, võiksid anda. Nimetatud tunnistused oleks tarvis protokolleerida erapooletu asutuse poolt, milleks kohust tuleb soovitada. Luban enesele Vabariigi Valitsusele ettepanna, kas tähendatud protokollide tegemist kohtute ülesandeks teha, või aga, kohtuniku eesistumisel, eri ülekuulamise komisjon määrata, kus näituseks, võiksid liikmeteks olla ülikooli ja riigikontrolli (või Rahaministeeriumi) esitaja. Sarnast komisjoni saaks ära kasutada ka teiste asutuste varanduste kohta tõendavate tunnistuste muretsmiseks, kus aktid puuduvad, kui need asutused Venemaalt oma asju ja väärtusi tagasisaama peaksid — seesugusid juhtumisi arvatavasti on meil Eestis küllalt.

Sellest aruandest on saadetud üks eksemplar nii Välis- kui ka Haridusministritele.

Lisa: 3 ära kirja

Vabariigi Valitsuse ülikooli
varanduste tagasitoomise komisjoni nimel,
esimees:

Dokument 45

14. juuni 1920 Moskva — Professor Nikolai Maimi kiri ülikooli hoolekandjale Tartu Ülikooli varanduste kinnipidamise ja varjamise kohta Venemaal.

Väga austatud Rektori herra

Täna ilmus meie juure Voroneshi ülikooli üliõpilane Aleksander Laagus, keda ehk Teie ka tunnete, vähemalt tema Teiega kokkupuutunud. Tunnevad teda Pärnust päritolevad põllutööminister Pool ja end. A.V. asjadevalitseja Th. Käärrik, nagu ta jutustas, endised tema koolivennad. Nimetatud Laagus on Voroneshi Eesti komitee poolt volitatud opteerimise asju siin Moskvas ajama, kus juures tema käes kõigi Eestlaste sellekohased sooviavaldused on; sellest peab otsustama, et temal Eesti ringkonna poolt usaldus on.

Laagus nüüd seletas ülikooli varanduste asjus niisuguseid lugusid, mis ehk tegelikult enam on, kui meie karta tahtsime. Ma lasksin kirjalikult kõik ülestähendada, tema allkirjaga, ja saadan lehe Teile kätte siin juures. Nagu L. kirjeldusest näha, on peale rahu lepingu allakirjutamist ülikooli varanduste peitmine ja kõrvale toimetamine alanud ja selles asjas on siis õige kaugele jõutud, kui ladud juba tühjaks tehtud on. Mis mõte on tervet rongi täita, teda kõrvale ajada ja juba kuu aega seista lasta, meie ootel; meile aga mitmekordsete järelepärimiste peale ainult venitamisega vastata, igalpool, kuhu ka pööran, on ikka inimestega tegemist, kes ülikooli asjades kunagi midagi kuulnud pole ja ainult alles veel järel pärida lubavad? Kui see mitte kuritahtlik laialitassimine pole, siis võiks veel ehk järgmist seletust leida: Vene valitsus ei tea veel, kuidas meie seisukoht sõja sündmuste arenemisega Poola frondil kujuneb, aga lööme ennast lahti praegusest vahekorrast, ja selle siis ei taha Vene valitsus varandusi kätte anda, säeb küll neid ärasaatmiseks valmis, kuid üleandmisega viivitab, kuni vahekord selgib. Voroneshi ülikooli professor on nüüd küll kõigi mahinatsioonide peategur, kuid võimud koha peal, kui ka keskkohas lubavad seda, kuid vist nii, et nad liig otsekohe asjasse segatud ei saaks. L. kirjelduses nimetatud Kaganovitsh¹ on B.Ц.И.К.¹² liige, nagu ma nimekirjast leian, ja kus tema Voroneshi kubermangu esimene isik on, siis ei või terve rongi täie ülikooli varanduse kõrvale toimetamine mitte ilma tema vaikivagi nõusolekuta sündida. Ja sedasama on küll keskvalitsusest ka arvata.

Tähelepanna tuleb L. märkus, et Regeli poeg Tartus vahelt talitajana esineda, seda on ülikoolil silmaspidada tarvilik.

Kus nüüd 1.ks juuniks ühtegi ülevaadet mulle ei antud Voroneshis oleva varanduse kohta, siis on meil siin Voroneshi sõit ülesvõetud ja põhjusmõtelikult on väliskomissariaat praegu poolt. Uue komisjoni tulek, ülikooli komisjoni kaotamine, mis minu selja taga sündinud ja vist ka ülikooli selja taga, muidugi mõjub nii palju kaasa, et ülikooli asjad nüüd veel pikkema tempoga liiguvad kui senini. Mis tehtud tuleb nüüd selle järele passida, mis uus komisjon teha tahab; arvatagi on tema oma kavatsustega, oma taktikaga, elab esialgselt veel suurtest lootustest ja usaldusest siinsete maherite vastu ja, peaasi, terve ülesanne, mis komisjonil täita, on komisjoni mure, mitte ülikool ainult (ehk küll viimane vist 2/3 kõigist evakueeritud varast välja teeb) ja ülikooli asjades sellepärast loomulikult ei taheta seda teha, mis ehk terve

ülesande täitmisele võiks takistusi sünnitada. Tagajärg muidugi, et isiklikult oled veel enam väsitatud, kuid asja arenemine on seal kõrval veel aeglasem.

L. kirjeldus laseb tõsiselt oletada, et minu tegevus vist küll mitte asjade tagasitoomise omal sihiks ei või enam seadida, küll aga kuritegevuse avalikuks tegemise, mis siinsete võimude sallimisel Voroneshis praegu käimas. Meie sõit sinna saab ka peajasjalikult süüdistusematerjalide kogumises seisma ja sellest peab valitsus oma sihtjoone leidma, kas süüdlaste arreteerimist, karistust jne. nõudma, või pealtvaatama, kuidas Eesti riigi varanduse ja huvidega talitatakse, abitult nagu senini ikka. Et nüüd meie komisjoni ülesanne praegu uurija ülesandeks muutub, siis on tarvilik, et sellest, mis meie oleme kätte saanud juba, midagi enne päevavalgele ei tuleks, kui uurimise materjali külland kogunud on. Praegugi saadan L. tunnistuse ja selle kirja peajasjalikult sellepärast Teie kätte, et nad mitte siin ei oleks, kus võivad kaduma minna, vaid Tartus kindlal kohal hoiul. Komisjoni ühine arvamine on, et meie midagi ei tohi välja teha, et meie teame juba asja tõsisest seisukorrast. On nüüd silmanähtav, et asjade taganõudmine muutub protsessiks ja seal on juriidiliste tõenduste muretsemine jälle tõsiselt tarvis kaalumise alla võtta, kui meie protsessi võita tahame. Muu seas ei ole senini veel Meltser oma tunnistust annud, kuna tema teada on, kui peaevakueerija.

Kiri on mul pooleli jäänud, vahe peal oli meil istumine ja saime ülikooli varanduste nime kirja kätte, mille Teile ka siin juures saadan. See nimekiri on L. kirjelduse tõenduseks, nii et kaasdid avatud on. Mis nüüd teha? Esialgelt, arvab komisjon, et peaks Voroneshi sõitma koha peal materjali koguma, tõendust süüdistuste jaoks. Üleüldiselt on meil terve kombinatsioon selge, meie ei suuda aga veel mitte kuritegu käesolevate materjalide põhjal üksikute isikute tegevusest ilmsile tuua. Sellepärast tuleb praegu veel vaikida, kuni tarvilik materjal koos, ja iseäranis mitte Eestis märku anda, et meie süüdistusega kavatseme esineda, sest Gukovski kaudu on see kohe siin ja Voroneshis teada ning meie ei saaks ehk enam midagi kätte. Voroneshis ei lastaks meid kellegiga kokku ja mitte soovitavad isikud võivad lihtsalt jälle türmi pistetud olla. Ma arvan, et meie mitte päris õigesti talitanud pole, et Voroneshis olevaid professorisid kõiki Tartusse tagasi ei soovi ja niiviisi neid kõiki meie ülikooli vastu vaenuliseks teinud, et nad midagi ei taha Tartusse tagasi lasta viia, sellega majanduslist kahju meile enam sünnitades, kui nende eluülespidamine maksma läheks. Mulle räägiti, et Крашенинников oodata, et teda Tartusse kutsutakse, tema sellepärast hoida ennast ka kõrval kõigist viimase aja mahinatsioonidest, nii et teised maherid teda kui äraandjad markeerivad. Mitte ainult professuuri, vaid ka venelaste seas Voroneshis olla seisukohta kuulda, et nad ülikooli varandust meile kätte ei anna. Informeerimine, nii hea kui, kuis ta neil on, meie olude kohta, on seal aga äratanud, et meie venelaste vastu absoluut sallimata oleme ja sellesamaga vastatakse ka meile nüüd siin. Burdenko olla muu seas Schlossmannile etteheitnud, et teda petetud Tartuga, kuhu teda nüüd ei kutsuta.

Kurjer ei sõida ikka, selle lisan järjest uut juure; kiri muutub niiviisi väikeseks kroonikaks. Reedi pidi komisjoni istumine olema, mis aga ära jäi, et ta mitte veel konstrueeritud polnud nende poolt. Ma pean siin jälle tähendama, et ülikooli asjade ajamine nüüd muu seas ajatakse — enne kui kõik muu korras pole, ei minta ka selle peale üle. Siingi tuleb juure lisada, et meie komisjonis ikka ülikooli asja vastu üleüldine huvi on ja komisjoni juhataja Vares võtab täiesti asjast osa, kuid ülikooli asi käib kui jagu üleüldise plaani sisse ja sellest on külland, et meie juuni kuu jooksul praegu kaugemale jõudnud pole, kui ma asjaga olin enne komisjoni tulekut siia mai lõpul.

Vahepeal on aga juhtunud sensatsioon, millest ma Teile endistel lehtedel juba kirjutanud, nüüd veel ühe, kõige mõjuvama. Nagu üleval tähendasin, ei olnud reedil, 11 skp. meil mitte komisjoni istumist, sellepärast käis Vares isiklikult Sabanini juures ja neljasilma all on nendel nüüd päris ootama mõttevahetus olnud ülikooli asjade kohta. Sabanin on ise hakanud meile juba äraantud ja siia juure lisatud nimekirja puhul rääkima, et kuidas meeldida meile see nimekiri, tema süda ei ole mitte rahul, ta aimada, et asjad Voroneshis mitte korras ei ole, et seal midagi tehtakse, kuid mida, ei teada nad keskvalitsuses mitte; ta karta, et kui see nimekiri meie valitsuse kätte jõuda, siis olla paratamata skandal, millest ainult Vene valitsusele kahju võib olla ja muud midagi. See kõik olla räägitud niisuguse tooni ja miimikaga, et ehtsuse juures kahelda ei ole võimalik. Nii palju, kuidas mina isiklikult Sabanini tundma õpinud olen, on mul muljend, et see otsekohene ja ideeline inimene on. Vares on omalt poolt tõendanud, et meie teada tõepoolest Voroneshis ülikooli varanduste peitmist sünnib ja lähemaid teateid annud, muu seas ka rongi seisukoha ...* juhatanud. Sabanin on Karahaniga selles asjas läbirääkima läinud ja teatega tulnud, et keskvalitsus korralduse teeb, et rong sõjavõimude läbi ära Moskvasse toodakse ja niiviisi lootuse jätnud, et meie pea suurema osa ülikooli varandusi kätte saame. Nii on lühidalt selle imeliku jutuaajamise käik. Kui see kõik otsekoheselt on mõeldud, siis pead küll tunnistama, et tõepoolest Venemaa on imedemaa, kus parem käsi ei tea, mis pahem teeb. Ei mõista enesele ettekujutada seesugust juhtumist teiste valitsustega, kui õieti valitsus ise oma jõuetust paljastab ja väljastpoolt otsib abi ise oma asutuste ja ametnikkude vastu. Võibolla on see aga ka midagi muud. Kuni viimase silmapilguni ehk oli professorite mängul vaikne toetus keskvalitsuse poolt, kuid viimaks ometi kohkus keskvalitsus ära, kui asi ähvardas kompromitteerivaks muutuda valitsusele enesele ja püüab ennast nüüd eraldada kohalistest maheritest seega, et ta täielikku teadmatust maskeerib. Tuleb ära oodata, näis mis järgmine üllatus on. Teie näete aga, et meie sugugi nii loiult omi asju ajada ei või, kuigi suuremaid tagajärgi märkida ei ole, vaid oleme siin õige pingul ootamatuste läbi. Homme esmaspäeval on istumine ette nähtud, mis ajaks positiivseid teateid peame saama; kui kurjer mitte ennem ära ei lähe, siis kirjeldan Teile veel viimasid läbirääkimisi.

Praegu tulen komisjoni istumisest, kus siisgi midagi selginud ei ole, ainult sai alakomisjon määratud õpeasutuste ja arhiivide jaoks. Korraldused on vagunite ülesotsimiseks tehtud ja kui nad kätte leitakse, siis toodakse nad kohe Moskva, homme oodatakse tagajärjedest teateid, täna ei olla nad veel tulnud.

M. Poska õde on mulle kirjutanud oma venna pärast. Võin praegu teatada, et M. Poska on omal ajal Voroneshist ärapõgenenud ja praegu elada Ekaterinodaris, ei julgeda Voroneshi tulla, kus teda kinni võetakse. Muud ei ole teatada.

Delagardie arhiivi kohta pean nüüd Saratovis järelkuulama; kahju, et teda saata ei saanud.

Veterinärinstituudi asjade kohta on siin läbirääkimised väliskomissariadiga käimas, ootame Vene poolt kindlamat ettepanekut.

Loodetavasti olete telegrammid kätte saanud, kus palun Puksovi ja Meltseri välja saata. Ma olen ülikooli varadega üksinda päris hädas; kui Voroneshi sõidan, siis ei ole kedagi, kes siin neid asju oma erialaks võtaks. Herra Varesi kätte muidugi võiks jätta, kuid tema sõidab sel nädalal veel

* Üks sõna mitteloetav.

Tallinnasse, nii et Moskvast kedagi esitust ei jää, kui koha peale sõita. Siis tuleb Saratovi veterinar instituudi asjade pärast minna, kuiga Sareptashe geodeesia instrumentide järele (mis on Meltsaril esiülesandeks peale ülikooli asjade) jne. Prof. Vasmer'i vastu ei või mul muud midagi olla, kuid meie ei ole veel niisuguses staadiumis, et ainult tegelikke samme oleks teha, meil on läbiarutatud mitmesugusid küsimusi, kus palju oma vahel tuleb rääkida, kus ehk prof. Vasmeri juuresolek, kui mitte eestlase oma teistele liikmetele kitsendav ja tülikas tunduda võib. Kui aga prof. Vasmer kõrvaldada sarnastest arutustest, siis vist oleks see temale koormav ja piinlik, ta tunneks ennast üleliigsena.

Täna sain kirja Saratovist, kus keegi Эрнест Шмельте ühes Эвальд Шмельте'ga pakuvad ennast veterinar instituudi varanduste saatjaks, kui see Saratovist äratoodakse; nemad olla enne Tartu veterinar instituudi ametis olnud juba 22 aastat ja Tartust evakueerimise töödest osa võtnud. Palun teatada, kas need isikud tõepoolest on veterinar instituudi juures ametis olnud ja kas nende ärakasutamine soovitud otstarbeks kohane on; kirjutavad venekeeles.

Kuidas on õigusteaduskonna eksamite session läinud, kas on paljud eksameid ärateinud?

Kõigi austusega tervitades N. Maim

EAA, f. 2100, n. 4, s. 459, l. 24–30.

- 1 Ilmselt Kaganovitš, Lazar Moissejvitš (1893–?), Stalini aja parteitegelane ja riigimees. Oli ÜK(b)P KK sekretär 1924–1925, Ukraina ÜK(b)P KK esimene sekretär 1928–1939, 1945 ÜK(b)P Moskva Linnakomitee esimene sekretär 1930–35, NSV Liidu teede rahvakomissar, 1935–1944, Poliitbüroo liige 1930–57 jne.
- 2 В.Ц.И.К. — ÜKTK — Ülevenemaaline Kesktäitevkomitee.

Dokument 46

27. okt. 1920 — Tartu Ülikooli hoolekandja kiri haridusministrile
ülikooli varanduste Voronežist äratoomise asjus.

Eesti Vabariigi Haridusministrile.

Ülikooli raamatukogu, mis juba enam kui pooleteise kuu eest Venemaalt tagasi toodi, seisab ikka veel pitsatite all. Professorid, kes teaduslikku tööd teevad, ja üliõpilased, keda üle 2000 ja kes kõige kibedamat kirjanduse puudust kannatavad, tarvitavad tungivalt raamatukogu kättesaadavaks tegemist, mis aga nii kaua võimatu, kui kindlat kokkulepet Vene valitsusega ei ole tehtud, et kastid ilma nendes leitavate raamatute üleslugemiseta vastu võetakse, nagu ma seda omas kirjas Haridusministeeriumile 10. septembrist s.a. Nr. 72 palunud. See asi tahab **kiiret diplomaatilist** selgitust.

Seda nõuab ka ülikooli muu varanduse tagasitoomine Venemaalt, mis juba mõnda aega kui surnud punktil kinni on. Ülikooli valitsus palus omas kirjas Nr. 6211, 22. sept. s.a., et diplomaatilisel teel nõutaks veel **Voroneshis olevate** abinõude väljaandmist ja nimekirjasid, ja arvas, et alles siis ühe osa Moskvast ärasaatmist ootava varanduse üleandmisest Voroneshi ülikoolile juttu võib teha, kuid senimaani ei ole selles põhiküsimuses mitte edasi saadud, mispärast ülikool ka oma asemikkude saatmisega Moskvasse viivitab. Nähtavasti on Moskva reevakuatsiooni komisjoni liikmed liiga loiud või muude asjadega väga kinni. Igatahes kirjutab professor **M. Vasmer**, kes nüüd üle 3 kuu Saratovisse viidud veterinäär fakulteedi asjade tagasitoomist ajab, et Moskvast mingisugust tuge ei ole. Ta saadab ülikooli valitsusele 12. oktoobrist kirja koopia, mis ta Moskva komisjonile 24. augustil saatnud, millele **8 telegrammi** ja **4 kirja järgnenud** ja mis kõik vastuseta jäänud. Kirjad ei ole aga mitte, nagu arvata võiks, teel kaduma läinud, vaid leiduvad **Moskva komisjoni aktides**, mida prof. **Vasmer** ise Moskvast näinud, kuhu ta sõitnud, et viibimata oma nõudmistele tähelepanekut muretseda. Vasmeri tõenduse järele ei olevat aga komisjoni esimees **Raud** ühtegi käiku Saratovi asjade pärast teinud. Pääle prof. Vasmeri istub Saratovis ka juba ligemalt paar kuud dotsent **Saral**, kes 2 vagunit juba asju oma abinõudega täis pakkinud. Kuid kas asjad liikuma pääsevad, see ripub muidugi jälle päävedrude **Накомпроси** ja **Наркоминдел**i pääle mõjuavaldamisest reevakuatsiooni komisjoni või Välisministeeriumi kaudu.

Igatahes ei ole ülikoolile tema õpetegevuse seisukohalt mitte soovitav, kui õpejõud Venemaal nii kaua peavad viibima sellepärast, et nende tegevust võimaldavate eelsammude kohta selgust ei ole.

Samal põhjusel ei taha ülikooli valitsus ka praegu mitte veel kedagi Moskva saata, enne kui pääküsimused lahendatud.

Asjaga enesega oleks ometi ruttamist väga tarvis, sest instituutidel läheb abinõusid väga tarvis, väljamaalt tellimisi ette võtta ei ole aga mitte kohane enne äraviidud varanduste tagasitoomise küsimuse likvideerimist.

Sellepärast palun Herrat Haridusministert omalt poolt kõik teha, et ülikooli varanduste tagasitoomise asi praeguselt surnud punktilt kiirele likvidatsioonile liikuma pandaks.

Ülikooli hoolekandja.
Sekretär /allkiri/

EAA, f. 2100, n. 4, s. 453, l. 120–120p.

¹ Abinõusid — mõeldud instrumente ja muid sisseseadeid.

Dokument 47

6. oktoober 1920 — EV Valitsuse otsus Tartu Ülikooli varanduste kohta.

Põhjusemõttelikult nõusolekut avaldada Tartu ülikooli varandusest neid asju, mida tema õpetööks ja teadusliseks uurimiseks mitte hädapärast tarvis ei ole, Vene Nõukogude Vabariigile kohase vastutasu eest üle anda, tingimisega: 1) et kõik Voroneschis olev Tartu ülikooli varandus, mahaarvatud 12 kasti Vene teadlaste käsikirju, mille omandamise kohta Vene Valitsus soovi ei ole avaldanud, ja kõik mujal asuv sama ülikooli varandus ilma erandita saadetakse viibimata Tartu, kus temast Tartu ülikooli esitajate poolt ka välja eraldakse ja ärahinnatakse kõik need asjad, mille üleandmist Vene Valitsus soovitavaks peab ja Tartu ülikool võimalikuks leiab; 2) et samasugune väljaeraldamine Moskva ja Voroneschi jäetud varandusest viidaks läbi koha peal nimetatud linnades; 3) et lõpulik otsus Vene Nõukogude Valitsuse poolt omandada soovitud asjade üleandmise ja selle vastutasu kohta sünniks kokkuleppel Eesti Vabariigi ja Vene Nõukogude Vabariigi Valitsuste vahel ja 4) et need asjad Moskva ja Voroneschi jäetud Tartu ülikooli varandusest, mille üleandmise kohta kokkuleppele ei ole jõutud, üleüldisel korral Eestisse viibimata tagasi toimetatakse.

Peaminister: J. Tõnisson.

Õige: /allkiri/ K. Terras
V.V. Asjade Valitseja

ERA, f. 1108, n. 5, s. 56, l. 211. Koopia.